TENTOONSTELLING

„OPVOEDING VAN DE JEUGD BOVEN DEN LEERPLICHTIGEN LEEFTIJD"

16 JULI—14 AUGUSTUS 1919

CATALOGUS

GYMNASIUM, LAAN VAN MEERDERVOORT
'S-GRAVENHAGE

Vraag Programma van Congres, lezingen, demonstraties, enz.

TENTOONSTELLING

„OPVOEDING VAN DE JEUGD BOVEN
DEN LEERPLICHTIGEN LEEFTIJD"

16 JULI—14 AUGUSTUS 1919

CATALOGUS

GYMNASIUM — LAAN VAN MEERDERVOORT
'S-GRAVENHAGE

PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN. Totale oppervlakte 41090 vierk. M.

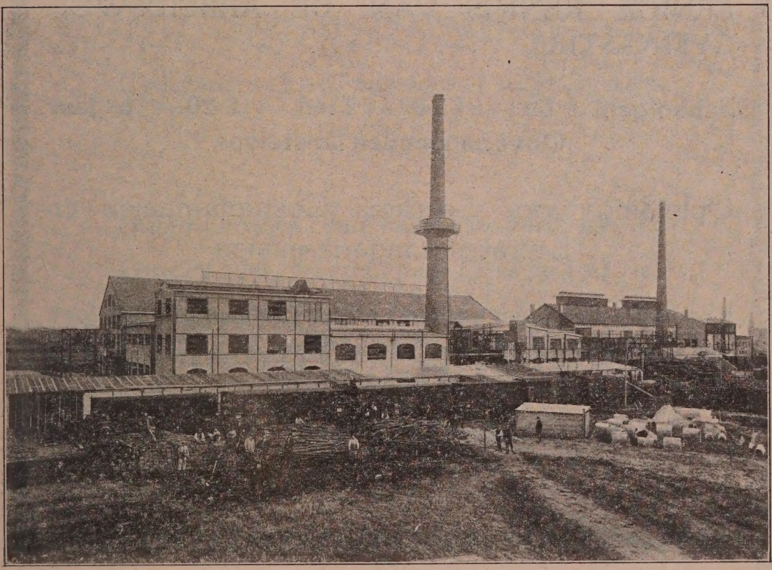

PHILIPS' GLASFABRIEKEN. Totale oppervlakte 10977 vierk. M.

Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleeding der V. v. V. v. V.

Ruyschstraat 36-38 - Amsterdam

DIRECTRICE MEJUFFROUW C. BEEKHUIS

OPLEIDING TOT

COUPEUSE EN NAAISTER

A. voor Bovenkleeding, B. voor Onderkleeding.

Het onderwijs omvat:

KNIPPEN, NAAIEN, TEEKENEN, STRIJKEN, BORDUREN, VERSTELLEN e.d., KENNIS VAN HET MENSCHELIJK LICHAAM, KLEEDING-GESCHIEDENIS, STOFFENKENNIS, VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS, BOEKHOUDEN, EENIGE KENNIS VAN DE ARBEIDSWET, GYMNASTIEK :—: :—: :—: :—: :—:

Schoolgeld f 80.—, f 60.—, f 40.—, f 20.— p. jaar
Onvermogenden kosteloos

Opleiding voor Leerares Costuum-naaien en Leerares Lingerie-naaien

Examens afgenomen door de Vereeniging Hoofden van Industriescholen en den Bond van Leeraressen bij het Huishoudonderwijs

Avondcursussen in Knippen naar Maat

HET BESTUUR.

Vereeniging „Armenzorg"

▪ GEVESTIGD TE 'S-GRAVENHAGE. ▪

Beschermvrouwe: H. M. DE KONINGIN-MOEDER.

Eere-Voorzitter: Jhr. Mr. Dr. H. A. VAN KARNEBEEK,

OUD-BURGEMEESTER DER GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE

Tracht armoede te voorkomen, te bestrijden en te lenigen, met volkomen eerbiediging van ieders godsdienstige gevoelens en zonder eenig onderscheid van gezindte. □

Lidmaatschap minstens f 2.50 's jaars.

Giften worden dankbaar aanvaard aan het kantoor der Vereeniging Prinsegracht 60, of door den Penningmeester den Heer Jhr. H. P. WITSEN ELIAS, **Koningin Emmakade 199.**

J. B. WOLTERS
UITGEVER.
Boekdrukkerij.
Cartografisch Instituut.

Groningen,
Tel. 325.
Den Haag,
Koningskade 15, Tel. H. 9128.

Juli 1919.

L. S.

Wij vestigen Uwe aandacht op de permanente tentoonstelling onzer uitgaven te onze kantoren te Groningen en Den Haag, Koningskade 15. Belangstellenden geven wij dan gaarne gelegenheid met ons fonds rustig kennis te maken.

Hoogachtend,
J. B. WOLTERS.

De Koninklijke

Nederlandsche Motorwielrijders-Vereeniging

OPGERICHT 1904

SECRETARIAAT:

PRINSENGRACHT 651 - AMSTERDAM

is met haar ledental van

: ruim 2000 :

de aangewezen Vereeniging

voor den Motorwielrijder.

INFORMATIEBUREAUX,
LEES- EN SCHRIJFZAAL

TE

AMSTERDAM,
Prinsengracht 651.

's-GRAVENHAGE,
Lange Vijverberg 10,

M.U.L.O. SERIE

In deze serie zijn verschenen:

H. J. ROBIJNS. Leerboek der Vlakke Meetkunde. 3e herziene druk f 1.75.

H. J. ROBIJNS. Kleine Meetkunde voor M.U.L.O. (Diploma A) Eerste deeltje f 1.10.

H. J. ROBIJNS. Leerboek der Algebra. Deel I f 1.10, deel II f 1.25. Antwoorden bij idem, per deeltje f 0.30.

H. J. ROBIJNS. Rekenkunde I diploma A f 0.75
„ II „ B f 1.—

R. MEURER. Words, Phrases and Synonyms f 0.90

G. J. YKEMA. Beknopt Leerboek der Natuurkunde, deel I f 1.50.

J. C. BAARS en G. W. COMELLO. Beknopt Leerboek der Aardrijkskunde I Nederland en Europa f 1.75 — Deel II Indië en Werelddeelen (ter perse) — Deel III Wis- en Natuurk. Aardr. (ter perse).

In bewerking:

G. J. YKEMA. Bekn. Leerb. Natuurkunde II — Natuurk. Vraagst. — Dierkunde — Plantkunde.

ALLE BOVENGENOEMDE PRIJZEN WORDEN MET 20 PROCENT TOESLAG VERHOOGD.

D. A. DAAMEN — UITGEVER
DEN HAAG.

Nederl. Montessori Vereeniging.

OPLEIDING VOOR LEIDSTERS VAN MONTESSORI-SCHOLEN TE AMSTERDAM. AANVANG OCTOBER 1919. AFZONDERLIJKE VAKKEN TOEGANKELIJK VOOR TOEHOORDERS. INLICHTINGEN BIJ

MEJ. C. W. TROMP,
VAN BREESTRAAT 129
AMSTERDAM.

IN DEN BOEKHANDEL VAN

DE ERVEN W. A. BESCHOOR

NIEUWSTRAAT 6 :: DEN HAAG

is steeds voorradig een groote collectie BOEKEN VOOR DE JEUGD, **voor alle leeftijden.** Op verlangen worden de boeken ter inzage gezonden.

SECRETARIAAT:
OBRECHTSTR. 396,
DEN HAAG.

LIDMAATSCHAP
f 4.—
PER JAAR.

VOOR JONGEREN IN

„STURM UND DRANG"

Prof. R. CASIMIR. Zelf aan 't Stuur. *Tweede herziene druk.* Prijs ing. f 2.90; geb. f 3.90.

Prof. FR. W. FOERSTER. Levenswandel. 5e *druk.* Ing. f 2.25; geb. f 3.50.

JULES PAYOT. De Opvoeding van den wil. Prijs geb. f 2.90.

Aanbevelingen van alle kanten.

:: Drie prachtboeken! ::

UITGAVE VAN J. PLOEGSMA, ZEIST

UITGAVEN VAN

H. WIERTS VAN COEHOORN,

WETERINGSCHANS 259-261 :: AMSTERDAM.

„DE KINDERTUIN", Handleiding bij de ontwikkeling van het kind van 3—7 jaar, volgens de methode van Fröber, door *Johanna Wierts van Coehoorn—Stout,* in leven Directrice der Afdeeling *„Kindertuin"*, van de Wilhelmina-Catharina-School te Amsterdam.
Geïll. met 80 vol-pagina platen. Voorwoord van *Dr. J. H. Gunning Wzn.*
3e Duizend, geheel herziene en vermeerderde druk. Gebonden f 5.50.
De schrijfster heeft haar boek zoo bewerkt dat het niet alleen een handboek kan zijn voor de klasse-onderwijzeres, maar ook kan dienen voor ouders en opvoeders van kinderen die niet van de Fröbelschool gebruik kunnen maken.

„FREDERIK FRöBEL, hoe hij opvoeder werd en wat de kinderwereld hem openbaarde", door *Mevrouw Elise van Calcar.* Met een voorrede van *Dr. J. H. Gunning Wzn.* 225 pagina's. Ingenaaid f 1.—.

„DE BEWAARSCHOOL IN NEDERLAND" door *J. Stout,* Hoofd eener School te Rotterdam. f 0,35.

„HET ASTRAAL GEBIED", door *Recorda.* Getuigenis van het voortleven en de hulp na den dood verleend. Ing. f 0.75.

P. HEINSTR. 123
b/d Zoutmanstraat

GARNEERINGEN-
FOURNITUREN

WEIMARSTR. 42a
b/d Franklinstraat

Heden *VOORDEELIGE* aanbieding van:
CRêPE DE CHINE, CHARMEUSE, TAFFET-PAILLETTE, VOILE, ZEPHIR, CARBARDINE, LINNEN.

RESTANTEN ZOMERHOEDEN.

A. Op 't Landt & Co

Gallas Fransch Schoolwdb. Dit Fransche **Schoolwoordenboek**, Fransch-Nederl. en Nederl.-Fransch, samen in één deel **2260 kol.,** prijs geb. *f* 3.75, met 20% bijslag. is onder medewerking van den heer J. B. TIELROOY bewerkt naar het groote Fransch Woordenb. van GALLAS in 2 dln.
Uitg. van J. F. VAN DRUTEN, Sneek.

Gallas Fransch Woordenb. Dit **nieuwe** oorspr. woordenboek wordt in de recensies om strijd geprezen en genoemd:
„Zonder eenig voorbehoud het beste wat we thans bezitten".
Naar den omvang ook het goedkoopste: **3de herz. druk,** 2 dln. à *f* 3.75 p. dl. met 20% bijslag, samen **1930 blzn 3860 kol.** Alom voorhanden.
Uitgaaf van J. F. VAN DRUTEN, Sneek.

INSTRUMENTENFABRIEK
M. PRINS & Co.
IS THANS GEVESTIGD:
JAN VAN SCORELSTR. 3, UTRECHT

De Jongelieden Geheel-Onthouders Bond

als rechtspersoon erkend bij K. B. van 27 Dec. 1915, No. 18, Stbl. No. 58

STELT ZICH TEN DOEL:

a. het bevorderen van de idee der Geheel-Onthouding van alcoholhoudende dranken onder jonge menschen;

b. de zedelijke, verstandelijke en lichamelijke ontwikkeling van leden;

c. door een kameraadschappelijken omgang, onder zijn leden het besef van eenheid en saamhoorigheid met hun medemenschen op te wekken en te versterken.

Lid kunnen zijn jongens en meisjes van 14—23 jaar.
Alg. Sekr. BROERESTRAAT 28, ZWOLLE.

„JONGE STRIJD"

orgaan van de Jong. Geheel-Onth. Bond; verschijnt maandelijks; abonnementsprijs f 0.60 per jaar.
Administr.: *K. G. v. d. Haak, A. L. Dyserinckstr. 85, Haarlem.*

TEEKENMODELLEN

Firma A. J. VAN DER LINDE

ROZENGRACHT 38 :: AMSTERDAM.

SCHILDER-, TEEKEN- EN ETSBENOODIGDHEDEN. ::

CATALOGUS

Voor de stukken in dezen catalogus opgenomen zijn de schrijvers verantwoordelijk.

De cliché's zijn welwillend in bruikleen afgestaan.

Plan van de Tentoonstelling op de 1ste verdieping van het Gymnasium.

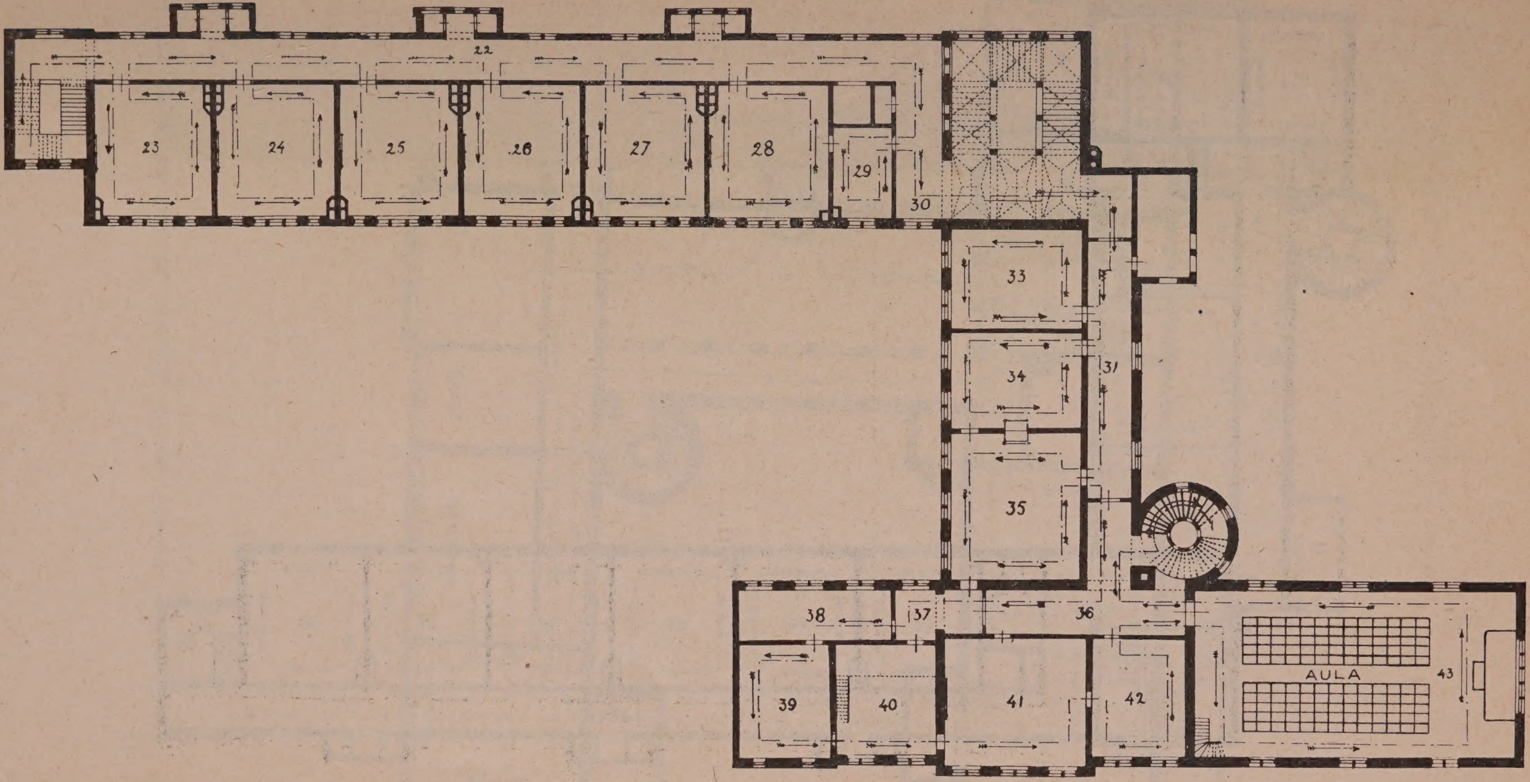

De gestippelde lijn en de pijlen geven den te volgen weg aan.

Plan van de Tentoonstelling op de 2e verdieping van het Gymnasium.

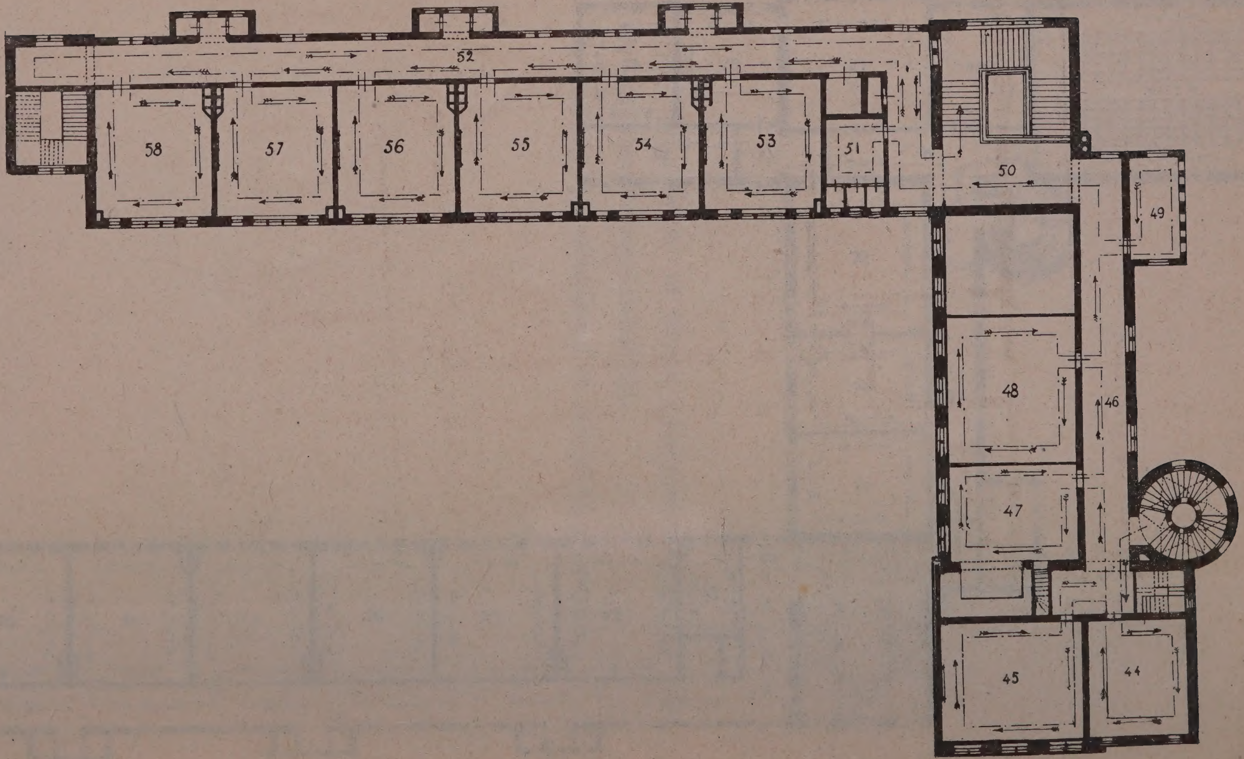

De gestippelde lijn en de pijlen geven den te volgen weg aan.

ET GYMNASIUM.

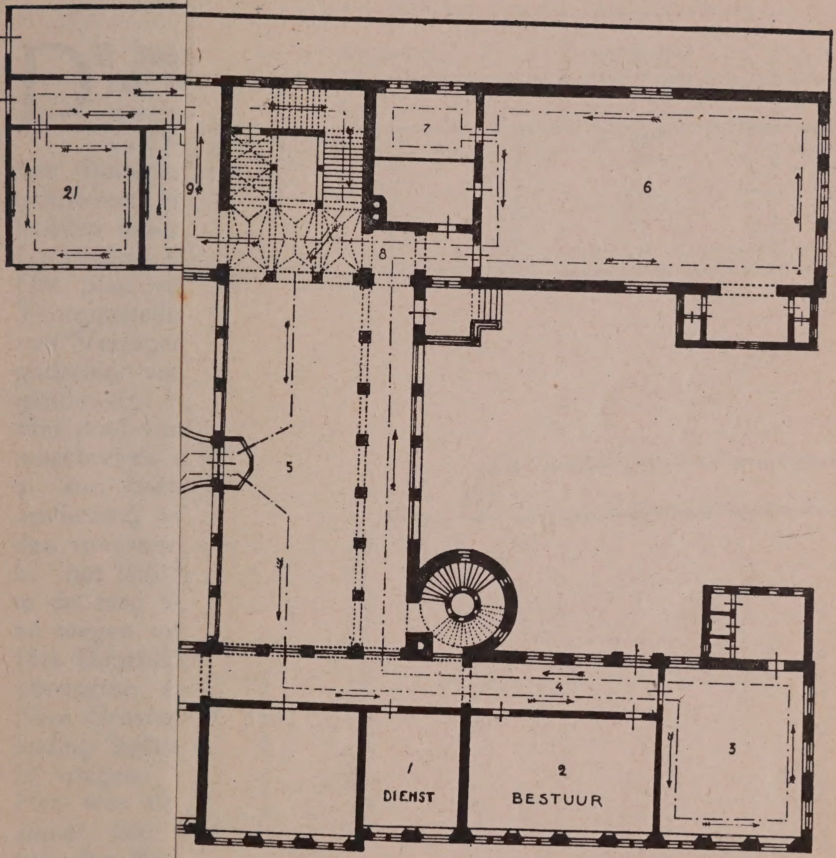

v. d. Willigen en de heeren J. van Andel, Mr. E. J.

Basquin, Dr. G. E. W. van Hille, A. Oosterwijk, N. G. Pierson, Dr. H. A. J. van Swaaij en *Dr. A. de Vletter* werden bereid bevonden met de leden van het Dag. Bestuur in een Commissie van Uitvoering zitting te nemen. Onderscheiden autoriteiten en personen van invloed werden uitgenoodigd een Comité van Aanbeveling te vormen. Door bereidwillige medewerking van vele personen kwamen een Financiëele Commissie, een Commissie van Ontvangst, een Propagandacommissie en Rubriekscommissies tot stand. 1)
Voor de tentoonstelling en het congres werd als instelling van den Bond de koninklijke goedkeuring aangevraagd en en den 6en Aug. 1918 onder no. 31 verkregen. Vele vereenigingen en instellingen die niet bij den Bond waren aangesloten betuigden adhaesie met het plan. Ook van andere zijde mocht de Commissie van Uitvoering veel medewerking ontvangen.
Op voorstel van Z.E. Dr. J. Th. de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, kràchtig gesteund door Mr. P. Rink en Baron van Wijnbergen, besloot de 2e Kamer een bijdrage in het Waarborgfonds ter beschikking te stellen. Wij zijn Z.E. ook veel dank verschuldigd voor het welwillend aanvaarden van het eere-voorzitterschap.
Veel steun ontvingen wij ook van Z.E. Mr. Th. Heemskerk, Minister van Justitie, Z.E. Jhr. G. A. A. Alting von Geusau, Minister van Oorlog, Z.E. Mr. H. Bijleveld, Minister van Marine, Z.E. A. W. T. Idenburg, Minister van Koloniën en Z.E. Prof. H. A. van IJsselsteijn, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.
De gemeenteraad van 's-Gravenhage stond niet alleen een subsidie toe, maar gaf ook het Gymnasium aan de Laan van Meerdervoort als tentoonstellingsgebouw. Het College van Burgemeester en Wethouders gaf voortdurend blijk van warme belangstelling in de opvoeding der jeugd, in het bijzonder de Wethouder van Onderwijs, de heer J. W. Albarda. Als de tentoonstelling mocht slagen, zal dit voor een groot deel zijn toe te schrijven aan dezen krachtigen steun.
Een woord van dank aan allen die gearbeid hebben aan het welslagen onzer tentoonstelling mag hier niet ontbreken. Ook de zoo waardevolle medewerking van de pers stellen wij op hoogen prijs.
Vele mannen en vrouwen van zeer uiteenloopende richtingen werken voor een geruimen tijd samen ter bevordering van

---

*) Een gedrukte lijst is op aanvrage aan het secretariaat verkrijgbaar.

de opvoeding en de opleiding der jeugd. Moge van deze tweede tentoonstelling gezegd worden wat van de eerste werd geschreven in het Cluborgaan van Febr.-Mrt. 1918 van de Ned. Onderw. Propaganda-Club v. Drankbestrijding, onder het opschrift: „Een groots Plan." (Vereenvoudigde spelling).

„Wie de groote en grootse opzet van het tentoonstellingsplan inziet, is wellicht geneigd enige twijfel te gevoelen, of zulk een plan wel tot goede uitvoering kan komen. De omvang is dan ook niet gering.... De tentoonstelling „Opvoeding van het Kind" in 1908 te 's-Gravenhage gehouden, mag nog altijd genoemd worden een belangrijke bijdrage in de geschiedenis der opvoeding in ons Vaderland. Het meer dan 400 pag. tellende verslag van die tentoonstelling ligt daar nog steeds om te getuigen van het omvangrijke en suksesvolle werk, dat toen tot stand is gebracht."

Het eerste gedeelte is reeds vervuld. Laten wij dan allen blijven samenwerken opdat ook het tweede deel van de aanhaling op deze Tentoonstelling toepasselijk zal worden.

Namens de Commissie van Uitvoering,

J. D. ROS, Voorzitter.
A. G. DYSERINCK, Secretaresse.

EERE-VOORZITTER.

Z.E. Dr. J. Th. de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

EERE-COMITÉ.

Z.E. Prof. Mr. P. J. M. Aalberse, Minister van Arbeid.
Z.E. Jhr. G. A. A. Alting von Geusau, Minister van Oorlog.
Z.E. Mr. H. Bijieveld, Minister van Marine.
Z.E. Mr. Th. Heemskerk, Minister van Justitie.
Z.E. A. W. F. Idenburg, Minister van Koloniën.
Z.E. W. Naudin ten Cate, Oud-Minister van Marine.
Z.E. Jhr. Mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken.
Z.E. H. A. van IJsselsteijn, Min. v. Landb., Nijverh. en Handel.
E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, Commissaris van H. M. de Koningin en Voorz. van de Prov. Staten in Z.-H.
J. W. C. Tellegen c. i., Burgemeester van Amsterdam.
Mr. A. R. Zimmerman, Burgemeester van Rotterdam.
Mr. J. A. N. Patijn, Burgemeester van 's-Gravenhage.

COMMISSIE VAN UITVOERING.

J. D. Ros, *voorz.*, Hoofdleeraar Academie v. B. K., Den Haag.
N. G. Pierson, *1e penningmeester* Bankier, Den Haag.
Mej. M. S. v. d. Willigen, *2e penningmeesteres*, Oud-hoofd eener meisjesschool in Ned.-Indië, Den Haag.
Mej. Th. J. E. van Aken, Dir. 2e H.B.S., v. Meisjes, Den Haag.
J. van Andel, Dir. Chr. H.B.S., Den Haag.
Mr. L. J. M. Basquin, Hoofdinsp. Rijks-Tucht- en Opvoedingswezen, Den Haag.
Suze Groshans, Scheveningen.
Dr. G. E. W. van Hille, Rector 2e Gymnasium, Den Haag.
A. Oosterwijk, Hoofd eener Chr. School, Den Haag.
Dr. H. A. J. van Swaaij, Inspecteur M. O., oud-rector van het R.-K. Lyceum voor Meisjes, Den Haag.
J. H. Varekamp Jz., Adj.-Dir. Cons. Bur. v. Alcoh., Amsterdam.
Dr. A. de Vletter, Leeraar aan het Ned. Lyceum, Den Haag.
G. J. Vos, Dir. Instituut v. Individueel Onderwijs, Den Haag.
Mej. A. G. Dyserinck, *secretaresse*, Bilderdijkstr. 78, Den Haag.

SUBCOMMISSIES DER COMMISSIE VAN UITVOERING.

Rubriek I. LEERMIDDELEN.

J. Kamerbeek, Leeraar Gemeentelijke H.B.S. en Handelsschool, *voorzitter*, Den Haag.
Dr. W. F. de Groot, Leeraar 1e Gymnasium, *secretaris*, Den Haag, Willem de Zwijgerlaan 90.
Dr. G. E. W. van Hille, Rector van het 2e Gymnasium, Den Haag.
W. Reindersma, Dir. Gem. Kweeksch. v. Onderw., Rotterdam.
H. J. v. Wijlen, Dir. van een Geref. Kweekschool, Rotterdam.
Dr. A. de Vletter, Leeraar aan het Ned. Lyceum, *gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, Den Haag.

Rubriek II. SCHOOLWERK.

J. B. Meynen, Secr. der Ver. v. Chr. M.U.L.O. in Nederland, *secretaris*, Leiden, Hugo de Grootstraat 16.
D. de Boer, Directeur van de Kweekschool van het Haagsch Genootschap, Den Haag.
Mej. B. M. Cohen Stuart, Lid van het H.B. der Vereeniging v. M.U.L.O., Voorburg.
Mej. C. A. Frölich, Leerares in Handwerken. Den Haag.
J. J. Hens, Leeraar aan het St. Willebrordus College te Katwijk, Den Haag.
T. van Leening, Vertegenw. der Ver. v. Teekenonderwijs, Leeraar H.B.S. en Bijzondere Kweekschool, Den Haag.
Dr. W. van Schothorst, Leeraar H.B.S., Den Haag.
Dr. J. v. d. Valk, Rector Marnix Gymnasium te Rotterdam, Hillegersberg.
Kl. de Vries, H.B.-lid der Ver. t. bev. v. h. onderwijs in handenarbeid in Nederland, Amsterdam.
A. Oosterwijk, Hoofd eener Chr. School, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, Den Haag.

Rubriek III B. GEBOUWEN VOOR ONDERWIJS EN OPVOEDING.

J. J. Gort Jr., Architect, *Secretaris*, Den Haag, Nieuwe Uitleg 2.
Dr. H. P. Berlage, Architect B.N.A., Den Haag.
J. W. Gerhard, Onderwijzer, Amsterdam.
A. J. Schreuder, Vertegenwoordiger der Nederl. Regeering op de Internationale Congressen voor Schoolhygiëne, Arnhem.
J. D. Ros, Hoofdleeraar a. d. Academie v. Beeldende Kunsten, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, 's-Gravenhage.

Rubriek IV. KUNST-, NIJVERHEIDS- EN AMBACHTSONDERWIJS EN -OPLEIDING.

P. Doorn, Directeur van de Academie van Beeldende Kunsten, *Voorzitter*, 's-Gravenhage.
A. Fledderus, Directeur A.B.S., *Secretaris*, Delft.
Mej. A. G. Dyserinck, Muziekleerares, Den Haag.
J. Gouwetor, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.
A. van der Schaaf, Adviseerend lid van de Nat. Vereen. voor Handelsonderwijs, Amsterdam.
B. Verhagen, Dir. der Tooneelschool, Amsterdam.
J. D. Ros, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, 's-Gravenhage.

Rubriek IV A. MILITAIRE OPLEIDING.

ZEEMACHT.

Kap. t. Zee C. L. van Buuren, Dir. Kweeksch. v. Zeevaart, Leiden.
Luit.-Kol. P. S. Groen, Eerste Off. Koninkl. Inst. voor de Marine, Willemsoord.
Luit. t. Zee 1e kl. J. A. Brouwer, Hoofd van het onderwijs bij de Opleiding van Leerling-Monteurs der Marine, Marine-etablissement, Amsterdam,
Luit. t. Zee 2e kl. J. P. Seret, bij de Adspirantenschool der Marine te Dordrecht.

LANDMACHT.

Majoor der Artillerie G. G. van Everdingen, Eerste Off. aan de K.M.A., Breda, *Voorzitter*.
Kapitein der Artillerie T. A. Palairet Hoogland, Comm. van de instructie-batterij te Arnhem.
Kapitein der Infanterie M. Waltheer, Leeraar aan den Hoofdcursus te Kampen.
Kapitein der Infanterie W. Kaas, Leeraar aan de Cadettenschool te Alkmaar.
1e Luit. der Huzaren H. F. M. Baron van Voorst tot Voorst, Den Haag,
Kapitein der Infanterie W. J. M. Linden, *secretaris*, Bureau v. d. Landstorm, Alexanderplein 27, Den Haag.
J. D. Ros, *gedelegeerde der Comm. v. Uitvoering*, den Haag.

Rubriek IV B. OPLEIDING VOOR DE KOLONIËN.

L. E. Dom van Rombeek, Directeur der Arbeidsbeurs voor N.-Indië, *Voorzitter*, Den Haag.
Mevr. v. Beresteyn—Tromp, Den Haag.

Prof. J. C. van Eerde, Amsterdam.
J. Hardeman, Ref. Chef Afd. Onderw. Dep. v. Kol., Den Haag.
J. C. Hietink, Den Haag.
Mevr. Kooy—van Zeggelen, Dir. Kol. Landbouwmuseum, Deventer.
Dr. H. W. Zeylstra Tzn., Dir. Kol. Landb.museum, Deventer.
J. D. Ros, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitvoering*, Den Haag, de Ruyterstraat 67a.

Rubriek V. JEUGDORGANISATIE.

Mej. Suze Groshans, Presidente Ned. Kinderbond, *Voorzitster, Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, Scheveningen.
J. Lens, *Secretaris*, Den Haag, H. v. Deventerstraat 17.
Mej. C. P. van Asperen van de Velde, Directrice van „Ons Huis", Amsterdam.
J. W. Gerhard, Onderwijzer, Amsterdam.
G. Kaptein, Hoofdleider van den Bond „Vacantiebezigheid voor Schoolkinderen", Den Haag.
Mevr. Tellegen—Basquin, Den Haag.
P. Voogd, Secr. der Arbeiders-Jeugd-Centrale, Laren (N.-H.)
Ds. P. Veen, Vice-Voorzitter van het Nederlandsch Jong.-Verbond, Utrecht.
B. J. J. Weykamp, Secretaris N. O. P. B., Baarn.

Rubriek VI. GEESTELIJK EN LICHAMELIJK AFWIJKENDE JEUGD.

F. Fries, Onderwijzer bij het buitengewoon L. O., *Secretaris*, Den Haag, Edisonstraat 28.
Dr. H. A. J. Belzer, Directeur Blindeninstituut, Amsterdam.
P. J. Fehmers, Directeur der Inrichting voor Doofstommen-onderwijs, Rotterdam.
W. F. H. van der Wart, Dir. van „Groot-Emaus", Ermelo.
G. J. Vos, Directeur Instituut voor Individueel Onderwijs, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, Den Haag.

Rubriek VII. TUCHT- EN OPVOEDINGSWEZEN.

Mr. T. Ridder van Rappard, Inspecteur Rijks-Tucht- en Opvoedingswezen, *Voorzitter*, Den Haag.
Jhr. G. M. M. Alting von Geusau, 1e Luit.-Adjudant der Artillerie, *secretaris*, Den Haag, Borneostraat 2c.
Mej. M. de Booy, Directrice van Talitha Kumi, Zetten.
Mr. R. del Campo gen. Camp, Substituut-Officier v. Justitie, Den Haag.
Mr. A. H. Kamerlingh Onnes, Secr. Voogdijraad II, Den Haag.

J. Klootsema, Directeur Rijksopvoedingsgesticht voor Jongens „De Kruisberg", Ambt-Doetinchem.
Mevr. M. R. Krul—Schütz, Voorzitster der R. K. Ver. tot bescherming van Meisjes, Den Haag.
Dr. A. Rypperda Wierdsma, Arts, Psychiater aan het Rijksopvoedingsgesticht „De Kruisberg", Nijmegen.
Mr. J. R. H. van Schaïk, Lid van de Tweede Kamer, Secr. Alg. Commissie, Arnhem.
Mr. A. O. H. Tellegen, Advocaat, Secr. Centr. Vereen. v. K.B., Den Haag.
M. van Wijhe Ezn., Directeur van het Chr. Doorgangshuis „Hoenderloo", te Hoenderloo.
J. v. d. Zijl. Directeur van het Observatie-Huis te Groningen.
Ir. G. E. Uhlenbroek, Bestuurslid van Pro Juventute. Den Haag.
J. van Andel, Directeur Chr. H. B. S., *Gedelegeerde der Commissie van Uitv.*, Den Haag.

Rubriek VIII. GODSDIENSTIGE EN ZEDELIJKE OPVOEDING.

A. H. Gerhard, Voorzitter Vereen. Weezenkas „Opvoeding zonder geloofsdogma", Haarlem.
Dr. J. H. Gunning Wz., Red. „Het Kind", Hilversum.
Dr. H. L. Oort, Voorz. Nederl. Vereen. van Vrijzinnige Zondagsscholen, Utrecht.
Mevr. W. A. L. Ros—Vrijman, Pres. Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs", Afd. Den Haag.
Dr. H. A. J. van Swaay, Oud-Rector R.-K. Lyceum voor Meisjes, Inspecteur M. O., Scheveningen.
Ds. J. E. Vonkenberg, Voorz. Bond v. Jongelingsvereenigingen op Geref. Grondslag, Zwijndrecht.
Mej. Suze Groshans, Pres. Ned. Kinderbond, *Gedel. der Comm. van Uitv., Waarn. Secr.*, Scheveningen, Kanaalweg 108.

Rubriek IX. LICHAMELIJKE OPVOEDING.

F. W. Baron v. Tuyll v. Serooskerken, *Voorzitter*, Den Haag.
J. J. Hens, Res.-Luit. b/d Gen. Staf, leeraar St. Willebrordus-College te Katwijk, *Secretaris*, Den Haag, Gerard Reijnststr. 60,
G. Graafland, Gymnastiekleeraar, Den Haag.
C. A. W. Hirschman, Secr. Ned. Olympisch Comité, A'dam.
J. W. Kips, w. i., Leeraar H.B.S., Den Haag.
J. M. Korpershoek, Vertegenw. Ver. v. Gymnastiekonderwijzers in Nederland, Rotterdam.
P. L. Lucassen, Amsterdam.
Jhr. Mr. G. C. von Weiler, Voorz. v. d. Nederl. Bond voor Lichamelijke Opvoeding, Den Haag.

Mej. Th. J. E. van Aken, Directrice 2e H.B.S. v. Meisjes, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, Den Haag.

Rubriek X. HYGIËNE.

Dr. Marie Fiedeldie Dop—Des Bouvrie, *Voorzitster*, A'dam.
Mej. E. Coenen, *Secretaresse*, A'dam, Jac. Obrechtstr. 14*b*.
Dr. Knapper, Amsterdam.
Dr. B. P. B. Plantenga, Kinderarts, Den Haag.
Mevr. Dr. Charlotte Roelofs—v. d. Schilt, Amsterdam.
W. J. Scholte, Directeur van het Veiligheidsmuseum, A'dam.
J. H. Varekamp Jz., Adj.-Directeur van het Consultatiebureau voor Alcoholisme, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, A'dam.

Rubriek XI. PAEDOLOGIE.

A. J. Schreuder, Directeur „Klein Warnsborn", Arnhem.
W. Ten Seldam, Redacteur van „Kinderstudie".
J. J. Verbeeten, Distr.-Schoolopziener, Breda.
Dr. J. W. H. Wijsman, Scheveningen.
G. J. Vos, Directeur Instituut voor Individueel Onderwijs, *Gedelegeerde der Comm. v. Uitv.*, *Wnmd. Secretaris*, Den Haag, Galileïstraat 157.

Rubriek XII. ARBEID VAN JEUGDIGE PERSONEN.

Mevr. E. J. Tilanus, Inspectrice v. d. Arbeid, *Voorzitster*, A'dam.
Ir. J. Goudriaan Jr., *Secretaris*, Inspecteur v. d. Arbeid der 2e kl. Amsterdam, Prinsengracht 834.
Ir. J. Asselbergs, Inspecteur v. d. Arbeid der 1e kl., Dordrecht.
W. F. H. Bönnekamp, Opzichter v. d. Arbeid, Arnhem.
H. J. Bruens, Vert. van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen, Adviseerend Lid, Amsterdam.
Mevr. Cath. A. Dermoût—Visser, Insp. v. d. Arbeid, R'dam.
De heer Fetter, Inspecteur v. d. Arbeid der 2e kl., Venlo.
G. G. Hey, Controleur v. d. Arbeid, Den Haag.
Ir. J. W. Penning, Adj.-Inspecteur v. d. Arbeid, Deventer.
Mevr. Dr. E. Kleerekoper, Inspectrice v. d. Arbeid, Breda.
Mej. A. Nuysink, Inspectrice v. d. Arbeid, Den Haag.
J. Ratté, Vert. v. h. Ned. Verbond van Neutrale Vakvereenigingen, Adviseerend Lid, Amsterdam.
C. Smeenk, Vert. v. h. Ned. Verbond van Neutrale Vakvereenigingen, adviseerend, Arnhem.
Is. J. W. van Vessem, Inspect. v.d. Arbeid der 2e kl., Groningen.
Mej. M. S. van der Willigen, Directrice van het Bureau van den Bond ter behartiging van de belangen van het Kind, *Gedelegeerde*, Den Haag.

Rubriek XIII. ONTWIKKELING EN ONTSPANNING.

J. M. Bolle, Muziekleeraar, Den Haag.
Mevr. M. E. A. Cypher—van Wijngaarden, Voorz. Ned. Meisjesgilde, Amsterdam.
Mevr. Kist, Voorz. Eerste Ned. Meisjesgezellen-Vereeniging, Voorburg.
J. v. d. Kop, Secr. der Ver. „de Ned. Padvinders", Overveen.
G. Rauws, Leeraar in de Gymnastiek aan de Chr. H. B. S., Den Haag.
J. H. Slicher, Secr.-Penn. van den Alg. Ned. Wielrijdersbond Den Haag.
Mej. A. G. Dyserinck, *gedel. der Comm. v. Uitv.*, Den Haag.

Rubriek XIV. GESCHIEDKUNDIGE AFDEELING.

Dr. H. E. van Gelder, Directeur van Kunsten en Wetenschappen, *Voorzitter*, Den Haag.
Mej. G. C. Telders, Wetenschappelijk Assistente bij den dienst van Kunsten en Wetenschappen, *Secretaresse*, Den Haag, Imhoffstraat 22.
Prof. Dr. W. Martin, Dir. van het Mauritshuis, Den Haag.
Mej. Dr. B. Portengen, Leerares 2e Gymnasium, Den Haag.
Mej. Dr. S. von Wohlzogen Kühr, Leerares H.B.S , Den Haag.
Mej. Suze Groshans, *gedelegeerde der Comm. van Uitv.*, Scheveningen.

N.B. Een volledige lijst der Comité's en samenwerkende vereenigingen is op aanvrage verkrijgbaar aan het Secretariaat, lokaal 2.

De Tentoonstelling omvat de volgende afdeelingen:

I. *Leermiddelen*, schoolboeken, platen, kaarten enz. voor alle vakken van onderwijs (uitsluitend algemeen ontwikkelend onderwijs, openbaar en bijzonder).

II. *Schoolwerk*, sloyd, handwerken, teekeningen en ander schoolwerk (uitsluitend algemeen ontwikkelend onderwijs, openbaar en bijzonder).

III. *Gebouwen* voor onderwijs en opvoeding (uitsluitend voor algemeen ontwikkelend onderwijs, openbaar en bijzonder);
a. teekeningen, foto's en verkleinde modellen van schoolgebouwen,
b. inrichting en meubileering,
c. ventilatie, verwarming en verlichting,
d. versiering.

IV. *Kunst-, Nijverheids- en ambachtsonderwijs en -opleiding*:
a. school- en andere onderwijsgebouwen.
b. leermiddelen,
c. leerlingenwerk,
d. gegevens betreffende den invloed van de vakopleiding op 't handwerk, de industrie, de kunst enz.
e. gegevens betreffende het leerlingwezen en de beroepskeuze.

IV A. *Militair onderwijs*.

IV B. *Opleiding voor de koloniën*.

V. *Jeugdorganisatie*.
Bonden, vereenigingen, clubs en andere organisaties van en voor de jeugd van verschillende maatschappelijke of godsdienstige richtingen: *a*. statuten en reglementen; *b*. jeugdbladen of tijdschriften; *c*. clubwerk; *d*. werkprogramma's met bescheiden over cursussen, excursies, spel en sport; *e*. bibliotheekcatalogi, foto's enz.

VI. *Geestelijk en lichamelijk afwijkende jeugd*.

VII. *Tucht- en Opvoedingswezen*.

VIII. *Godsdienstige, Zedelijke en Aesthetische Opvoeding:* litteratuur en gegevens hieromtrent, jeugdlectuur, leermiddelen enz.

IX. *Lichamelijke Opvoeding:* gymnastiek, sport, spel, enz.

X. *Hygiëne:* kleeding, voeding, drankbestrijding, rooken door kinderen enz.

XI. *Paedologie.*

XII. *Arbeid van jeugdige personen:* voorwerpen gemaakt op fabrieken, afbeeldingen, statistieken, enquêtes en wetsbepalingen, landbouwverlof, leerplicht, huisindustrie, kinderbescherming in verband hiermede en andere gegevens betreffende arbeid van jeugdige personen.

XIII. *Ontwikkeling en Ontspanning:* alles wat hierop betrekking heeft, inclusief padvinderij.

XIV. *Geschiedkundige afdeeling.*

In verband met de beschikbare plaatsruimte kon de volgorde niet bewaard blijven. Zij is thans als volgt:

BEGANE GROND:

Rubriek IV, Kunst-, Nijverheids- en Ambachtsonderwijs en Opleiding: lokaal 3, gang 4, 9 en 10, lokaal 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, gang 21.
Rubriek IVb. Opleiding voor de Koloniën: lokaal 13, gang 10.
Rubriek IX, Lichamelijke Opvoeding: gang 8 en 18, lokaal 6.
Rubriek XII, Arbeid van jeugdige personen: lokaal 7.

EERSTE VERDIEPING:

Rubriek IVa, Militaire Opleiding: lokaal 23 en 24, gang 22.
Rubriek VII, Tucht- en Opvoedingswezen: lokaal 25, 26, 27, 28, 29 en 33, gang 22 en 30.
Rubriek VI, Geestelijk en lichamelijk afwijkende jeugd: lokaal 34, 35 en 42, gang 36.
Rubriek X, Hygiëne: gang 37 en 40, lokaal 38, 39 en 41.
Rubriek XI, Kinderstudie: lokaal 41, gang 31.

TWEEDE VERDIEPING:

Rubriek VIII, Godsdienstige, Zedelijke en Aesthetische Opvoeding: lokaal 44, 45, 49, gang 46 en 50.
Rubriek V, Jeugdorganisatie, lokaal 47.
Rubriek XIII, Ontwikkeling en Ontspanning, lokaal 51.
Rubriek II, Leerlingenwerk, lokaal 53 en 54, gang 52.
Rubriek I, Leermiddelen, lokaal 55 en 56.
Rubriek III, Schoolgebouwen, lokaal 57 en 58.

Afzonderlijke inzendingen:
N.V. Philips Gloeilampenfabriek, lokaal 47.
Dr. Minnaert: Vlaamsche Inzending, gang 52.

Begane grond, lokaal 4, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, gang 4, 9, 10 en 21.

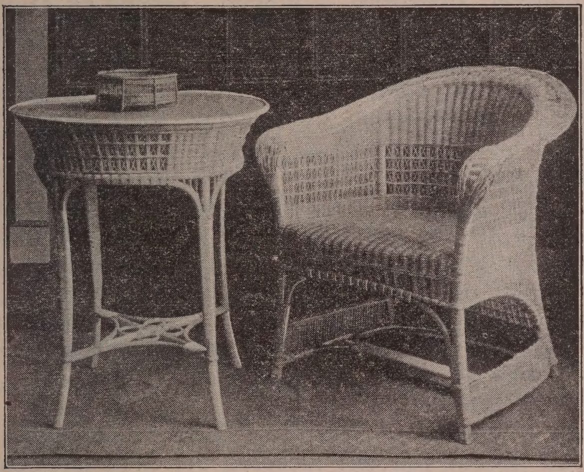

Rijksrietvlechtschool.
Model van pitriet.

RUBRIEK IV.

Kunst-, Nijverheids- en Ambachtsonderwijs en -opleiding.

DEZE rubriek bevat inzendingen betreffende het meisjes- en het jongens-vakonderwijs, het kunstonderwijs, de opleiding voor de Koloniën en de militaire opleiding.

Het muziek-vakonderwijs is in de inzendingen niet vertegenwoordigd, wel echter in de demonstraties. Ook is in rubriek VIII in het Museum voor Ouders en Opvoeders een verzameling muziek-paedagogische werken ingezonden.

MEISJES-VAKONDERWIJS.

GANG 4.

No. 1. Vereeniging van Modevakscholen te 's-Gravenhage, Secretariaat Obrechtstraat 316.

De Vereeniging, werkend onder de zinspreuk „Simplicitas et Aestetica in Habitu" (d. w. z.: eenvoud en schoonheid in de kleeding), heeft scholen opgericht, 2 te den Haag, 3 te Rotterdam, Amsterdam, Schiedam, Vlaardingen, Dordrecht, Brielle, Tiel, Arnhem, Elst, Nijmegen. Utrecht, Amersfoort, Bergen op Zoom, Terneuzen, Oostburg, Zierikzee, Middelburg, Haarlem, Hillegom, Zaandam, Gouda en Hilversum. Zij stelt zich ten doel verbetering aan te brengen bij 't leeren vervaardigen van onder- en bovenkleeding, en goed onderlegde in haar vak bekwame werksters te kweeken.
De scholen zijn ingericht ter opleiding tot costuumnaaister, coupeuse, lingerie-coupeuse en leerares costuumnaaien, voor de examens der V. v. M. te 's-Gr. bovengenoemd. Bovendien worden lessen gegeven voor volwassenen en jonge meisjes, die voor zich en het gezin de kleeding willen leeren maken. De lessen worden naar persoonlijke kennis en aanleg ingericht. Meisjes, welke voor vakopleiding leeren kunnen in het 2e leerjaar desgewenscht reeds, onder leiding, voor anderen werken, waardoor zij al leerende verdienen en vervalt hierdoor het dikwijls voor ouders geldelijke bezwaar om de kinderen te laten leeren.
De lessen omvatten in hoofdzaak patroon-teekenen, maatknippen en naaien van alle kleeding betreffende het costuum, linnen- en mantelrok, lijn- en handteekenen in verband met het vak, methodiek, costuumkunde, nuttige en fraaie handwerken, terwijl op enkele scholen nu ook het hoedenvak onderwezen wordt.

HUISHOUDONDERWIJS.

HET Huishoudonderwijs — in kiem tenminste — dateert van 1887, toen te 's-Gravenhage de eerste z.g. „kook"-school werd opgericht, een klein plantje, dat zich echter in de afgeloopen dertig jaar reeds tot een krachtigen boom mocht ontwikkelen, die goed op weg is om zijn vertakkingen over het gansche land uit te strekken.
De „kook"scholen groeiden uit tot „huishoud"scholen, „vak"-scholen, „vrouwenarbeids"-scholen, terwijl men in plaatsen of streken, waar de oprichting van een bepaalde *school* niet mogelijk was, zijn toevlucht nam tot *cursusscn*.

Al naar mate het doel van de opleiding worden thans in het huishoudonderwijs de volgende vakken opgenomen: koken en voedingsleer, huishoudkunde en gezondheidsleer, waschbehandeling, handwerken; vaak ook opvoedkunde, kinderverzorging, verbandleer, fröbeln, natuurkennis, eenvoudig boekhouden en — voor de jonge leerlingen uit de arbeidersklasse — voortgezet lager onderwijs. Bij het onderwijs in al deze onderdeelen tracht men steeds zooveel mogelijk het juiste verband te leggen tusschen de praktijk en de theorie. Ook het aantal vakken, waarvoor een opleiding wordt gegeven, breidde zich in den loop der jaren uit. We vestigen hier de aandacht op:

a. de opleiding tot leerares en tot onderwijzeres in één der drie hoofdvakken n.l. koken en voedingsleer, huishoudkunde, waschbehandeling, waartoe aan verschillende scholen gelegenheid bestaat (Amersfoort, Amsterdam, Den Haag, Nijmegen);

b. de opleiding tot huishoudster en tot hulp in de huishouding, die feitelijk aan alle scholen wordt gegeven;

c. de opleiding tot dienstbode, die ook aan de meeste scholen mogelijk is, terwijl de beide Werk- en Leerscholen, *gemeentelijke* inrichtingen van Amsterdam, uitsluitend dit doel beoogen.

Behalve deze *volledige* opleidingen geven de meeste scholen nog, in z.g. korte cursussen de noodige aanvulling in vakkennis voor hen, die dit wenschen, zoowel aan mannelijke als aan vrouwelijke leerlingen, behoorende tot de gegoede klasse zoowel als tot de arbeidersstand.

Hoewel in de meeste gevallen ontstaan door het particulier initiatief, mogen verreweg de meeste scholen zich thans in meerdere of mindere mate verheugen in den steun van Regeering, Provincie en Gemeente. Grootendeels door het Rijk bekostigd wordt het Landbouwhuishoudonderwijs, dat zijn eigen opleidingsschool voor leerkrachten bezit (de „Rollecate"). De door den Bond van Leeraressen bij het Huishoudonderwijs ingestelde leerares-examens (zie hiervóór) worden door de Regeering met een subsidie gesteund, terwijl mede door het Rijk gesubsidieerd worden de vervolgcursussen in schei- en natuurkunde en de vacantie-cursussen in physiologie, warenkennis en microscopie, door den Bond van Leeraressen in het Huishoudonderwijs in het leven geroepen ten bate van de leeraressen, die aan de opleiding van leerkrachten een werkzaam aandeel nemen (of hopen te nemen).

Al dit onderwijs volledig in beeld te brengen zou zelfs in gunstiger omstandigheden — met overvloed van ruimte en

van voorbereidingstijd — uiterst moeilijk zijn geweest; de taak is des te moeilijker, nu ruimte en tijd ons strenge beperking opleggen.

De Commissie heeft daarom gemeend, de inzending in hoofdzaak op één onderdeel van het zeer uitgebreide terrein te moeten concentreeren, en ze heeft daarvoor dat deel gekozen, dat met het doel der geheele tentoonstelling het nauwst verband houdt: het onderwijs, dat het meisje uit de arbeidersklasse na den leerplichtigen leeftijd voldoende steunt om haar later eventueel tot het besturen van een eigen gezin in staat te stellen; het onderwijs dus, *dat we voor elk aankomend meisje toegankelijk zouden willen zien*, omdat het aan het op de Lagere School genoten „algemeen vormende" onderwijs het voor *hààr* algemeene vorming noodzakelijke element toevoegt.

Voor zoover het mogelijk was, is dus een verzameling bijeen gebracht van leermiddelen en van werkstukken, die speciaal op deze opleiding betrekking hebben. We zijn er ons volkomen van bewust, dat het beeld slechts een flauwe afspiegeling geeft van wat in werkelijkheid op en door de bedoelde lessen wordt tot stand gebracht en we kunnen daarom den belangstellenden bezoeker een kennismaking met de scholen — en de lessen zelf — niet genoeg aanbevelen. Om zulk een kennismaking te vergemakkelijken, geven verschillende grafische voorstellingen een beeld van de verspreiding van het huishoudonderwijs in Nederland. Voor dit algemeene overzicht — op verschillende wijzen uitgedrukt in kaarten, tabellen, leergangen, opschriften, enz. — heeft de commissie zich op het standpunt gesteld, dat niet enkel het hierboven bedoelde onderdeel, maar wel degelijk het geheele terrein van het huishoudonderwijs overzichtelijk moest worden gemaakt. Men vindt hier dus gegevens over de opleiding van leerkrachten zoowel als over de opleiding van vakkundigen, die in de praktijk der huishouding haar bestaan zullen vinden, terwijl tenslotte nog de aandacht is gevestigd op het huishoudonderwijs, dat buiten de bepaalde vakscholen wordt gegeven (in weeshuizen dus, in Rijksopvoedingsgestichten, diaconessenhuizen, fabrieksscholen, Toynbee-inrichtingen; door cursussen van het landbouwhuishoudonderwijs, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, den Volksbond, enz.) Volledigheidshalve dient hieraan te worden toegevoegd, dat het Landbouwhuishoudonderwijs elders op de tentoonstelling zich nog in een afzonderlijke plaats mag verheugen en dat we den belangstellende, die

meer wil weten omtrent het huishoudonderwijs aan fabrieks-scholen, kunnen verwijzen naar wat de inzending van Philips daarvan op deze tentoonstelling in beeld brengt.
Tijdens de tentoonstelling hopen we in staat te zijn tot het geven van enkele demonstratie-lessen, die de bedoeling van het huishoudonderwijs verduidelijken; deze lessen zullen te hunner tijd nader worden aangekondigd.

MARTINE WITTOP KONING.

LOKAAL 3.

No. 2. Bond van leeraressen bij het huishoudonderwijs.

Statistieken.
Fotographieën.
Leermiddelen, boeken en werkstukken, vertegenwoordigend de verschillende vakken van het huishoudonderwijs.
Portefeuille met leermiddelen.

De bezoekers van de Tentoonstelling komen thans in de inzendingen geplaatst in de vestibule, gang 8, lokaal 6 en 7 en gang 18 (onder de trap). De beschrijving hiervan is te vinden in de rubrieken IX en XII. In het belang van een goed overzicht worden in den Catalogus de rubrieken in haar geheel behandeld.

GANG 9 EN 10.

Zie inzendingen No. 7—9 en No. 5.

LOKAAL 11.

No. 3. Dagteeken- en Kunstambachtschool voor Meisjes, Gabriel Metsu-straat 16, Amsterdam.

Afdeeling Dagteekenschool:
Teekenwerk in verband met de opleiding voor verschillende teeken-examens, w. o. examen Lager Onderwijs Handteekenen, Middelbare Akte M. O. Mk., toelatingsexamen Rijks-Normaal-school voor Teekenonderwijzers, Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, enz.;
Practisch werk en teekeningen in verband met de 4 afdeelingen.

Afdeeling Kunstambachtsschool:
Afdeeling I. Vakschool v. boekbinden en grafische vakken.
Afdeeling II. Vakschool voor houtsnijden en gipsbewerken.
Afdeeling III. Vakschool voor textielwerk.
Afdeeling IV. Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleeding.

GANG 10.

Zie inzendingen No. 10 en No. 5.

LOLAAL 12.

No. 4. Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleeding der Vereeniging V. v. V. v. V., Ruyschstraat 36-38, Amsterdam.

De school leidt op tot:
A. Coupeuse of ontwerpster en naaister van bovenkleeding. Deze opleiding is 4-jarig en wordt gevolgd door een verplicht 2-jarig bezoek aan de atelierklasse, waarin de leerlingen een geldelijke tegemoetkoming ontvangen.
B. Coupeuse en naaister van onderkleeding. Deze opleiding is 3-jarig en wordt gevolgd door een verplicht 2-jarig bezoek aan de atelierklasse, waarin de leerlingen een geldelijke tegemoetkoming ontvangen.
C. Huisnaaister.

Het onderwijs omvat:
Knippen (de lessen vangen hierin in de 1e klasse aan).
Naaien (Hand- en Machinenaaien).
Teekenen.
Strijken,
Borduren, breien, haken, verstellen, stoppen en mazen.
Kennis van het menschelijk lichaam en gezondheidsleer.
Kleedinggeschiedenis.
Stoffenkennis.
Voortgezet L. O. (Taal, rekenen, geschiedenis, aardrijkskunde, mede in verband met de voornoemde vakken), Boekhouden, eenige kennis van de arbeidswet.
Gymnastiek.

Gedurende het 1e schooljaar ontvangen de afdeelingen voorbereidende opleiding voor boven- en onderkleeding.

Tevens is aan de school verbonden een cursus ter opleiding van:
I. Leerares in het Dameskleedermaken.
II. Leerares in het Lingerievak.
De inzending omvat een compleet overzicht van den geheelen leergang.
Van alle klassen is knip-, naai-, teeken-, (hand- en ornament) en borduurwerk aanwezig, terwijl ook leermiddelen en schriften van de vakken van Voortgezet Lager Onderwijs ter inzage liggen, evenals de schetsboeken voor kostuumkunde.
In de eerste klasse maken de leerlingen kleertjes voor zuigeling- en kruipleeftijd;

in de tweede, kleeding voor kinderen en eenvoudige jurken voor eigen leeftijd;
in de derde beginnen ze met jongenspakken en kleeding voor volwassenen;
in de vierde mantels en fluweelwerk;
terwijl in de etelierklassen alle soorten van kleeding en stoffen vermaakt en verwerkt worden.
Het teeken- en borduurwerk houdt in iedere klasse verband met en geeft voorbereiding tot de te vervaardigen kleedingstukken.
Alle stukken worden door de leerlingen zèlf geknipt en de versiering ervan ontworpen.
Zie ook: N.V. Philips' Gloeilampenfabriek.

IVb. OPLEIDING VOOR DE KOLONIEN.

TENTOONSTELLING en congres beoogen een beeld te schenken van de ontwikkeling, opleiding en opvoeding der jeugd boven den leerplichtigen leeftijd in gansch Nederland. Hiernevens trachten zij te wijzen op de leemten, gebreken en tekortkomingen daarbij en aan te geven de middelen, welke tot verbetering kunnen leiden.
De vraag rees of ook inzendingen zouden worden toegelaten, die betrekking hebben op dat deel dier ontwikkeling, opleiding en opvoeding, hetwelk verband houdt met, dan wel bijzonderlijk, geschiedt voor en ten behoeve, van koloniën.
Daarop kon het antwoord niet anders dan bevestigend wezen.
En zulks om verschillende redenen.
In de eerste plaats dan, om de saamhoorigheid van Nederland en de Koloniën nogmaals goed te doen uitkomen.
Zeer juist schetst de Minister van Koloniën, de heer Idenburg, in het onlangs verschenen Indië nummer van EIGEN HAARD die saamhoorigheid. aldus:
„Wat zou Nederland zijn *zonder* Indië?
„Een der kleinste staatjes der wereld, opgesloten in den „engen vaderlandschen kring, vergeten door zijn omgeving.
„*Met* Indië is het een mogendheid van vijftig millioen zielen, „vertegenwoordigd aan beide zijden van den aardbol, met „een welhaast onbeperkt gebied ter ontplooiing van zijne „talenten, werkkracht en toewijding.
„Wat zou Indië zijn *zonder* Nederland?
„Een economisch en intellectueel achterlijk land, gebogen „onder Aziatisch despotisme, ten prooi aan de roofzucht „zijner omgeving.
„Verbonden *met* Nederland, dat in de wereldgemeenschap „geen oneervolle plaats bekleedt, is het een gemeenebest in

„opkomst, met wijde stoffelijke, verstandelijke en geestelijke „horizonten, nu reeds opgenomen in den familiekring der be„schaafde volkeren".

Voorts om het licht te doen vallen op Nederlands *taak* in de Koloniën, een taak, die met het oog op het wereldgebeuren en op de economische en politieke wereldverhoudingen van thans en van de naaste toekomst van zoo groot belang is als wellicht nimmer tevoren.

Bedoeld wordt, nevens het brengen en bevorderen van ontwikkeling, beschaving en welvaart, in het bijzonder het medewerken aan het herstel van het door den grooten oorlog verbroken economisch evenwicht. Immers, de voortbrenging heeft door den wereldbrand ontzaglijk geleden, de verhoudingen tusschen voortbrengings- en verbruikslanden zijn grondig gewijzigd, het verkeersstelsel is op losse schroeven komen te staan, de oude werkmethoden op economisch terrein zijn grootendeels vervallen en nieuwe eischen en behoeften zijn op den voorgrond getreden. die nieuwe werkmethoden noodzakelijk maken.

Nu de vrede gesloten is, zal elk land, dus ook Nederland, verplicht zijn — zoowel tegenover zich zelf, als tegenover de overige wereld — om met alle macht en kracht zich te geven aan het hoogerbedoelde herstellingswerk. Dan zullen intellect, kapitaal en energie zich daaraan hebben te wijden, — zullen daarbij initiatief, karakter en durf aan den dag moeten worden gelegd. In voortdurende, innige en harmonische samenwerking zullen Nederland en de Koloniën in deze een zeer gewichtige rol kunnen spelen, ten bate en ter eere van beide, in stoffelijk en in zedelijk opzicht. Het zal er dan op aan komen, het politieke economische gebouw in de Koloniën hooger op te trekken, te verruimen en te outilleeren naar de nieuwste eischen.

Men ziet — de woorden van J. Pzn. Coen, den stichter van Batavia, brengen wij in herinnering —: „Daar is in Indië wat groots te doen!"

Op velerlei gebied, op dat van bestuur in den ruimsten zin des woords, op dat van landbouw, nijverheid en handel.

Veel is er reeds verricht, maar veel, zeer veel, blijft er voor ons nog te doen over.

Wil dat alles degelijk en naar behooren uitgevoerd worden, dan spreekt het vanzelf, dat daarvoor, zoolang de Koloniën zelf daartoe niet in staat zijn, werkkrachten uit Nederland hoog noodig zijn.

Maar deze werkkrachten dienen voor hun taak berekend te zijn, moeten wetenschappelijk of technisch goed onderlegd zijn. Want zóó alleen, zullen zij met vrucht kunnen arbeiden en kunnen voldoen. Zóó alleen, zullen onze werkers in de Koloniën den ongerepten naam en eer van Nederland kunnen ophouden.

Hoe wordt dat deel van de jeugd boven den leerplichtigen leeftijd, dat zich aangetrokken voelt voor een werkkring in de Koloniën, in Nederland voor zijn taak bekwaamd en geschikt gemaakt?

Waar en onder welke voorwaarden heeft zijn opvoeding, ontwikkeling en opleiding, kortom: zijn voorbereiding plaats? Dit te demonstreeren is het doel der Koloniale afdeeling dezer tentoonstelling.

Door verschillende oorzaken — beperkte tijd en ruimte, slechte verbinding met de Kolonien, enz. — heeft men zich daarbij moeten bepalen tot die instellingen en zaken, welke, met betrekking tot Indië, een speciaal karakter dragen of een speciale strekking hebben.

GANG 10.

No. 5. Talrijke platen betreffende de opleiding voor de Koloniën, inzending van Prof. Nieuwenhuis.

LOKAAL 13.

No. 6. Dit bevat de volgende inzendingen:

Vervolgleergang voor veeartsen voor den Indischen dienst bestemd. Inzending van Prof. Dr. L. de Blieck en Prof. Dr. H. M. Kroon.

Landbouw-Hoogeschool te Wageningen.

Land- en Volkenkunde en Productenleer van Nederlandsch-Indië. Universiteit Leiden, inzending van Prof. Nieuwenhuis.

Leidsche Vereeniging ter bevordering van de studie der tropische geneeskunde.

Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer.

Koloniaal Instituut te Amsterdam:

A. Afdeeling Volkenkunde. B. Afdeeling Tropische Hygiëne.

Tijdschriftstudie.

Lectuur over Indië.

VOORTZETTING VAN RUBRIEK IV.

Kunst-, Nijverheids- en Ambachtsonderwijs en Opleiding.

N.B. In den rondgang volgt nu No. 10.

GANG 9.

No. 7. Directie van den Landbouw, Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid. Grafische voorstellingen.

Afdeeling Onderwijs.

No. 8. Koninklijke Vereeniging tot Opleiding voor Ambachten en beroepen te Amsterdam.

Een geëncadreerde graphische voorstelling van het werk der Vereeniging.

GANG 10.

No. 9. Teekenschool voor Kunstambachten, Da Costastraat 64, te Amsterdam, Directeur J. Godefroy.

Leerlingenwerk.

No. 10. Gemeentelijke Teekenschool te Roosendaal, Directeur J. J. Werz.

Teekenwerk der leerlingen.

LOKAAL 14.

No. 11. Tooneelschool, Directeur: Balthazar Verhagen. Amsterdam, Marnixstraat 150.

Programma en Reglementen.
Uitgaven: No. 1 „Het Onderwijs aan de Tooneelschool, hoe het is ingericht en wat er mede wordt beoogd;" — No. 2 „Prosodie, ontleding der structuur van het vers, ten dienste van het voordrachtsonderwijs"; — beide door Balthazar Verhagen.
Photographieën van verschillende lessen.
Voorbeelden van wandversiering: Portretten, 18e eeuwsche tooneelprenten, origineele ballet-teekeningen van Jelgerhuis (1820), ontwerp voor een tableau, door leerlingen uitgevoerd (aquarel van G. W. Knap).
Eene serie schematische en graphische voorstellingen van de structuur van het drama in verschillende tijdperken, ontworpen en vervaardigd door Balthazar Verhagen.
Graphische voorstelling met bijbehoorende beschrijving van de geschiedenis der Parijsche theâters, door P. H. Walle, leeraar in de Fransche taal en letteren.
Verzameling costuumteekeningen, werk van leerlingen, vervaardigd in de lessen in costuumleer van G. W. Knap.
Enkele merkwaardige historische boeken uit de bibliotheek.

Ambachtsscholen.

OP het gebied van het ambachtsonderwijs heeft ons land veel te danken aan het particulier initiatief. Behoudens enkele uitzonderingen zijn de ambachtsscholen bijzonder door Rijk, Provincie en Gemeenten gesubsidieerde dagscholen en worden geëxploiteerd door particuliere vereenigingen.

Vroeger kwamen ambachtsscholen alleen voor in groote steden. De behoefte aan practisch vakonderwijs deed zich vooral bij de bevolking gevoelen en de reeds verkregen resultaten van de bestaande inrichtingen wekten meer en meer belangstelling van de Regeering.

Met steun van Rijk, Gemeente en Provincie, Collegiën en Particulieren werden in vele steden en kleinere plaatsen scholen opgericht, zoodat in de laatste 20 jaren het aantal is verdubbeld en nu reeds een 70-tal ambachtsscholen, over het geheele land verspreid, zich in bloeiende staat mogen verheugen.

In de grootste als Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht en andere moeten jaarlijks nog vele leerlingen worden afgewezen door gebrek aan plaatsruimte. Plannen voor het bouwen van nieuwe scholen en uitbreiding van bestaande inrichtingen zijn in bewerking en gedeeltelijk in uitvoering.

Aan de oudste ambachtsscholen werd vroeger alleen onderwijs gegeven in de practijk van het timmeren, smeden en schilderen met teekenen.

Langzamerhand werd hieraan uitbreiding gegeven met de vakken meubelmaken, machinebankwerken, electrotechniek, instrumentmaken, en andere met bijbehoorend teekenen en vaktheorie, al naar de behoeften van de plaats, waar de school is gevestigd.

Voor het onderwijs in wiskunde, Ned. taal, natuur- en werktuigkunde moesten voorheen de leerlingen van de ambachtsschool naar de burgeravondschool. Maar, aangezien de buiten de stad wonende leerlingen hiervan niet konden profiteeren en bovendien voor velen het avondonderwijs te vermoeiend was, is ook dit algemeen ontwikkelend onderwijs in beter verband met de vakken op de ambachtsscholen ingevoerd.

Het doel der ambachtsscholen is: aan jongelieden na de lagere school gedurende 3 jaren een ernstige voorbereiding te geven voor hun vak, een grondslag, geschikt om zich daarop in de practijk verder te kunnen bekwamen.
Aan eenige scholen is men begonnen cursussen op te richten om de meer begaafde leerlingen voor te bereiden voor het Middelbaar Technisch Onderwijs.
Daar de beschikbare ruimte niet groot genoeg was om veel inzendingen voor deze afdeeling toe te laten, heeft de Commissie er naar gestreefd een eenigszins volledig beeld van het ambachtsonderwijs te geven door eenige scholen uit te noodigen een beknopten leergang van een bepaald vak in te zenden.

De volgende scholen hebben aan het verzoek gaarne willen voldoen:

LOKAAL 14.

No. 12. **Vakschool voor Schoenmakers,** Dibbetsstraat 127, 's-Gravenhage.

Leermiddelen, demonstreerende den geheelen leergang.

GANG 10.

No. 13. **Ambachtsschool** te Arnhem.

Leerlingenwerk in verband met 't metselvak.

LOKAAL 15.

No. 14. **Ambachtsschool** te Haarlem.

A. Verschillende werkstukken in volgorde opklimmend, en in beeld brengend wat en hoe er praktisch gewerkt wordt.
B. Dito dito wat betreft teekeningen, alzoo de leergang weergevende.
C. Schetsboeken.
D. Gereedschappen.
E. De plannen voor de nieuw te bouwen middelbare Technische en Ambachtsschool.

No. 15. **Ambachtsschool** te Utrecht.

Plannen en afbeeldingen van het gebouw.

LOKAAL 16.

No. 16. **Ambachtsschool** te Delft.

Afdeeling timmeren.

No. 17. **Ambachtsschool** te Schiedam.

Afdeeling machinebankwerken.

GANG 17.

No. 18. Ambachtsschool te Amsterdam. Weteringschans 165.

Schildersvak.

LOKAAL 18

No. 19. Ambachtsschool te Rotterdam.

Electrotechniek.

No. 20. Middelbaar Technische School te Amsterdam.

Suikerindustrie.

No. 21. Middelbaar Technische School te Leeuwarden.

Bouwplannen, foto's interieur, en collectie teekeningen afd. Waterbouwkunde.

LOKAAL 19.

No. 22. Middelbare Technische School te Dordrecht.

1, Foto school Buitengevel in lijst.
2, Foto's school inwendig in lijst.
3. Teekening Machinelaboratorium in lijst.
4. ± 42 teekeningen Werktuigbouwkunde.
5. 7 teekeningen IJzerconstructie.
6. ± 6 teekeningen Beschrijvende Meetkunde.
7. 3 teekeningen Mechanica.
8. ± 25 teekeningen Scheepsbouwkunde.
9. 1 model Schip.
10. 4 modellen Werktuigbouwkunde.
11. Enkele Brochures en Programma's.
12. 4 boeken weekrapporten Practisch Studiejaar.
13. 2 boeken Verslagen Machinelaboratorium.
14. 4 exemplaren Opgaven Kinderexamen 1918 en 1919 voor Werktuigbouwkunde en Scheepsbouwkunde.
15. Platte Grond School en uitbreiding.

LOKAAL 20.

No. 23. Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

Kant, textielkunst en beeldhouwkunst,

No. 24. Kon. School voor Kunst, Techniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch.

Decoratieve kunst van de Afdeeling
IV. Kunstnijverheidsschool en
I. Ambachtsschool.
Leeraren de H.H. Jansen, Verhorst, Slager en Luus.

No. 25. Academie Minerva, Groningen (Beeldende en Toegepaste Kunst).

Het tentoongestelde werk bedoelt te laten zien hoe, *wat het teekenen betreft*, leerlingen, die het lager technisch onderwijs hebben doorloopen (van ambachtsschool, òf avondvakschool praktijk, òf H. B. S. 3-jarigen cursus, òf M. U. L. O., beide voldoende kennis van het bouwvak, òf, blijkens het toelatings-examen, in het bezit zijnde van voldoende kennis, gelijk te achten met die, door de hiervoor genoemde opleidingen verkregen) verder worden opgeleid voor bouwkundig teekenaar, bouwkundig opzichter, aannemer, na voortgezette studie later architect, enz.
De afdeeling Bouwkunde, vergelijkbaar met Middelbaar Technisch Onderwijs, sluit aan bij de overige soortgelijke afdeelingen der Academie voor Intérieurkunst, Meubelontwerp, Decoratieve schilderkunst, Reliefversiering en Kunstnijverheid van anderen aard.
Behalve dit „Voortgezet Vakonderwijs", zooals het genoemd wordt, vindt men nog aan de Academie Minerva, het onderwijs in teekenen ook voor de lagere acte en de meeste der middelbare teekenacten en Kunstonderwijs, aangevuld door de noodige theorievakken.
De hier behandelde cursus voor Bouwkunde duurt *4* winter-*avond*-semesters of *3* winter-*dag* semesters, wel of niet gevolgd door de aansluitende zomer-*dag*-semesters voor diegenen, die den artistieken kant van het bouwvak bestudeeren.
De leerlingen zijn tusschen 16—23 jaar, dikwijls ouder.
De leeraren aan deze afdeeling ontleenen de bevoegdheid aan een ingenieurs-diploma der Technische Hoogeschool of aan het bezit van eene acte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs. Behalve in de vakken, waarvan hier de teekeningen getuigen (Vakteekenen, Statica-teekenen, Handteekenen, Projectie- en Perspectiefteekenen, Ontwerp-versiering), ontvangen de leerlingen nog onderwijs in: Rekenkunde, Algebra, Meetkunde, Grafostatica, Bouwconstructie, Landmeten en Waterpassen, Wettelijke bepalingen en verordeningen, Materialenkennis, Bestekken en Begrootingen, Stijl- en Ornamentleer, Handelskennis en Eerste hulp bij ongelukken.
De leerlingen maken voor vakteekenen, geleid door de leeraren, hunne eigen ontwerpen, die in de lagere semesters eenvoudiger zijn en minder omvattend dan in de hoogere, en werken daarbij de detailleeringen uit, terwijl de werkstukken voor de overige teekenvakken, als statica-teekenen,

handteekenen, perspectiefteekenen en ontwerpversiering zooveel mogelijk aansluiten bij of genomen worden uit de boven bedoelde door de leerlingen ontworpen bouwplannen.
Wanneer de leerlingen voor het eindexamen, waarbij in alle onderwezen vakken wordt geëxamineerd, slagen, wordt hun een eind-diploma uitgereikt, waarop de mate der door hen verkregen kennis staat uitgedrukt, voor elk leervak afzonderlijk.

LOKAAL 21.

No. 26. Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

Artistiek metaalwerk, lithografie, schilderen en etsen.

No. 27. Rijksrietvlechtschool te Noordwolde.

De Rijksrietvlechtschool te Noordwolde (Fr.) werd in 1908 opgericht. In een drie-jarigen cursus worden de gronden gelegd voor het vormen van bekwame rietvlechters. Destijds bestond daaraan groote behoefte, vooral toen het nieuwe materiaal, het pitriet, meer en meer toepassing vond, waardoor in den vorm en in de techniek der plaatselijk vervaardigde producten wijzigingen moesten worden aangebracht. In de eerste jaren van het bestaan der school volgden dan ook vele oudere werklieden (30—45 jaar) de praktische lessen der Avondschool. Thans wordt de dagschool, welke ingericht is voor 42 leerlingen, door vijftig leerlingen bezocht. De leerlingen die de lessen der winteravondschool volgen kunnen, naar de behoeften van den werkkring waarin zij overdag bij de nijverheid werkzaam zijn, onderwijs ontvangen, waardoor zij tevens de kennis kunnen verkrijgen welke noodig is om later een bedrijf te leiden of in een werkplaats voor te gaan. De school onderzoekt alles wat kan strekken tot bevordering der industrie en uitbreiding van haar afzetgebied in het buitenland, opdat de nijverheid van de opgedane ervaringen zal kunnen profiteeren. Zij zendt wandelleeraren uit waardoor ook in andere deelen van ons land de nijverheid kan worden voorgelicht en de mogelijkheid van onderwijs ontvangen wordt uitgebreid. Tengevolge daarvan werd b.v. in Giethoorn een nieuwe school opgericht, welke thans de ontwikkeling der daar in de crisisjaren ontstane vlechtnijverheid kan bevorderen.
De modellen der school worden met toestemming van Z. Ex. den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen uitgeleend.

RUBRIEK IVa. MILITAIRE OPLEIDING.

No. 28. Inzending der Koninklijke Nederlandsche Marine.

De inzending der Koninklijke Marine omvat drie inrichtingen van onderwijs, te weten:
1e. Adspirantenschool der Marine te Dordrecht;
2e. Marine-monteursopleiding te Amsterdam;
3e. Kweekschool voor Zeevaart te Leiden.
De Adspirantenschool der Marine te Dordrecht bestaat onder dezen naam eerst sedert September 1918 en is bestemd tot opleiding van:
a. Adspirant-adelborsten voor den Zeedienst en voor het Korps Mariniers, en
b. Adspirant-machinisten.
De jongelieden, die toegelaten wenschen te worden, moeten den leeftijd van 15 jaren bereikt hebben en nog geen 18 jaren oud zijn. Zij moeten het onderwijs aan een H. B. S. met 5-jarigen cursus in de 3e klasse met goed gevolg hebben doorloopen, òf eindexamen eener H. B. S. met 3-jarigen cursus hebben afgelegd, òf het diploma van het M. U. L. O. hebben behaald en lichamelijk geschikt zijn bevonden.
Het militair karakter van de adspirantenschool bestaat slechts daarin, dat de inrichting onder militair beheer staat; het ligt evenwel in de bedoeling tot een civiel beheer over te gaan. De jongelieden zijn, hoewel in uniform gekleed, geen militair; een militair karakter draagt deze opleiding niet.
In afwachting van den bouw eener school en internaat zijn de jongelieden gehuisvest op het logementschip „*Bonaire*" en wordt voor het onderwijs gebruik gemaakt van eenige hulplocalen en van localiteiten en leermiddelen van te Dordrecht gevestigde gemeentelijke of bijzondere scholen.
Het onderwijs der adspiranten-adelborsten loopt in hoofdzaak parallel met de 4e en 5e klasse der H. B. S.; na een 2-jarig verblijf op de Adsp. school gaan zij naar het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord. Eerst hier vangt de eigenlijke vakopleiding tot zeeofficier aan.
De adsp.-machinisten daarentegen krijgen bij hun komst op de adsp. school reeds vakonderwijs, hoofdzakelijk stoomwerktuigkunde. Na een 2-jarig verblijf op de adsp. school worden zij gedurende 1 jaar op de vloot gedetacheerd voor hun practisch vakonderricht: zij gaan daarna 2 jaren naar

het Kon. Instituut der Marine te Willemsoord voor verdere voltooiing hunner opleiding; eerst hier treden zij in militairen dienst.
Veel aandacht wordt gewijd aan hunne lichamelijke ontwikkeling; dagelijks Zweedsche gymnastiek en voorts beoefening van diverse takken van sport als voetballen, tennissen, zwemmen, roeien in sloepen en vaartuigen, schermen, lichte athletiek. enz.

De *Marine-monteursopleiding te Amsterdam* is een 4-jarige cursus, waar lichamelijk geschikt bevonden jongelieden van 17 á 18 jaar opgeleid worden tot electro-monteur bij de Koninklijke Marine. Voorts wordt voor toelating geëischt de practische en theoretische bekwaamheid verkregen na het doorloopen van een ambachtsschool voor metaalbewerking, houtbewerking of electricien.
Het in hoofdzaak voortgezet vakonderwijs, omvat:
a. bewerking van metalen, hout en isolatiestoffen;
b. electro-technisch teekenen en eenvoudige maatschetsen;
c. kennis der electriciteitsleer, in hoofdzaak gelijkstroom, en de beginselen van de wisselstroom-techniek;
d. accumulatoren, hunne samenstelling, eigenschappen, ziekten, en herstellingen;
e. practisch werken met zwakstroom- en sterkstroomapparaten en meetinstrumenten.
Naast dit vakonderwijs neemt de militaire vorming tot onderofficier bij de Kon. Marine een belangrijke plaats in. De leerlingen zijn intern.
De *Kweekschool voor Zeevaart te Leiden* is een opleiding van leerling-onderofficier bij de Koninkl. Marine. De eischen voor toelating zijn:
1e. lichamelijk zonder gebreken;
2e. leeftijd van tenminste $14^1/_4$ jaar en niet ouder dan $16^1/_2$;
3e. het met vrucht hebben doorloopen van een lagere school.
Op de Kweekschool voor Zeevaart wordt het schoolonderwijs gedurende $1^1/_2$ jaar voortgezet (10 uur per week); de lichamelijke ontwikkeling krachtig bevorderd (8 à 10 uur per week, omvattend Zweedsche gymnastiek en sport w. o. zwemmen en lichte athletiek), voorts vakonderwijs als zeeman en militair; zingen en huisvlijt (houtbewerking) zijn als verplichte vakken in het leerprogramma opgenomen.
Na een verblijf van gemiddeld 6 maanden op de Kweekschool, schepen zich de leerlingen gedurende 6 zomermaanden in op een te Hoorn gestationneerd logementschip, waaraan het noodige varend materieel is toegevoegd; hier volgen de leerlingen

een uitsluitend practische cursus in roeien, zeilen, looden, sturen, seinen, schieten, scheepsdienst enz. enz.
In October keeren de L. O. naar de Kweekschool terug, ter voortzetting van den reeds boven omschreven cursus; als nieuwe leervakken worden als dan nog opgenomen: maleische spreektaal en Nederlandsche Zeegeschiedenis. Deze cursus duurt een jaar. Na afloop daarvan wordt een reis met een kruiser buitengaats gemaakt en de opleiding der L. O. voltooid.
Aangezien bij het Kweekschool- en Hoornbedrijf de practische oefeningen zoo sterk op den voorgrond treden, was men, om een denkbeeld van de opleiding en het leven der L. O. te geven, bijna geheel op foto's aangewezen.

LOKAAL 24 EN GANG 22.

No. 29. Departement van Oorlog.

De inzending van het Dep. v. Oorlog omvat leermiddelen van de inrichtingen van onderwijs te weten de Cadettenschool, Koninklijke Militaire Académie en Hoofdcursus voor zoover betreft de officiersopleiding. Voorts van de Instructiecompagnie te Schoonhoven, het Instructiebataljon te Kampen, de Instructiebatterij te Arnhem en van de opleiding aan de Rij- en Hoefsmidschool te Amersfoort.
Vooral deze laatste inzending (hoefbeslag) is belangrijk.
Voorts zonden nog in de thans ontbonden afdeeling Ontwikkeling en Ontspanning van het Hoofdkwartier, het korps Pontonniers. Van de Normaal Schietschool, den Militairen Geneeskundigen Dienst, het Krijgsgeschiedkundig archief en de Topografische Inrichting werd medewerking ondervonden.
Door foto's van een en ander kon de inzending worden opgeluisterd waar slechts over een bescheiden ruimte kon worden beschikt.
Personeel is beschikbaar om uitleg te geven over de verschillende voorwerpen.

N.B. In den rondgang volgt nu Rubriek VII, Tucht- en Opvoedingswezen, zie aldaar.

Uit: T. van Buul, Zonneschijn;
C. J. van Dishoeck, Bussum.

RUBRIEK IX.

Lichamelijke Opvoeding.

GELUKKIG ligt de tijd, waarin men lichamelijke opvoeding als een onbelangrijke, in ieder geval als een zeer bijkomstige zaak beschouwde, achter ons. Meer en meer is men in de laatste kwart eeuw gaan begrijpen, dat een opvoeding, waarbij zóó, als in ons land het geval pleegt te zijn, alle gewicht wordt gehecht aan de intellectueele ontwikkeling van den jongen mensch, het doel voorbij streeft. Men wenscht een flink voortvarend volk, dat in staat is zich de grootst mogelijke mate van welvaart te verzekeren. Hiertoe is verstandelijke ontwikkeling slechts één der middelen. Een ontwikkeld verstand alléén vormt geen persoonlijkheid, daarvoor is ook noodig een sterk lichaam, om het individu in staat te stellen te werken, te ondernemen, de aangevangen taak door te zetten, te ontberen als het moet. Daarvoor, d. i. voor de vorming van karakter en de aankweeking van wilskracht, is lichamelijke opvoeding een van de doeltreffendste middelen. Wat deed tot voor kort de

overheid ten behoeve van deze zijde van de volksopvoeding? De wet op het Middelbaar Onderwijs, die, vrijwel onveranderd, reeds haar 50-jarig bestaan vierde, ruimde naar Duitsch voorbeeld een uiterst bescheiden plaatsje voor de gymnastiek op de Hoogere Burgerschool in. Dit was het eenige overheidsvoorschrift voor personen op den jongelingsleeftijd. Werd aan andere scholen ook gymnastiekonderwijs gegeven, dan was dat een vrijwillige navolging. Voor de jongelui, die geen scholen bezochten, werd totaal niets gedaan dan een enkele geringe subsidie b.v. aan het Nederlandsch Gymnastiekverbond. Het kon gebeuren, dat de geheele sportwereld ontstond, zonder dat het onderwijs daardoor in het minst werd bewogen.

Wat de geëikte methode van opvoeding den jongen mensch onthield, heeft hij zich zelf gegeven. Onze jongens *wilden* het gezonde vroolijke spel in de open lucht en richtten zelf hun cricket-, voetbal-, korfbalclubs op; zij *wilden* zwemmen en sprongen desnoods in de vaart; zij *wilden* naar buiten en maakten fietstochten en gingen kampeeren. Zoo heeft de natuur van den jongen zelf den weg gewezen, waar het heen moest. Naast het zoo geringe gymnastiekonderwijs ontstond een velen omvattende sportbeweging, geheel op eigen initiatief gesticht en geleid.

Dit heeft tot heel wat, dikwijls zeer weinig welwillende kritiek aanleiding gegeven. Men zij voorzichtig daarmede. Men staat voor het moeilijk werk van particulieren, uit liefde voor de zaak gedaan op een terrein van groot belang voor de volksopvoeding, maar waar de overheid zich buiten hield. Laat men beginnen met te waardeeren, dat het werk der sportorganisaties althans is een niet geheel onvruchtbaar pogen om iets van het manco in de volksopvoeding aan te vullen. Zij hebben iets *gedaan*, dat geschikt is om het inerte, pummelachtige, tuchtelooze, dat ons volk zoo dikwijls eigen is, te bestrijden.

Thans schijnt er verandering te zullen komen. De landsregeering stelt meer gelden beschikbaar, b.v. voor speelterreinen; zij stelde een algemeen college van advies voor de lichamelijke opvoeding in evenals een inspectie; het akte-examen voor M.O.-gymnastiek (thans genaamd M.O.-lichaamsoefeningen) werd in modernen geest herzien, een zekere mate van lichamelijke vaardigheid zal vermoedelijk eisch worden bij het eindexamen der H.B.S.

In ons volk moet nog meer doordringen het besef van de onafwijsbare noodzakelijkheid van een betere lichamelijke

opvoeding. Men moet begrijpen, dat hier wellicht meer dan elders op het gebied der opvoeding veel ontbreekt en achterstand is in te halen. Mogelijk kan deze tentoonstelling helpen om die overtuiging tot gemeen goed te maken.

J. W. KIPS.

VESTIBULE 8.

No. 30. Inzending van de **Sub-Commissie voor Lichamelijke Opvoeding**

Brochure en statistieken samengesteld door de sub-commissie voornoemd, bevattende het resultaat van een uitgebreide enquête inzake Lichamelijke Opvoeding.

No. 31. J. A. de Haas, Leerares Gymnastiek M.O., 's-Gravendijkwal 77a, Rotterdam.

Foto's en Brochure over Hygiënisch-Aesthetische Gymnastiek van Frau Dr. Mensendieck.

LOKAAL 6.

No. 32. Nederlandsche Zwembond. Opgericht 14 Augustus 1888. Propaganda-commissie, secretariaat Leeuwerikstraat 1, Amsterdam.

Plaatwerken, teksten en brochures op zwemmen betrekking hebbende.

No. 33. Inzending van de Gemeente Amsterdam.

Photo's van speelterreinen en andere gegevens in verband hiermee.

No. 34. H. D. Tjeenk Willink, Haarlem.

Verschillende uitgaven betreffende de Lichamelijke Opvoeding.

VESTIBULE 18.

No. 35. T. Temmink & Zn., Weteringschans, Amsterdam.

Sportartikelen.

Zie ook de inzending van de N.V. Philips Gloeilampenfabriek, Lokaal 48.

RUBRIEK XII.

Arbeid van Jeugdige Personen.

BEGANE GROND. LOKAAL 7, VESTIBULE 5.

DE rubriek Jeugdarbeid van deze Tentoonstelling mag aanspraak hebben op eenige bijzondere belangstelling. Want het grootste deel van alle jongens en meisjes die — na voldaan te hebben aan de leerverplichting — de lagere school verlaten, geniet overdag geen verder onderwijs meer, maar is genoopt in fabriek of werkplaats, op het land, als loopjongen of in welk beroep dan ook, geld te gaan verdienen.

Deze loonarbeid van jongens en meisjes heeft niet meer in alle opzichten het weerzinwekkende karakter, dat hij had bij den aanvang der industriëele ontwikkeling. De sociale wetgeving heeft groote verbeteringen tot stand gebracht. In de eerste plaats door het uitvaardigen van een arbeidsverbod voor kinderen beneden een bepaalden leeftijd, welke thans nog in Nederland op 13 jaar is gesteld. En in de tweede plaats door voor jongens en meisjes boven dien leeftijd de arbeidsduur per dag te beperken en dezen arbeid verder te omgeven met tal van waarborgen, die het gevaar van schade aan „leven, gezondheid en de zedelijkheid" dienen te ondervangen. Vooral onze Nederlandsche arbeidswetgeving munt in dit laatste opzicht uit door een tot in onderdeelen afdalend systeem van voorschriften voor arbeid in de schadelijke bedrijven.

Maar naast deze elementaire zorg voor het lichamelijk welzijn der jeugdige personen, vraagt onmiddellijk de geestelijke zijde onze aandacht. De vraag moet worden gesteld — een vraag welke vooral voor deze Tentoonstelling, die immers een beeld wil geven van de *Opvoeding* van de Jeugd boven den leerplichtigen leeftijd, van buitengewoon belang moet worden geacht — welke opvoedende waarde aan dezen arbeid moet worden toegekend; welke beteekenis deze arbeid heeft voor het verdere leven van de jongens en meisjes.

De toeschouwer zal uit het tentoongestelde niet altijd een beslist en misschien zelden een bevredigend antwoord kunnen opmaken. Maar hij moge dan beseffen dat reeds de vraagstelling groote beteekenis heeft en dat deze vraag bedrijf na bedrijf moet worden onder de oogen gezien. De regeling

van de leerlingopleiding voor den geschoolden arbeid, de recruteering van den ongeschoolden arbeid, bemiddeling bij de beroepskeuze, — het zijn alle problemen die aan de orde zijn gesteld, maar eerst door nauwkeurige en zeer gedetailleerde kennis tot oplossing kunnen worden gebracht.

De landbouw en het transportbedrijf zijn onvoldoende vertegenwoordigd, gedeeltelijk omdat uit deze kringen der subcommissie geen relaties ter beschikking stonden, maar ook omdat de arbeid in deze bedrijven zich minder goed voor expositie leent.
Ten slotte moge worden gewezen op het verschil tusschen het hier tentoongestelde en hetgeen men tot nu toe onder „kinderarbeid" pleegde te verstaan. Arbeid van kinderen beneden den leerplichtigen leeftijd, in strijd met het wettelijk arbeidsverbod, zooals met name in de huisindustrie nog zoo veelvuldig voorkomt, is van deze tentoonstelling geweerd: hij viel buiten het kader van den algemeenen opzet.

No. 36. **Inzending van de subcommissie voor deze rubriek.**

a. Inzending van de Lichtbeelden-Vereeniging.
75 photo's van 7 belangrijke industrietakken, t.w.:
Katoenspinnerij en ververij, Fijnglasfabricage, Handwerkindustrie, Schoenfabricage, Zilversmederij, Fabricage van blikken bussen, Fabricage van cartonnen doozen.
b. Inzending van de Arbeidsinspectie.
± 50 photo's van diverse bedrijven, t.w.:
Boekdrukkerij, Lijstenfabricage, Enveloppenfabriek, Stroohoedenmakerij, Fabricage van Heeren Knoopen, Gouden Kettingenfabricage, Suikerwerkindustrie, Weverij, Tricotweverij, Capsulenfabriek, Jutespinnerij, Nettenweefsters, enz.
c. Inzending van de Arbeidsinspectie uit vroegere onderzoekingen en verslagen, o.a. Huisindustrie, Beroepsziekten (± 20 photo's).
d. Leerlingcommissies in het Typografisch en Litografiisch bedrijf: Regeling, proefstukken, enz.
e. Inzendingen van firma's, o.a.:
Steendrukkerij, Tricotweverij, Fabricage Regenmantels, Wolspinnerij en weverij, Fabriek van Verbandmiddelen, Zeep- en Eau de Colognefabriek, Kaarsenfabriek, Lingerieartelier, enz. (totaal ± 100 photo's).
f. Inzending Veiligheidsmuseum.
Photo's van ongezonden kinderarbeid.
g. Beroepkeuze, organisatie.
h. Litteratuur v. Centraal Bureau v. Soc. Adviezen.

EERSTE VERDIEPING GANG 22 EN 30, LOKALEN 25, 26, 27, 28, 29 EN 33.

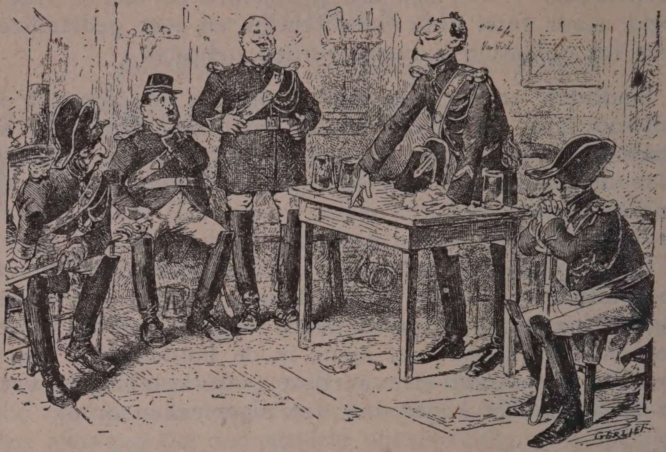

Uit: Ma première Collection, Uitg. Meulenhoff en Co., A'dam.

RUBRIEK VII.

Tucht en Opvoedingswezen.

HET is nog niet eens 15 jaar geleden, dat men voor het eerst daarover sprak! En nu reeds is dit een populair begrip geworden, dank zij die wetsontwerpen, welke ingediend anno 1898 en door Minister *Cort van der Linden* verdedigd, anno 1905 onder de benaming van „Kinderwetten" intrede deden. Die wetten brachten ons den steun van het recht voor alles, wat als gehavend kind tot ons komt. Het zijn evenzeer die wetten, waaraan wij de plaats danken, welke op deze tentoonstelling aan Sub-Commissie VII werd toegekend. Immers deze tentoonstelling, die gewijd is aan de opvoeding van het kind boven den leerplichtigen leeftijd, omvat luce clarius dus ook het „Tucht en Opvoedingswezen", dien modernen tak van dienst, welke zich onledig houdt met de opvoeding der verwaarloosde en misdadige jeugd. Moge dan kort uiteengezet, wat wij daaronder verstaan!

Het zijn die kinderen wier ouders op grond van ernstige verwaarloozing of onmacht door den Burgerlijken rechter uit de ouderlijke macht zijn ontzet resp. ontheven, de z.g.

„Voogdijkinderen", het zijn verder die kinderen, welke op grond van een strafbaar feit door den Strafrechter zijn gesteld ter beschikking der regeering, zulks zonder toepassing van eenige straf, de z.g. „Regeeringskinderen". En ressorteeren ten slotte onder het Tucht- en Opvoedingswezen die kinderen, welke op grond van een strafbaar feit door den Strafrechter zijn veroordeeld tot Tuchtschoolstraf, de z.g. „Tuchtscholieren". Onnoodig te zeggen dat de zorg over die verschillende categorieën er eene is van vèrstrekkende en diepe beteekenis: het Opperbeheer over die zorg berust in handen van Zijne Excellentie den Minister van Justitie. De uitvoering dier zorg geschiedt ééndeels door ambtenaren, anderdeels door particulieren, aldus een systeem, dat berust op de meest innige samenwerking tusschen staat en particulier.
Ziehier wel het diepste en meest sympathieke beginsel der Kinderwetgeving. Immers de voogdij over genoemde voogdijkinderen wordt opgedragen aan voogdijvoerende vereenigingen, die de opvoeding dan ook voltrekken hetzij in eigen gestichten, hetzij in daartoe geschikte gezinnen. Slechts op grond van „verdorven of weerbarstig karakter" dan wel wegens „zwaarwichtige redenen van misnoegen" kan de opname van zoodanig kind door den Minister van Justitie resp. door den Burgerlijken Rechter in een Rijksopvoedingsgesticht resp. in een Tuchtschool gelast worden. Met betrekking tot de z.g. „Regeeringskinderen" kan, gehoord het advies van het betrokken Openbaar Ministerie, door den Minister van Justitie directe opname in een Rijksopvoedingsgesticht gelast worden, maar ook is het mogelijk, dat deze kinderen door dien Minister in particuliere zorg worden opgedragen d.w.z. dat die kinderen ter opvoeding worden overgedragen aan eene der talrijke vereenigingen, die zich speciaal daartoe beschikbaar hebben gesteld. De opvoeding dier kinderen kan dan ook weder voltrokken worden hetzij in aan die vereeniging toebehoorende gestichten, z. g. Particuliere Gestichten, hetzij in daartoe geschikte gezinnen. Die opdracht is herroepbaar, ook op verzoek der betrokken vereeniging; geschiedt zulks op grond van wangedrag dan gelast de Minister van Justitie opname van het kind in een Rijksopvoedingsgesticht, met name dat te *Alkmaar*. De ter beschikkingstelling is van kracht tot aan de meerderjarigheid, ten ware het kind op grond van goed gedrag bij beschikking van den Minister van Justitie hetzij voorwaardelijk, hetzij onvoorwaardelijk wordt ontslagen. Ook over de voorwaardelijk ontslagen kinderen wordt vanwege den Minister van Justitie alsnog toezicht uitgeoefend.

De z. g. „Tuchtscholieren" worden, nadat het vonnis in gewijsde is gegaan, door de zorg van het Openbaar Ministerie naar gelang van leeftijd, aanleg of sekse gedirigeerd naar een der 5 Tuchtscholen, die slechts van Rijkswege worden geëxploiteerd. Wij kennen dus Rijksopvoedingsgestichten, Particuliere gestichten en Tuchtscholen, maar verliezen wij hierbij niet uit het oog de 215 vereenigingen, die zonder een eigen gesticht te bezitten, zich niettemin met particuliere verpleging — maar dan bij uitstek met de *gezins*verpleging — belasten. Wij tellen 5 Rijksopvoedingsgestichten voor jongens met name te *Doetichem*, het z.g. receptiegesticht, te *Amersfoort* het z,g. leergesticht, te *Avereest* en te *Leiden* de z.g. vakgestichten en te *Alkmaar*, als bestemd voor pupillen die nog niet aanstonds in het receptiegesticht kunnen worden opgenomen maar voor wien niettemin langere vrijheid ongewenscht is, verder voor hen, die wegens wangedrag terugkeeren uit particuliere verpleging en ten slotte voor de voogdijkinderen bovengenoemd. Verder het meisjesgesticht te *Zeist*. Het aantal van Regeeringswege goedgekeurde *particuliere* gestichten bedraagt thans 96, staande ten deele op beslisten, ten deele op neutralen grondslag. Ten behoeve dezer gestichten, althans voor zooverre zij zich belasten met de verpleging van Regeeringskinderen, kan door den Minister van Justitie het genot eener *bouw*subsidie bevorderd worden. Maar niet minder voor de *verpleging* zelve, zoowel in gesticht als in gezin, kan van Regeeringswege *subsidie* worden verleend. De 5 Tuchtscholen zijn gevestigd te *Nijmegen* voor leerplichtige jongens met een annexe als strafklasse, te *Velsen* en te *Haren* voor vakjongens, te *Ginneken* voor tuinbouwers, alsmede te *Montfoort* voor meisjes.

Ook nog de zorg voor het *achterlijke* kind is door het Tucht en Opvoedingswezen ter hand genomen, althans voor zooverre dit kind behoort tot het terrein zijner bemoeiingen. Wij zien daaraan in het Rijksopvoedingsgesticht te *Doetichem* eene bijzondere afdeeling toegewezen; als particulier gesticht voor deze misdeelden noemen wij „Groot Emaus" te *Ermelo*. Ten slotte wijden wij een kort woord aan het werk der *observatie*, welke naar den letter der Kinderwetgeving voor alle verpleegden verplichtend is gesteld. Nevens het voormelde algemeene Rijksobservatiegesticht te *Doetichem* als ook het Rijks Centraal Observatiehuis te *Alkmaar*, bestemd voor speciale rubrieken, tellen wij reeds tal van particuliere Observatietehuizen en is het een gelukkig verschijnsel, dat een krachtig initiatief in dezen steeds meer en meer blijkt

te ontwaken. In onderlinge éénheid bestaat hier echter toch groote verscheidenheid. De éénheid der observatie wordt gewaarborgd door de van Regeeringswege verplichtend gestelde persoonsbeschrijving; de verscheidenheid houdt verband met de individueele verschillen zoowel van de verpleegden als van de inzichten, die in de waardeering van bepaalde onderdeelen der observatie mogelijk zijn. Niet ten onrechte zeiden wij dus, dat Tucht en Opvoedingswezen eene zorg omvat van groote beteekenis! Talrijk is dan ook het aantal belangstellenden, nog talrijker echter is het aantal belanghebbenden. Inderdaad talrijk is dus het deel der natie, dat bij het Tucht en Opvoedingswzeen betrokken is! En terecht zijn wij dus dankbaar, dat wij mogen trachten om ook op deze tentoonstelling een deel van ons werk te demonstreeren. Inderdaad mag daaruit alsmede uit de gemengde samenstelling der betrokken subcommissie dus blijken, hoe innig bovengenoemde samenwerking tusschen Staat en Particulier in dezen is. De inzendingen zijn inderdaad in het meest mogelijk overleg tusschen Staat en Particulier tot stand gebracht. Dank zij de krachtige medewerking vanwege het Departement van Justitie ondervonden, is het mogelijk U een beeld te geven van wat de Rijksopvoedingsgestichten omvatten; dank zij niet minder de voortvarenheid van het particulier initiatief mogen wij U ook doen zien, welke een voorname plaats door dat initiatief bij dezen arbeid wordt ingenomen. Met gepasten trots vermelden wij 32 particuliere inzendingen. De expositie bepaalt zich, behoudens een enkele inzending, tot de *gestichten*, die ondanks de eenheid, die hen verbonden houdt, toch in velerlei verscheidenheid zich aan ons voordoen. Uit de geëxposeerde maquetten en photo's zal U reeds kunnen blijken, hoe verschillend bouw en indeeling zijn. Maar ook spreekt verscheidenheid uit de *vakken*, die beoefend worden, uit de diverse *methoden*, die gevolgd worden, ja niet minder uit dagverdeeling, uit leergang, uit het spel, uit recreatie. Het spreekt vanzelf, dat op deze tentoonstelling beperking als plicht ons geboden was, onmogelijk dus om het karakter van elk gesticht in vollen omvang aanschouwelijk te maken. Naar beste weten geven wij U dus slechts een proeve van vele en belangrijke gestichten; wij vragen in het bijzonder Uwe aandacht ook voor den *arbeid* van sommige dier gestichten. Immers uit de tentoongestelde arbeidsartikelen moge blijken, hoe ook practische *levenszin* hoofdgedachte is bij het „Tucht en Opvoedingswezen". Een *algemeen beeld* dus van hetgeen in de 15 jaren sinds het onstaan van het

„Tucht en Opvoedingswezen" is tot stand gebracht: veel moest daarbij achterwege blijven, ook omdat nu éénmaal niet alles in beeld gebracht *kan* worden. Noemen wij als zoodanig wel het voornaamste element van alle opvoedingswerk n.l. de levenwekkende *persoonlijkheid*, die naast gezond oordeel en goede ontwikkeling ook nog de eigenschapen van toewijding en overgave bezit, zoo onontbeerlijk voor de ontwikkeling van het kind, zeer zeker voor de ontwikkeling van het *misdeelde* kind. Moge intusschen de tentoonstelling toch het bewijs U leveren, dat *die* factor evenmin in het „Tucht en Opvoedingswezen" wordt over het hoofd gezien. Maar moge zij tevens er toe bijdragen — zulks vooral bij de ontwrichting van het hedendaagsche tijdsverband — om het besef te doen levendig worden, hoe onze arbeid is van diepe en sociale beteekenis. En moge zij tenslotte door aanschouwelijke voorstelling velen, die nog vreemd staan tegenover ons werk, meer vertrouwd maken met den werkelijken belangrijken arbeid van het „Tucht en Opvoedingswezen".

De Sub-Commissie VII „Tucht en Opvoedingswezen"

Mr. T. RIDDER VAN RAPPARD, Voorzitter.
Jhr. G. ALTING VON GEUSAU, Secretaris.

LOKAAL 25.

No. 36a. Inzending van het Rijksopvoedingsgesticht „Veldzicht" voor jongens te Avereest.

a. *Timmeren:* 1. Diverse werkstukken. 2. Serie foto's den geheelen leergang in beeld brengende. 3. Vakteekeningen.
b. *Smeden:* 1. Vuurwerk. 2. Bankwerk. 3. Plaatwerk. 4. Draaiwerk. 5. Serie foto's den geheelen leergang voorstellend. 6. Vakteekeningen.
c. *Schilderen:* 1 Penseelwerk (biezen en letters). 2. Houtnabootsing. 3. Kolommetjes (gemarmerd). 4. Glasschilderwerk.
d. *Schoenmakerij:* 1. Beknopte leergang. 2. Heeren-, jongens-, meisjes- en kinderschoenen (7 jaar). 3. Vakteekeningen.
e. *Kleermaken:* 1. Beknopte leergang. 2. Kleedingstukken (6 stuks). 3. Vakteekeningen.
f. *Zetterij:* 1. Divers zetwerk (11 stuks). 2 Ondergrond cliché's (3 stuks).
g. *Drukkerij:* Diverse drukwerken.
h. *Binderij:* 1. Brocheer- en bindwerk. 2. Cartonnagewerk. 3. Linieerwerk. 4. Marmerstalen. 5. Vakteekeningen.
i. *Mandenmakerij:* 1 Diverse manden (bruin en wit werk).

2. Vlechtwerk van pitriet. 3. Diversen. 4. Foto's van diverse werkstukken.
k. Grafische voorstellingen: Foto's van diverse gebouwen, omgeving interieurs, werkplaatsen, enz.
l. Houtsnij- en uitdiepwerk, diversen.

LOKAAL 26.

No. 37. Voogdijgesticht St. Joseph, Heer bij Maastricht.

Arbeid der verpleegden:
Smeden en bankwerkers. Met teekeningen.
Timmer- en meubelvak. Met teekeningen.
Kleermakerij. Met teekeningen.
Schoenmakerij. Met teekeningen.
Mandenmakerij.
Klompenmakerij.
Photo's van de inrichting en de werkplaatsen.
Leerplan: Landbouwcursus, gymnastiek, herhalingsonderwijs.

No. 38 Rijksopvoedingsgesticht te Leiden.

1. *Smidswerk:* een leergang bij 't onderwijs eenige voorwerpen en vakteekeningen.
2. *Schildersvak:* monsters hout- en marmerverf, een kastje, diverse hand- en vakteekeningen.
3. *Houtslöjd:* diverse voorwerpen.
4. Verschillende opnamen van het gesticht.

No 39. Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes te Zeist.

De verpleegden komen in het gesticht op verschillende leeftijden vanaf ± 10 jaren en ouder, kunnen gehouden worden tot haar 21e jaar, maar verlaten het gesticht meestal op ± 18 jarigen leeftijd met voorwaardelijk ontslag. Zij, die aan particuliere zorg worden overgedragen kunnen ook jonger zijn.
De meisjes behooren tot de categorie der misdadige en verwaarloosde jeugd, hebben als kind menigmaal de school verzuimd, deze vroeg verlaten en vanaf dien tijd tot den dag harer opneming in het R. O. G. gewoonlijk niets meer aan eenige ontwikkeling of aan het onderhouden van het geleerde gedaan, zoodat — niet medegerekend de zwakzinnigen — verreweg de meesten harer bij inkomst paedagogisch achterlijk zijn en dus nog veel hebben te leeren. Het observatie-werk brengt haar groote onkunde dan ook sterk aan het licht. Praktisch huishoudelijk werk moet haar eveneens *geleerd* worden, treurig en bijna ongeloofelijk is het, hoe onhandig en slecht eene nieuw-ingekomene dweilt of stof afneemt.

Gedurende haar verblijf ontvangen allen les in de verschillende vakken van het Lager Onderwijs, met inbegrip van les in vak k. (nuttige handwerken) en vak j. (vrije- en ordeoefeningen der gymnastiek), voorts les in koken, huishoudkunde, waschbehandeling, naaien, costuumnaaien, slöjd, gezondheidsleer, verbandles, godsdienstonderwijs en verschillende onderwerpen tot algemeene ontwikkeling, terwijl een deel van den dag wordt besteed aan het verrichten van praktisch huishoudelijk werk.
Alle onderwijs en alle lessen hebben ten doel de verpleegden op te leiden tot flinke, degelijke huisvrouwen.
Om bij het verlaten der inrichting in eigen onderhoud te kunnen voorzien, worden de meeste meisjes opgeleid tot dienstbode; enkele, die beter kunnen leeren dan de overige, worden in de gelegenheid gesteld, zich meer te ontwikkelen en ontvangen meer uitgebreid lager onderwijs, terwijl zij dan worden voorbereid voor het vak harer keuze, als: kinderjuffrouw, modiste, naaister, of worden opgeleid tot leerlinge aan eene huishoud- of industrieschool of leerling-verpleegster. Ook zijn in den loop der jaren eenige meisjes opgeleid geworden voor het examen in nuttige handwerken (vak k. der L. O. wet). Een dezer meisjes werkte na het ontslag verder en behaalde de akte voor fraaie handwerken. In beide vakken geeft zij nu les.
Bij de beoordeeling van de verschillende voorwerpen, die zich als resultaat der lessen op de tentoonstelling bevinden, diene dus wel in het oog gehouden te worden, dat de ontwikkeling der meisjes zeer uiteenloopend is: Er is werk van normalen en van achterlijken, die pas inkomen; van achterlijken, die het zoo vèr mogelijk gebracht hebben; van de gewoon normalen, die in den regel als dienstbode de maatschappij ingaan en van meergevorderden, zooals boven is aangegeven.

1. Observatie-werk.
2. Onderwijs.
3. Nuttige en fraaie handwerken.
4. Uitzet van eene verpleegde, door de meisjes vervaardigd.
5. Costuum-naaien.
6. Daagsche en Zondagsche kleederdracht der verpleegden.
7. Foto's.

No. 40. Rijksopvoedingsgesticht voor Jongens te Alkmaar.

a. eenige werkstukjes van timmerwinkel, smederij, schoenmakerij en mattenmakerij R. O. G.

b. idem van de Slöjdafdeeling — ijzer en hout. R. C. O. H.
c. een timmerleergang in huisvlijt, speciaal voor de gereïntegreerden — niet-vaklieden samengesteld.
d. een beknopte leergang in metaalslöjd als observatiemiddel voor het R. C. O. H.
e. fotographieën en tabellen van R. O. G. en R. C. O. H.

No. **41.** **„Valkenheide"**, Opvoedingsgesticht vanwege de Ned. Herv. Kerk, voor Jongens, Maarsbergen.

1 stel Engelsche tuinmeubelen: o.a.
1 bank, 1 tafel en 2 stoelen.
Tuinmeubelen:
2 armstoelen,
2 gewone stoelen (tuin).
Huishoudelijke Artikelen:
Strijkplank.
Droogrek.
Porte-manteau.
IJzeren bloemtafel.
Houtsnijwerk:
Tafeltje.
Blaadje (presenteer).
Inktstel.
enz.

No. 42. **Rijks-Opvoedingsgesticht** te Amersfoort, directeur J. Visser.

Metaalslöjd, foto's en werkteekeningen.

No. 43. Ambt Doetinchem „De Kruisberg", Rijks-Opvoedingsgesticht voor jongens.

1. Een voorstelling van het gebouw der afzonderingsobservatie (carton).
2. Een voorstelling van een der kamertjes uit het gebouw der afzonderingsobservatie met de daarin geplaatste meubelen (carton).
3. Een voorstelling van het gebouw, bestemd voor de bijzondere afdeeling (achterlijken) in carton.
4. Een voorstelling van een verblijfzaal der 1ste afdeeling gemeenschapsobservatie) met volledig interieur (carton).
5. Daaraan verbonden en bijbehoorend een voorstelling eener slaapzaal met interieur (carton).
6. Eene voorstelling van een bewakingsvertrek behoorende en verbonden aan bovengenoemde slaapzaal met daaronder gelegen waschvertrek voor verpleegden (carton).

7. Een voorstelling van een couchette (afzonderlijk slaapkamertje) zooals er in elke slaapzaal 12 worden gevonden met alles wat daarbij behoort (carton).
8. Een plattegrond van het gesticht.
9. Een terreinkaart, waarop de gebouwen en de verschillende terreinen zijn aangegeven.
10. Twee paar schoenen, gemaakt door een verpleegde der achterlijken afdeeling.
11. Drie schilderijen, waarop photo's zijn geplaatst, betrekking hebbend op den dienst, den arbeid en de omgeving van het gesticht.
12. Acht cartons, waarop de geheele observatie staat aangegeven, waaraan elke verpleegde wordt onderworpen.
13. Een portefeuille met enkele gegevens omtrent methode en resultaten van de observatie.

LOKAAL 27.

No. 44. Tuchtschool voor Meisjes te Montfoort, Dir. C. J. v. Heemskerck.

a. nuttige handwerken. *b.* fraaie handwerken, *c.* kartonarbeid, *d.* ingebonden boeken, *e.* teekenwerk, *f.* schoolwerk, *g.* foto's, *h.* 2 staten.

No. 45. Rijks-Tuchtschool voor Jongens, Haren (Gr.).

Timmerwerk en smeedwerk door de verpleegden gemaakt.

No. 46. Tuchtschool te Nijmegen.

1. Een serie oefeningen en modellen voor het onderwijs in kartonarbeid, genummerd 1 tot en met 50.
2. Een serie oefeningen en modellen voor het onderwijs in houtarbeid genummerd 1 tot en met 38.
3. Een serie fijn en grof mandenwerk, genummerd 1 tot en met 25.

No. 47. Tuchtschool voor Jongens te Velsen.

1. Draaiwerk.
2. Timmerwerk.
3. Smeedwerk.

No. 48. Tuchtschool voor Jongens te Ginneken.

1. Tuchtschool te Ginneken met woningen van Directeur en Hoofdonderwijzer, gezien van den straatweg.
2. Schoollokaal gedurende het landbouwonderwijs.
3. Kerk gereed voor den R. K. Eeredienst.

De beschilderingen op losse cartons achter het altaar werden vervaardigd door een verpleegde tijdens de recreatie.

4. Gezicht van uit den tuin op het chambrettengebouw met verpleegden gedurende het wieden.
5. Werkzaal gedurende het landbouwtimmeren.
6. Lange gang in het hoofdgebouw met lokalen der 1e klassen.
7. Heideontginning in het onlangs ontbochte terrein.
8. Gezicht op den gestichtstuin (oude gedeelte).
9. Gezicht op den noordelijken boomgaard.
10. Vrije- en ordeoefeningen van verpleegden.
11. Idem.
12. Verpleegden gedurende het korfbalspel.

No. 49. „De Glindhorst" bij Achterveld, Vereeniging tot duurzame verzorging van minderjarigen.

Timmerwerk, smeedwerk, schoenmakerswerk, kleermakerswerk. Schoolteekening, foto's van het terrein en terreinteekening.

LOKAAL 28.

No. 50. R.K. Opvoedingsgesticht van de Centrale Ver. voor Kinderbescherming in het aartsbisdom Utrecht en het Bisdom Haarlem. Gevestigd te 's-Gravenhage. St. Vincentius-Gesticht, Harreveld.

Maquette, $^{1}/_{50}$ der ware grootte, vervaardigd door eenige timmerjongens.
Het gesticht (in vogelvlucht) in lijst. Platte grond van het gesticht. Eenige kiekjes in drietal lijsten.
Zestal grafische voorstellingen.
Systeem van opvoeding.
Overzicht van het Lager onderwijs.
Leiddraad en leermiddelen land- en tuinbouwcursus.
Leerplan gymnastiek.
Zestal leerplannen der verschillende ambachten.
Portefeuille diploma's,
Arbeid der verpleegden afdeeling Smederij.
Idem afdeeling Schilderswinkel.
Idem afdeeling Kleermakerij.
Idem afdeeling Timmerwinkel, meubelen.
Idem afdeeling Occupatiemiddelen en liefhebberijen.

No. 51. „Hoenderloo", Christelijk Opvoedingsgesticht voor Jongens.

1. Afdeeling Timmerwinkel: deur met kozijn; deur, muziekkastje; stoel; medicijnkastje; gedeelte van een leergang en teekeningen.
2. Afdeeling Drukkerij: diverse drukwerk.
3. Eenige statistieken en foto's.

GANG 22.

No. 52. Vereeniging „**Pro Juventute**", Rotterdam.

1. Grafische voorstelling van de toename der criminaliteit.
2. Plattegrond van Rotterdam, waarop wordt aangegeven in welke stadsdeelen zich de criminaliteit 't meeste openbaart in verband met de woningtoestanden.
3. Opgave van recidivisten 1910—1914, 1914—1918.
4. Eenige jaarverslagen.

No. 53. Vereeniging „**Tot Steun**", Doorgangshuis „Oud Veldzicht", Apeldoorn.

Voorwerpen vervaardigd door verpleegden, teekeningen,

No. 53a. Gesticht voor voogdij-kinderen „**St. Joseph Nazarth**" te Venlo, 240 kinderen.

Twaalf photografische opnamen.
Gesticht, speelplaats, diverse zalen, werkkamers enz.

No. 54. Vereeniging tot opneming en opvoeding van verwaarloosde weezen en verlatenen, gevestigd te Nijmegen, „**Weesinrichting te Neerbosch**". Pred.-Dir. Ds. J. Schrijver.

Meubelen, proeven van druk-, zet- en bindwerk, cartonnagewerk, vakteekeningen.

LOKAAL 29.

No. 55. **R.-K. Opvoedingsgesticht „Insula Dei"**, Arnhem.

1. Afdeeling *Meisjesweeshuis:* naai-, stop- en borduurwerk.
2. Afdeeling *Jongensweeshuis:* teekenwerk van de vakteekenschool, houtsnijwerk.
3. Afdeeling *Schilderlessen* aan jonge dames, penseelchilderwerk, vlak- en reliefschilderwerk.
4. Afdeeling opleiding voor *kantoorwerkzaamheden*, machineschrijfwerk, stenogrammen.
5. Verschillende foto's van gebouwen, lokalen en groepen.

No. 56. **Huize „Loreto"**, Vereeniging tot Bevordering van het Gesticht voor het arme Kind Jezus.

a. Album met foto's van het huis en van kinderen aan 't werk.
b. Nuttige handwerken van de kinderen: hemd, nachtkleed, broek, onderlijfje; zes verschillende schorten; twee jongensbroekjes en 1 broekje met kieltje; een jurk en een blouse.

Verstelwerk: een broek, een kussensloop, een tulle gerepareerd. Een maas- en breilap.

No. 57. Gesticht St. Joseph **„Steenen Trappen"**.

Werkzaamheden der meisjes, verpleegd in het Gesticht.

1. Slaapkamer in orde brengen.
2. Huisarbeid.
3. Keukenarbeid.
4. Naaien.
5. Strijken.
6. Toezicht bij jongere kinderen.
7. Zangles.
8. Herhalingsles.

No. 58. **Huize „Meerzicht"**, Velzen—Wijkeroog. R.-K. Opvoedingsgesticht van Voogdij-kinderen.

9 foto's, die een kijkje geven op de inrichting zelf en de werkzaamheden der kinderen.
Eenige kleine werkjes, in de ontspanningsuren vervaardigd.

No. 59. Gesticht **„De Voorzienigheid"** te Steenwijkerwold.

Photo's van het Gesticht.

No. 60. Liefdegesticht **„De Goede Herder"**, Almelo.

Kerklinnen en kanten.

No. 61. Liefdegesticht **„De Goede Herder"**, Velp.

Fraaie handwerken.

No. . Vereeniging **„Pro Juventute"**, Amsterdam.

Grafische voorstelling van den arbeid van de vereeniging sedert hare oprichting. (Niet ontvangen.)

No. 62. Gesticht **Maison de la Miséricorde**, Maastricht.

Eenige kleedingstukken gemaakt door de verpleegden.

GANG 30.

No. 63. Vereeniging „Pro Juventute" te Groningen.

Doel der Vereeniging: Bestrijding der criminaliteit van jeugdige personen in het arrondissement Groningen en bestudeering van daarmede samenhangende toestanden en vraagstukken. Hare werkzaamheid omvat, voor zooveel noodig, duurzame verzorging van zoodanige personen in of buiten gestichten.
Observatiehuis. De Vereeniging bezit een Observatiehuis dat bestemd is voor bestudeering en tijdelijke opneming van jeugdige personen (jongens) beneden 18 jaar, wier handelingen leidden tot strafrechtelijk onderzoek of vervolging, wier ouders

ontzet zijn of ontheven van de ouderlijke macht, wier voogden (— in 't bijzonder Vereenigingen met de voogdij belast —) of ouders voor zoodanige ernstige moeilijkheden bij de opvoeding hunner pupillen of zonen komen te staan, dat zij, om tot de beslissing omtrent een doeltreffende maatregel te geraken, een advies, gegrond op deskundige waarneming behoeven.

Het Observatiehuis in zijn tegenwoordigen vorm biedt plaats voor 13 à 14 knapen van alle gezindten uit het arrondissement Groningen in de eerste plaats, doch ook uit andere arrondissementen in het ressort van het Gerechtshof te Leeuwarden.

Omtrent ieder der verpleegden wordt een rapport uitgebracht, behelzende de resultaten van de waarneming met een advies.

Daar het verblijf bestemd is voor observatie, en daardoor slechts een zeer tijdelijk karakter draagt, is er geen bepaalde vakarbeid, doch worden de verpleegden in hoofdzaak bezig-gehouden met instruktieven handenarbeid, andere bezigheid en lager onderwijs.

Voorzitter der Vereeniging: Prof. Mr. J. Simon van der Aa, te Groningen.

Secretaris der Vereeniging: Mr. B. P. Enklaar te Groningen.

Directeur van het Observatiehuis der Vereeniging: J. van der Zijl.

Inzendingen:

a. Observatiehuis op 7/100 der werkelijke grootte, vervaardigd door den assistent R. Oostinga.
b. Dossiers en rapporten.
c. Houtslojd- en houtsnijvoorwerpen, vervaardigd door de verpleegden.
d. Foto's.

No. 64. **„Groot Emaus"**, te Ermelo, Chr. Inrichting voor achterlijke jongens en meisjes (ook regeeringskinderen).

a. Foto's van verschillenden arbeid van zwakzinnigen.
b. Grafische voorstellingen en teekeningen.
c. Producten van arbeid van zwakzinnigen.
d. Teekeningen en schriftelijk werk uit de vervolgklasse.
e. Prentbriefkaarten en kiekjes.
f. Merkwaardige gevallen van zwakzinnigheid.
1. Bijzondere begaafdheid in teekenen.
2. Bijzondere fantasie.

No 65. Vereeniging „De Kindersluis", Rotterdam, Oude Dijk 291.

In de „Kindersluis" vinden verwaarloosde en misdadige jongens (beneden 16 jaar) een tijdelijk onderdak, alvorens over hun toekomst wordt beschikt. Is een jongen er een tijd lang geweest en heeft hij zijn ruwheid en verwildering afgelegd, zoodat zijn ware aard meer kenbaar is geworden, dan wordt over hem een rapport uitgebracht bevattende het resultaat van de observatie, gegevens over het milieu waaruit de jongen komt en een advies, welke maatregelen voor den jongen de beste zijn te achten.

„De Kindersluis" is op kleine schaal begonnen. Er is plaats voor 16 verpleegden. Elk heeft een klein slaapkamertje; over dag verblijven ze in de zaal of in den tuin, waar ook de speelplaats is en een loods voor allerlei handenwerk. Twee uren daags krijgen de jongens lager onderwijs, terwijl voor godsdienstonderwijs door betreffende kerkgenootschappen wordt zorg gedragen. Jongens, die voldoende blijken van betrouwen hebben gegeven, mogen Zondags onder geleide naar de kerk. Aan het hoofd der verpleegden staat één hunner, „de president", die de ambtenaren meehelpt bij het bewaren der orde, zonder echter ondeugendheden te moeten rapporteeren. Een andere jongen is portier, een derde kamerwacht enz. De Inrichting is altijd geheel bezet. Veel aanvragen om plaats van de zijde van den Heer Officier van Justitie, Pro Juventute, Voogdijraad, Burgerlijk Armbestuur of particulieren, moeten worden afgewezen. Niet alleen is de beperkte ruimte hieraan schuld, maar ook het feit, dat het vaak moeilijk is een verpleegde na afgeloopen observatietijd weer te loodsen, omdat tuchtscholen en opvoedingsgestichten overvol zijn. De verpleegden zijn hier dan ook veel langer gebleven, dan de bedoeling was. Door dit langdurige verblijf zijn eenige jongens allengs zeer bedreven geworden in handenarbeid, waarvan enkele der ingezonden stukken kunnen getuigen.

De inzending bestaat uit:

A. Werkstukken van de jongens.

1. Kleiarbeid: „De Kindersluis" met tuin en timmerloods, (schaal 1/10), vazen, klompen en andere modellen van klei.
2. Houtsnijwerk: Etagère, portretlijstjes.
3. Houtsteekwerk: Kapstok, bloemenvaas enz.
4. Houtkleurwerk (tarso): bloemenbakjes, theeblaadje enz.
5. Cartonnagewerk: tafels, stoelen, bakjes enz.
6. Teekeningen.

B. Een portefeuille, waarin de belangstellende bezoeker aantreft:

1. Statuten en reglement.
2. Jaarverslag.
3. Dagverdeeling.
4. Voorbeeld van een rapport, zooals dat over den jongen X werd uitgebracht. Aan het rapport wordt een staat toegevoegd, waarin allerlei gegevens omtrent den jongen overzichtelijk zijn aangeteekend.

C. Fotografieën.

No. 66. **Ned. Mij. tot Bescherming van Dieren.**

Reclame-artikelen, brochures.

No. 67. **Saluti Juventutis,** Eikbosscherweg 183—185, Hilversum.

Maquette.

No. 68. **Landbouwopvoeding I,** Nijkerk. A. Iemhoff, directeur.

a. Photo's der Stichting Landbouwopvoeding I te Appel, gemeente Nijkerk, en kijkjes in het bedrijfsleven.
b. Terreinkaart der Stichtingsgronden.

No. 69. **Leo-Gesticht te Borculo,** R.K. Opvoedingsgesticht voor Jongens uit het Aartsbisdom Utrecht.

Foto's.

No. 70. **Huize Nazareth,** Gesticht 22 der Vereeniging Liefdewerk voor Kinderbescherming, Tilburg.

Photo's en een beschrijving der gebruikte „Methode voor Opvoeding''.

LOKAAL 33.

No. 71. **Heldringgestichten:** Asyl Steenbeek, Het Magdelenahuis, Bethel, Talitha Kûmi, Christelijke Opleidingshuizen voor meisjes, Christine Hermine School (vakschool voor vrouwenarbeid).

Photografieën.
Handenarbeid van verpleegden en leerlingen.
Platte grond gestichten en huizen.
Proeve van opleiding in kinderverzorging en voor diploma Tesselschade. Model kraamkamer, melkkeuken en kinderserre.

No. 72. **Martha Stichting,** Alphen aan den Rijn.

1. Teekenwerk van de leerlingen der avondschool voor a.s. ambachtslieden van de Martha-Stichting te Alphen a./d. Rijn.
2. Trapmodellen, vervaardigd door leerlingen.
3. Foto's. van muziek-, zang- en gymnastiekvereenigingen van verpleegden uit de Martha-Stichting enz.

No. **73**. **St. Annastichting,** Mariastraat 2a, Den Haag.
R.-K. Vereeniging ter Bescherming van Meisjes, afd. 's-Gravenhage.

Inzendingen van nuttige en fraaie handwerken.
Fotografieën.
Eenige foto's van de Kweekschool te Steenwijkerwolde.

No. **74**. **St. Joseph Gesticht,** Heel.

Photo's.

LOKAAL 34, 35, 42.

Illustratie uit: D. Wouters, *Neerlandia*. Litteratuur-overzicht, Woordkunst en Poëtica met Bloemlezing. Prijs geb. f 4.70.
Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

RUBRIEK VI.

Lichamelijk en geestelijk afwijkende jeugd.

NOG meer dan vóór den oorlog dringt zich de tweeledige vraag naar voren: eenerzijds, op welke wijze kunnen de productieve krachten bij de rijpere jeugd, zoowel in idieelen als in materieelen zin, zoo actief mogelijk worden gemaakt, anderzijds hòè moeten de endogene en exagene factoren, die later de gemeenschappelijke producten en den cultureelen vooruitgang kunnen belemmeren, tot hun kleinste waarde worden teruggebracht.
Dat een rationeele opvoeding van het geestelijk en lichamelijk afwijkende kind mede in het antwoord op de boven gestelde vraag dient begrepen te worden, behoeft geen betoog.
Er zij slechts op gewezen, dat nog voor betrekkelijk korten tijd aan de opvoeding van de afwijkende jeugd een oppervlakkige aandacht werd geschonken en dat slechts voor enkele groepen van misdeelden, zooals blinden en doofstommen, iets gedaan werd in de richting van maatschappelijke opleiding en dit uitsluitend in particuliere, voor een deel philantropische instellingen.
Een verbeterd sociaal inzicht heeft hierin reeds veel verbetering gebracht. Niet alleen worden thans van particuliere zijde vele en krachtige pogingen in 't werk gesteld om te voorzien in de behoeften van onderwijs en vakopleiding over de gansche linie der geestelijk en lichamelijk afwijkende jeugd, maar ook

de Overheid begint, waar zij dezen arbeid niet overneemt, meer en meer het particulier initiatief te steunen.
Het streven om lichamelijk gebrekkige en mismaakte kinderen niet alleen geneeskundig te behandelen, maar ook hen zoover te brengen, dat zij in eigen onderhoud kunnen voorzien, kwam te onzent eerst in 1899 tot uiting door de oprichting der „Vereeniging tot Verzorging van gebrekkige en mismaakte Kinderen in Nederland". Deze vereeniging ijvert voor tehuizen, waar genoemde kinderen kunnen worden verpleegd, behandeld en tevens opgeleid tot een ambacht of beroep. Reeds kwamen tot stand de „Johanna-Stichting" te Arnhem, de „Adriaan-Stichting" te Hilligersberg en de „Cornelia-Stichting" te Beetsterzwaag.
Stelt men het totaal aantal kinderen, dat in de bestaande inrichtingen kan worden opgenomen op 120 en is het juist, dat het aantal gebrekkige en mismaakte kinderen op 0.15 pCt. der bevolking moet worden geschat, waarvan de helft opname noodig heeft, dan blijkt hoe weinig op dit gebied in Nederland wordt gedaan.
In de genoemde stichtingen worden bijna uitsluitend *geestelijk normale* kinderen opgenomen. Voor hen, die mismaakt en daarbij achterlijk zijn, bestaat nog geen speciale inrichting.
De blindenzorg in ons land vangt aan met het oprichten van het Instituut tot Onderwijs aan Blinden in 1808 te Amsterdam door de Orde van Vrijmetselaren. Behalve onderwijs-inrichting is dit instituut ook vakschool, waar de blinden tot zelfstandige werklieden, als stoelenmatter, borstelmaker, mandenmaker worden opgeleid. De muzikale kinderen worden er gevormd tot muziekonderwijzer, pianostemmer, organist. De meisjes krijgen onderricht in vrouwelijke, nuttige handwerken, rietvlechten, pantoffels maken en borstelwerk. Behalve het genoemde Instituut bestaan nog de Blindengestichten „De Wijnberg" voor R. K. meisjes en „St. Henricus Gesticht" voor R. K. jongens beide te Grave (N.-Br.) De inrichting „Groot-Emaus" te Ermelo heeft aan haar school één klasse voor geestelijk-achterlijke blinde knapen verbonden. De Prins-Alexanderstichting te Huis ter Heide bij Zeist verstrekt alleen voorbereidend onderwijs en leidt de verpleegden op voor opname in het Instituut te Amsterdam.
De vraag, of met al de van particuliere instellingen en vereenigingen uitgaande bemoeiïngen wordt voldaan aan de eischen, welk een moderne blindenzorg stelt, ook wat betreft de rijpere jeugd, wordt door velen ontkennend beantwoord. Teekenen wijzen er op, dat in den naasten tijd meer staats-

bemoeiïng is te verwachten. Ik noem slechts de instelling van de Staatscommissie tot Overweging van de Verbetering van het lot der Blinden en Halfblinden in Nederland en het feit, dat in het ontwerp-wet-De Visser, het onderwijs aan blinden, doofstommen en slechthoorenden evenals dat van zwakzinnigen en psychopathen als buitengewoon lager onderwijs in de Wet wordt opgenomen, waardoor niet alleen de financieele toestanden veel beter geregeld worden, maar ook al die afwijkende kinderen onder den leerplicht komen te vallen. Dit laatste is van veel belang, omdat er meer dan men denkt door de ouders thuis worden gehouden en van alle onderwijs verstoken blijven. Dat bij deze in dubbelen zin „misdeelde" kinderen van een vorming in hun rijpere jeugd tot beroep of ambacht bijna geen sprake kan zijn behoeft geen betoog.

De overtuiging, dat ook doofstomme kinderen voor verstandelijke ontwikkeling vatbaar zijn dagteekent uit de 17e eeuw, maar vond pas meer algemeenen ingang op het laatst der 18e eeuw. In ons land werd het eerste Instituut voor Doofstommen in 1790 opgericht te Groningen. Langen tijd was dit instituut hier het eenige. In 1840 werd het R. K. Instituut voor Doofstommen te St. Michiels-Gestel geopend, gevolgd door oprichting van de Inrichting voor Doofstommenonderwijs te Rotterdam in 1853, het Instituut voor Doofstommen op Gereformeerden grondslag te Dordrecht in 1891 en een school voor Doofstommen te Amsterdam in 1911. Genoemde inrichtingen geven alle gelegenheid voor vakopleiding.

Het aantal doofstommen, hoewel moeilijk zuiver te bepalen, wordt geschat op 1 per 3000, zoodat aangenomen mag worden, dat er ongeveer 2000 doofstommen in Nederland zijn, waarvan er ongeveer 650 onderwijs ontvangen in de verschillende inrichtingen. Hoeveel valt er dus nog niet te doen?

De gedachte aan bijzondere zorg voor slechthoorende kinderen heeft ongeveer een tiental jaren geleden pas post gevat. Het onderwijs aan slechthoorenden wordt op dit oogenblik nog slechts gegeven in twee inrichtingen, één te Amsterdam en een te 's-Gravenhage, welke laatste in beheer is genomen door de Gemeente. Het onderwijs beperkt zich (nog?) tot gewoon schoolonderwijs en liplezen. Hieruit valt wellicht te verklaren waarom door de beide scholen voor slechthoorenden op de Tentoonstelling niets is ingezonden.

In Amsterdam is gevestigd de stichting „Het Dr. I. Sassefonds", welke tot doel heeft: slechthoorende kinderen behulpzaam te zijn bij beroepskeuze en vakonderricht.

Spraakgebrekkigen mogen in vergelijking met de hierboven genoemde groepen van afwijkende kinderen minder te beklagen zijn, toch behooren ook zij tot de „misdeelden", wanneer hun gebrek meer omvat dan een eenvoudige afwijking van het normale spreken. We behoeven alleen het stotteren te noemen. Hoevelen gaan niet onder deze kwaal gebukt en ondervinden van dit spraakgebrek niet alleen de geestelijke en moreele nadeelen, maar ook bij de intrede van het maatschappelijk leven reeds, de sociale gevolgen.
Het aantal stotterende kinderen is niet gering en bedraagt ruim $1^1/_2$ pCt. der schoolbevolking.
In 't buitenland heeft men eerder de noodzakelijkheid van betere verzorging der spraakgebrekkigen ingezien dan ten onzent. Hier doet het Rijk nog niets, doch enkele groote gemeenten als: Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, Groningen en Leiden hebben gelegenheden geopend, waar stotterende schoolkinderen van hun gebrek kunnen worden genezen. Of het onderwijs aan spraakgebrekkigen in genoemde plaatsen op de juiste wijze is ingericht blijve hier buiten beschouwing. Men is er mee begonnen en dit beteekent reeds zeer veel.
Werd hierboven slechts gesproken van lichamelijk afwijkende kinderen, ofschoon hiervan een groot gedeelte een geestelijke afwijking, 't zij als primair, 't zij als secundair verschijnsel, mede vertoonen, in de volgende regelen wordt de aandacht van den lezer gevestigd op de *geestelijk* misdeelden, in meer engeren zin; te weten: de zwakzinnigen, de achterlijken en de psychopathen.
Het inzicht, dat ook deze groepen van kinderen recht hebben op meer en betere verzorging dan welke tot voor weinige jaren door de gemeenschap aan hen werd besteed, begint zich in ons land meer en meer te doen gelden.
De geestelijk misdeelden, die het eerst de voordeelen eener betere verzorging ondervonden, waren, zoowel hier als in 't buitenland, de idioten. Langzamerhand heeft zich uit de bemoeiingen met de laagstaande vormen van zwakzinnigheid een geheel systeem van opvoeding, onderwijs en nazorg voor de meer milde vormen ontwikkeld.
De eerste inrichtingen in ons land, waarin onderwijs gegeven werd aan idioten waren de dagscholen, gesticht door Kingma en Ds. Koetsveld. In 1857 werd de laatste inrichting veranderd in een gesticht voor inwonende idioten, thans nog bestaande, doch gereorganiseerd onder den naam van Geneeskundig Opvoedingsgesticht voor Zwakzinnige en Achterlijke

Kinderen te 's-Gravenhage en sedert kort gevestigd in een nieuw, naar de eischen des tijds ingericht gebouw aan de Beeklaan. Gestichten voor zwakzinnigen in den zin van idioten en imbecielen, waar kinderen naast lichamelijke en geestelijke verpleging, ook voor hen passend onderwijs kunnen ontvangen, vinden we te Ermelo („'tHeerenloo" en „Rozenoord",) te Druten („Boldershof") en te Oegstgeest („Voorgeest").

In Ermelo duurt het onderwijs voor de kinderen, die er voor in aanmerking komen tot ongeveer 15 jarigen leeftijd. Herhalingsonderwijs wordt er gegeven voor 16—18 jarigen, terwijl zich hierbij aansluit het vakonderwijs.

Onder zwakzinnigheid wordt ook verstaan de lichtere vormen, welke we liever met den naam „achterlijkheid" aanduiden. Begrijpelijkerwijs geeft de opvoeding der achterlijken ook uit maatschappelijk oogpunt, meer succes dan die der hierboven genoemde zwakzinnigen. Wanneer men slechts bedenkt, dat zonder voldoende verzorging en toezicht van deze kinderen, aan wier uiterlijk niet altijd de „zwakzinnigheid" is te herkennen en wier geestelijke minderwaardigheid zich menigmaal pas bij meer dan oppervlakkige kennismaking vertoont, een groot deel komt tot bedelarij, vagebondage, dronkenschap, misdaad en prostitutie, dan ziet men reeds in het groote belang eener afdoende verzorging, — ook nà den leertijd — van deze deficiënten.

Met het schoolonderwijs aan achterlijken begon men in Rotterdam, door de organisatie van een z.g. „bijklasse" aan een gewone lagere school. De eerste zelfstandige school voor achterlijken werd te Amsterdam opgericht in 1899, gevolgd door een te Rotterdam in 1900. Hoewel het getal dezer scholen — meestal bestempeld met den naam van buitengewone scholen voor L.O. of scholen voor Buitengewoon L.O. — zich sindsdien geregeld uitbreidde, geschiedde dit betrekkelijk langzaam en in onvoldoende mate. De wettelijke regeling van dit onderwerp welke door Minister de Visser in uitzicht is gesteld, kan er veel toe bijdragen, dat het grootste deel der achterlijken een plaats op een voor hen geschikte school krijgt, wat op dit oogenblik bij lange na nòg niet het geval is en als eerste voorwaarden moet geacht worden voor een doeltreffende verzorging van dat soort kinderen in hun rijpere jeugd.

Terwijl getracht wordt in bovengenoemde dagscholen en in internaten de leerlingen zóódanig lichamelijk en geestelijk te ontwikkelen, dat zij onder niet te ongunstige omstandigheden in een eenvoudige betrekking hun kost kunnen verdienen, blijkt het meer en meer noodzakelijk, dat de meeste achterlijke kinderen na het verlaten der school niet geheel kunnen worden losgelaten.

Als gevolg van dit inzicht verrezen al, verbonden aan bestaande scholen voor achterlijken, klassen voor herhalings- en vakonderwijs, terwijl het vraagstuk van de „maatschappelijke zorg" voor ontslagen leerlingen meer en meer in studie wordt genomen. Een oplossing van dit vraagstuk is dringend noodig. Al kan met groote waardeering gesproken worden over hetgeen eenige particulieren op het gebied der „after care" ten behoeve der achterlijken hebben gedaan, toch is in 't algemeen de zorg ten eenenmale onvoldoende.

Zonder nog volledig te zijn, moet nog de groep der psychopathen genoemd worden. Deze groep van afwijkende kinderen wordt in 't algemeen gekenmerkt door een defekt karakter, zonder dat bij hen verstandelijke minderwaardigheid behoeft geconstateerd te worden. Ook deze kinderen behoeven èn in hun eigen belang èn in 't belang der gemeenschap een bijzondere opvoeding. Wanneer hun ouders niet tot de welgestelden behooren, worden zij voor het allergrootste gedeelte tot heden aan hun lot overgelaten, zoolang zij niet door een rechterlijk vonnis komen in een tuchtschool of opvoedingsgesticht. In enkele groote gemeenten is men begonnen in practischen zin aandacht te schenken aan deze kinderen door oprichting van „observatie-huizen" en afzonderlijke scholen. Men zie voor de psychopathen verder de afdeeling Tucht- en Opvoedingswezen.

Uit het voorgaande moge blijken, dat al veel gedaan wordt in 't belang van het afwijkende kind. Veel, heel veel blijft er nog te doen. Moge het tentoongestelde en gedemonstreerde in deze afdeeling der Tentoonstelling en het gesproken woord op de lezingen in de Aula van dit gebouw, veel bijdragen tot nadere kennismaking met de pogingen om aan de afwijkende kinderen recht te doen in zake opvoeding en onderwijs, moge deze kennismaking leiden tot belangstelling en de belangstelling tot de daad, niet alleen bij hen, die officieel geroepen zijn voor dezen tak van socialen arbeid zorg te dragen, maar bij allen, die hun krachten willen geven ten bate van het misdeelde kind, hetzij uit practische overwegingen, hetzij uit louter erbarmen.

LOKAAL 34.

No. 75. Buitengewone Herhalingsschool aan de Teniersstr., **'s-Gravenhage.**

Producten van houtarbeid en teekeningen der leerlingen.

No. 76. Internaat van achterlijke en zenuwzwakke kinderen „Klein Warnsborn", te Arnhem.

Schoolwerk en foto's, timmerwerk, teekenwerk, volledig exemplaar van het Nieuwsblad der school.

No. 76a. „'s-Heerenlo" Inrichting voor idiote jongens te Ermelo.

Matten en borstelwerk van leerlingen der vakklasse.

No. 77. Vereeniging van onderwijzers en artsen, werkzaam aan scholen voor achterlijke en zenuwzwakke kinderen.

Kaarten en tabellen, aangevende groei, enz. van het buitengewone onderwijs.

No. 78. Ambachtscursus voor oud-leerlingen verbonden aan de **buitengewone school voor lager onderwijs (school voor achterlijke kinderen)** aan de Goudsche Rijweg 106 te **Rotterdam.**

Arbeid van leerlingen van het schoenmakers- en boekbindersvak, eenigszins aangevende wat gedurende den tweejarigen duur van den cursus geleerd wordt.

No. 79. **Buitengewone Herhalingsscholen** aan de Hooftskade 193a en aan de Réaumurstraat te **'s-Gravenhage.**

Kleedingstukken door leerlingen vervaardigd en recepten voor de kookklasse.

No. 80. „Groot Emaus". Inrichting voor achterlijke kinderen te Ermelo.

Schoolwerk, nuttige handwerken, teekeningen enz. der oudste leerlingen, benevens tabellarische overzichten.

De rondgang voert ons thans in een inzending van kinderstudie, zie Rubriek XI, Gang 31.

LOKAAL 35.

No. 81. Doofstommeninstituut te Groningen, Directeur de Heer Roorda.

Arbeid van leerlingen. (Inzending van het Museum voor Ouders en Opvoeders.)

No. 82. Vereeniging ter bevordering van de belangen der slechthoorenden te 's-Gravenhage, inzending met welwillende medewerking van den Heer Geervliet.

Gehoorapparaten, foto's, boekwerken, enz. (Inzending van het Museum voor Ouders en Opvoeders.)

No. 83. Inrichting voor Doofstommenonderwijs te Rotterdam, Directeur de Heer Fehmers.

Leerlokaal, tabellen, platen, enz.

No. 84. „Adriaanstichting", Inrichting voor mismaakte en gebrekkige kinderen te Hillegersberg.

Werkstukken van leerlingen en foto's der inrichting.

No. 85. Doofstommenschool te Amsterdam, Dir. de Heer Sluizer.
Inzending van het Museum voor Ouders en Opvoeders.

No. 86. Vereeniging van Spraakleeraren.

Nederl. litteratuur betreffende spreekonderwerpen en spraakgebreken.

LOKAAL 42.

(Inzending van het Museum voor Ouders en Opvoeders.)

No. 87. „Corneliastichting". Inrichting voor mismaakte en gebrekkige kinderen te Beetsterzwaag.

Album met foto's.

No. 88. Blindeninstituut te Amsterdam, Directeur Dr. H. A. J. Belzer.

Werkstukken van leerlingen, enz. (Inzending van het Museum voor Ouders en Opvoeders.)

No. 89. „Johannastichting", Inrichting voor mismaakte en gebrekkige kinderen te Amsterdam.

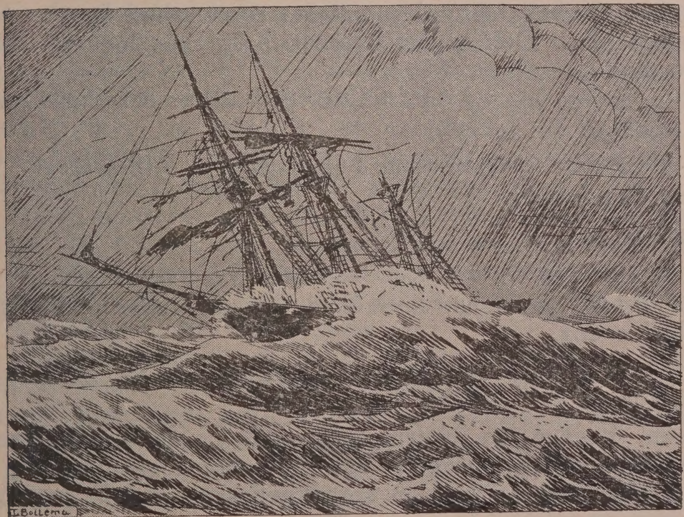

Uit: Zonneschijn.
Uitgave van Dishoeck, Bussum.

RUBRIEK X.

Hygiëne.

LOKAAL 38, 39, 41, GANG 37, 40.

DE tweede jeugd sluit zich wat hygiëne betreft geheel aan bij die der kinderen en vormt den overgang tot die der volwassenen.

Eigenaardig voor de tweede jeugd zijn vooral de kleeding (die niet drukken mag op plaatsen, die op dezen leeftijd sterk groeien), terwijl het ontwakend geslachtsleven noodzakelijk maakt, dat meer dan gewoonlijk geschiedt, erop wordt gewezen dat groote reinheid op het lichaam en groote reinheid in denken noodig zijn.

Deze quaesties vinden op de tentoonstelling een plaats: „Vakschool voor verbetering van Vrouwen- en Kinderkleeding", „Museum voor Ouders en Opvoeders", „Vereeniging tot bestrijding van geslachtsziekten". Onder de afdeeling „Voeding" wordt vooral de aandacht gevestigd op de schadelijkheid van sterke, prikkelende spijzen en dranken, terwijl hieronder ook het rookverbod kan worden gerangschikt. Ook is het hygiënisch spreken hier vertegenwoordigd.

E. COENEN, Secr. der Sub-Comm.

GANG 37.

No. 90. Eerste Nederlandsche Buitenschool te 's-Gravenhage.

Klein Panorama.

LOKAAL 38.

No. 91. Inzending van den **Nederlandschen Vegetariërsbond.**

Brochures, gegevens betreffende vegetarische voedingsmiddelen enz.

No. 92. Inrichting voor spreekonderwijs, directeur L. van Lier, 's-Gravenhage.

Platen, boeken en instrumenten om te doen uitkomen 't wetenschappelijk karakter van het onderzoek, dat zich tot doel stelt adem-, stem- en spraakgebreken in hun ganschen omvang te genezen.

Hulp aan asthmalijders door ademgymnastiek. Hulp aan

keellijders door spreekonderwijs, hulp aan alle andere soorten van stemgebrekkigen.
Behandeling van stotteren, stamelen, lispelen, door den neus spreken, gevolgen van gehemeltegebreken, sprakeloosheid. Onderwijs aan hoorstommen, doofstommen, slechthoorenden en zwakzinnig spraakgebrekkigen met inbegrip van hoor-onderwijs en afzien van den mond.

LOKAAL 39.

No. 93. Vereeniging Vakschool voor Verbetering van Vrouwen en Kinderkleeding.

Hygiënische modellen en kleedingstukken.

GANG 40 EN LOKAAL 41.

Vereeniging Nationaal Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders.
50ste tentoonstelling.

Bestuursleden: Dr. J. H. Gunning Wz. te Hilversum, voorzitter; de heer Mr. B. W. Th. Sandberg, Assen, penningmeester; 1) mej. I. Heyermans te Ratterdam; Dr. N. Knapper, arts; mej. Verrijn Stuart te Amsterdam; Baresse M. toe Schwartsenberg en Hohenlansberg te Assen; Dr. M. W. Pijnappel te Zwolle; de heer A. J. Schreuder te Arnhem; Mevr. M. E. H. Sandberg—Geisweit v. d. Netten te Assen, secretaresse.
De vereeniging wil helpen oplossen en tot gezonde ontwikkeling brengen een der groote vraagstukken onzer hedendaagsche maatschappij: Hoe zal de moeder in de voor vrouwen zoo veranderde omstandigheden zich verhouden tot het gezin; zij zoekt deze oplossing in de veredeling, verdieping en wetenschappelijke opvatting van de taak der *ouders*, in het op hooger peil brengen van de gezinsopvoeding.
Zij heeft allereerst getracht bij de groote massa het besef wakker te roepen, dat voorbereiding voor de oudertaak noodig is. Zij heeft dit gedaan door vele kleine en groote tentoonstellingen; 49 over ons geheele land in de 6½ jaar van het bestaan van het museum.
Het museum bestaat uit 18 afdeelingen, waarvan er 7 *gedeeltelijk* ingezonden zijn op deze tentoonstelling.
Elke afdeeling heeft een commissie van deskundigen, die voor het op peil houden der verzamelingen zorgt.
De lijst der namen hangt op elke afdeeling.
Mej. C. Gorlach, directrice, geeft tijdens de tentoonstelling

1) Minimum lidmaatschap f 1.—.

alle inlichtingen omtrent het werk der vereeniging, evenals omtrent de voorgenomen reorganisatie van het Museum in *„Huis voor Ouders"* en *„Leermiddelen-Centrale"*.

GANG 40.

No. 94. Voeding. Afdeeling van het Museum.

Voorzitter-correspondent de heer Dr. L. Th. Reicher, Scheikundige, Botanicus aan den Gemeentelijken Gezondheidsdienst te Amsterdam.

ZAAL 41.

No. 95. Hygiëne. Afdeeling van het Museum.

Voorzitter Dr. N. Knapper te Amsterdam.
Correspondente Mevr. Dr. Roelofs van der Schilt.
Onderafdeelingen: *a.* anatomie en ontwikkeling; *b.* verzorging (waaronder een inzending van den Gemeentelijken Gezondheidsdienst te Amsterdam, door welwillende medewerking van Dr. v. Hoogenhuysen en Dr. Reicher); *c.* goede en slechte gewoonten; *d.* kwakzalverij (met inzendingen van Dr. Abrahams).

LOKAAL 41. GANG 31.

RUBRIEK XI. PAEDOLOGIE.

HET is uiterst moeilijk gebleken materiaal over kinderstudie voor dezen leeftijd bijeen te brengen. Deze rubriek neemt dan ook een zeer bescheiden plaats in. Wij kregen de volgende inzendingen:

LOKAAL 41.

No. 96. Museum voor Ouders en Opvoeders.

a. Grafische voorstellingen omtrent geestelijke ontwikkeling.
b. Geschriften over kinderstudie, verzameld door den Heer A. J. Schreuder te Klein Warnsborn, voorz.-correspondent der afdeeling.

GANG 31.

No. 97. Dr. Klinkenberg, Leeraar Gymnasium te Delft.

Een uitvoerige studie betreffende de resultaten van het onderwijs aan jongens en meisjes van Gymnasia en H. B.-Scholen, in beeld gebracht in grafische voorstellingen.

No. 98. H. B. S. met 5-jarigen cursus, Haarlem, Dir. J. J. Haak.

Grafische voorstellingen, betreffende de bestemming der leerlingen na het eindexamen (1890—1914) en betreffende toelatings-, overgangs-, eindexamens (1890—1914).

Illustratie uit „Schoonheid en Opvoeding" van Rembrandt.

RUBRIEK VIII.

Godsdienstige, Zedelijke en Aesthetische Opvoeding.

UIT den aard der zaak is onze afdeeling er eene, die niet door uiterlijke aankleeding of grootsche inzendingen de aandacht boeit. Zij zal slechts kunnen spreken tot hen, wier belangstelling reeds op het geestelijke gericht is. Voor hen is er inderdaad *veel* op te merken.

In de circulaires, door de leden van subc. VIII den afgeloopen winter aan een 100-tal Vereenigingen en Instel-

lingen toegezonden, wordt de wensch geuit, dat door zoovelen, als slechts mogelijk is, waardevol materiaal uit eigen werkomgeving zal worden bijgedragen, ten einde een zoo volledig mogelijk beeld te krijgen van wat op het terrein der Godsdienstige, Zedelijke en Algemeen Aesthetische opvoeding in het belang der oudere jeugd verricht wordt.
Van het leeren kennen van elkanders gebied kon, zoo meende onze commissie, groote kracht en prikkel tot nieuwe energie uitgaan, waarbij broederlijke samenwerking en eerlijk liefdevol samen zoeken naar de beste wegen ter verbetering op den voorgrond worden gesteld.
Met dankbaarheid mogen wij vaststellen dat door het meerendeel der aangevraagden onze bedoeling begrepen is. Wel is waar hadden wij die samenwerking en daardoor de inzendingen nog algemeener — en daardoor vollediger — gewenscht, maar onwil of onverschilligheid was hiervan geen oorzaak. Wel meende men soms, dat de gevraagde zending onder een andere rubriek behoorde; ook vond een groote groep door omstandigheden geen vrijheid tot exposeeren, een leemte, waarin getracht is op andere wijze te voorzien. In den regel echter mochten wij de medewerking op de meest spontane en hartelijke wijze verkrijgen, waarvoor wij hier gaarne onze inzenders danken.
Een enkel woord over sommige inzendingen, die een bijzonder karakter dragen. Zoo b.v. ons leeszaaltje; het was een geliefkoosd denkbeeld onzer commissie een dergelijk millieu te laten zien, dat niet alleen een nieuwen en belangrijken tak van socialen arbeid in beeld brengt, maar tevens in de tentoonstelling zelve een soort van rust- en verzamelpunt zou kunnen vormen. Het was de Commissie voor Jeugdleeszalen, 1) instelling van den Bond tot Beh. v. d. Belangen van het Kind, die op het denkbeeld kwam, met medewerking van de op dit gebied reeds bestaande inrichtingen te trachten een aanschouwelijke voorstelling te geven van het jeugdleeszaalwerk. Wel is waar lieten de beschikbare middelen niet toe, een modelinrichting te zien te geven, maar door samenwerking is toch een eenigszins harmonisch geheel verkregen; voor de aankleeding kreeg de Commissie veel in bruikleen van het particuliere leeszaaltje H. Costerstraat 221, den Haag (van de afdeelingen Ned. Kinderbond en Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs), terwijl een groot deel

1) Bestaande uit de dames Gebhard en Groshans en Dr. Steenbergen en voor deze gelegenheid aangevuld met Dr. H. Greve en Mej. E. de Clercq.

der boeken en plaatwerken door de Utrechtsche, A'damsche en R'damsche Leeszalen werden afgestaan.
Verder werd door de Centrale Vereen. voor Openbare Leeszalen en Bibliotheken de Commissie met eene subsidie ter bestrijding van onkosten gesteund, waardoor alles zoo aantrekkelijk mogelijk kon worden ingericht. Moge dan ook ons leeszaaltje een aantrekkingspunt voor de oudere jeugd vormen!
Over de zoo belangrijke inzending van het Nat. Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders: Godsdienst in de Opvoeding, Bijbelsch Museum, Opvoedkundige Werken, geeft deze instelling zelf de gewenschte inlichtingen; het zal wel niet noodig zijn, de aandacht te vestigen op deze in haar soort inderdaad eenige verzameling; wij houden ons overtuigd, dat de belangstelling van den ernstigen opvoeder zich als vanzelf daarheen zal richten.
Hoe gaarne zouden wij over andere inzendingen nog een enkel woord toevoegen, als de ruimte (zoo òverkostbaar thans helaas) het toeliet; maar wij zouden door een keuze te doen den schijn van onrechtvaardigheid kunnen wekken. Zelf oordeele men door rustige kennisneming over hetgeen hier te zien gegeven wordt van den zegenrijken arbeid aan ons jonge geslacht.

SUZE GROSHANS.

LOKAAL 44.

No. 99. Commissie voor Jeugdleeszalen van den Bond ter Behartiging van de Belangen van het Kind, Secr. Mej. A. C. Gebhard, v. Eeghenlaan 35, Amsterdam.

Verzameling jeugdboeken.
Fotographieën van kinder- en jeugdzalen.
Statistisch overzicht en jaarverslagen.

No. 100. Openbare Leeszaal te Utrecht.

Stoel met klompennet.

No. 101. Jeugdleeszaal in de Herman Costerstraat te 's-Gravenhage, van de Haagsche Afdeelingen „Ned. Kinderbond" en „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs".

Ameublement, platen en boeken.

No. 102. Centrale Vereen. voor Openb. Leeszalen en Bibliotheken.

Gegevens en hulp voor de inrichting van het leeszaaltje.

LOKAAL 45.

No. 103. Museum voor Ouders en Opvoeders.

Afdeeling: *Godsdienst in de Opvoeding.*

Deze nieuwe afdeeling van het Museum wordt hier voor de eerste maal tentoongesteld. Zij is nog niet volledig, daar de Katholieke leden der Commissie ditmaal nog niet inzonden. Zij wil bovenal brengen verdieping van religieus leven, want slechts hierdoor zullen de ouders werkelijk in staat zijn hun kinderen wat betreft den dienst van God te leiden. Daarnaast heeft de Commissie ook getracht de praktische en technische moeilijkheden te helpen overwinnen.

Jaren geleden heeft William Stead, de redacteur van de „Review of Reviews", in dat tijdschrift een artikel geschreven onder den titel: „*Books that have helped me*".

Onder dit devies is door personen van verschillende overtuiging en met welwillende medewerking van vele uitgevers een verzameling bijeengebracht, die aan ernstig willende ouders veel kan bieden tot opbouw van eigen innerlijk leven en kan helpen bij de godsdienstige leiding hunner kinderen.

De Commissie bestaat uit: Prof. W. J. Aalders te Groningen; Mej. Berdenis van Berlekom te Haarlem; Ds. J. E. van Brakel te Hollum; Dr. J. A. Cramer te 's-Gravenhage; Ds. Drijver te Zutfen; Ds. P. Glasz te Utrecht; Dr. J. H. Gunning Wz. te Hilversum; Prof. T. Hoekstra te Kampen; Prof. Dr. J. Hoogveld te Culemborg; Dr. J. A. L. Hovy te Wijk aan Duin; Dr. A. K. Kuiper te Amsterdam; Jhr. Dr. M. F. van Lennep te Aerdenhout; Ds. B. Nieuwburg te Boscoop; den heer P. Oosterlee te Nijmegen; Mevrouw Schröder—Schröder te Utrecht; den heer A. J. C. van Seters te Den Haag; Mej. M. van Voorst van Beest te Maarssen; den heer J. Tal te Utrecht; Mej. M. van Woensel Kooy te Hilversum en Mevrouw Sandberg te Assen.

A. Protestantsche Afdeeling (Middentafels). Onderafdeelingen:

A. Boeken en tijdschriften tot opbouw van eigen innerlijk leven.
B. Handleidingen voor ouders bij de godsdienstige leiding van hun kinderen.
C. Boeken ter beoordeeling van bijbelkennis.
D. Kinderbijbels.
E. Voorlees- en vertelstof.
F. Leermiddelen en boeken over leermiddelen.
G. Zangen- en liederenbundels.
H. Atlassen, aardrijkskundige werken, platen en foto's.
I. Levens van bekende mannen en vrouwen.

De Protestantenbond zond eenige zijner uitgaven in en eveneens Mej. van Voorst van Beest over de *West-Hill-opleiding van leerkrachten voor Zondagschoolonderwijs.*
Een lijst waarin opgegeven is wie de boeken aanbevalen, vindt men in de afdeeling.

B. Bijbelsch Museum, ingezonden door *Ds. B. Nieuwburg te Boscoop,* bevat een schat van aanschouwelijk materiaal ten dienste van het godsdienstonderwijs, o.a. om de kinderen te laten zien: hoe men in Oostersche landen leeft, hoe de gebruiksvoorwerpen, die in den bijbel genoemd worden, er uitzien, en waaraan de beelden in den bijbel ontleend zijn.

C. *Israëlietische Afdeeling,* bijeengebracht door den Heer *J. Tal, Opperrabijn te Utrecht.*

Opvoedkundige Werken (Rechts van de deur).
Deze afdeeling, die ook alle gegevens omtrent het museum bevat, is verdeeld in de volgende onderafdeelingen:
A. Algemeene werken. C. Opvoeding der rijpere jeugd: Jongens, Meisjes, algemeen. D. Speciale onderwerpen. E. Romans en schetsen over het leven van kinderen. F. Periodieken. G. Voorbereidende opleiding voor Ouders. H. Nieuwere stroomingen op het gebied van onderwijs en opvoeding. Boeken over de lichamelijke verzorging en ontwikkeling van het kind; Handenarbeid; het achterlijke kind.
De uitgaven van het Museum zijn te koop in deze afdeeling.

Afdeeling Muziek. Voorzitster-Correspondente Mej. M. Berdenis van Berlekom.

MUZIEK VOOR HET KIND.

„La première condition du développement musical de l'enfant est l'état de *joie*, en lequel le doit plonger l'étude de la musique".
E. JAQUES DALCROZE.

Bij het bijeenbrengen dezer collectie is van het denkbeeld uitgegaan, het kind alleen datgene te geven, wat zijne *belangstelling* wekt, wat zijn *oor* en *hart boeit*. Muziek is *uitdrukking;* door het muziekonderwijs moet dus, in de eerste plaats, de *ziel* geroerd worden: dan is het uitvoeringsvermogen krachtig. Artisten als *Catharina van Rennes, Hendrika v. Tussenbroek, Nelly van der Linden van Snelrewaard, J. Burgmein (Giulio Ricordi)* e. a. hebben dit begrepen, door *kunst* aan het kind te geven. De groote meester *Emile Jaques Dalcroze* heeft dit beginsel o. a. neergelegd in zijne beroemde methode.

Bij het *piano-onderwijs* moeten dus ook de oefeningen tot ontwikkeling der techniek in *muzikalen* vorm gegeven worden, daar de verschillende wijzen van *aanslag* afhankelijk zijn van den verschillenden *inhoud* der melodieën. Het *aanslaan* der tonen gaat uiterst subtiel samen met de te uiten *expressie*, die uit de *muziek* zelve ontstaat. In het werkje *„De eerste Pianolessen"*, methode om op natuurlijke wijze bij het kind het muzikaal gevoel te ontwikkelen, en vreugde te wekken voor rhythme en klank van *Marie Berdenis van Berlekom*, wordt van af den *eersten* toon de muziek, in *muzikalen* vorm, onderwezen.
Men vindt in deze afdeeling ook enkele voorbeelden van de *dorre* wijze, waarop voor vijftig jaar de muziek aan het kind werd geleerd.

Juli 1919. MARIE BERDENIS VAN BERLEKOM.

No. 104. Zendings-Studieraad.

Reiscollectie: voorwerpen uit N.-Guinea.

No. 105. V. C. S. B. (Vrijzinnig Christ. Studentenbond.

Reglementen, weekblad, propagandaboekje, jaarboekje, foto's van jongenskampen en studentenconferenties.

No. 106. Commissie tot Organisatie van het Godsdienstonderwijs vanwege den Protestantenbond.

No. 107. Commissie voor Meisjeswerk, Woodbrookers.

Foto, statistische gegevens, circulaire, verslag, eenige nos. van het Orgaan.

No. 108. Orde van de Tafelronde.

Beschrijving, boekjes en kaarten.

No. 109. Vereeniging Kinderkerk Neotès.

Boeken, platen, muziek.

No. 110. Nederl. Vereen. van Vrijzinnige Zondagscholen.

Lectuur, handleidingen, platen, orgaan der vereeniging enz.

No. 111. Ned. Zondagschool-Vereeniging.

Handleidingen, leermiddelen, werken en geschriften voor voortgezet Bijbelsch onderwijs en catechisatie, zie geschreven lijstje in de inzending.

GANG 46.

No. 112. Museum voor Ouders en Opvoeders.

Geschriften betreffende de aesthetische opvoeding enz.

No. 113. Ned. Jongelingsverbond.

Verschillende gegevens en geschriften.

De rondgang wordt hier onderbroken door inzendingen betreffende Jeugdorganisatie, lokaak 47. Zie rubriek V Jeugdorganisatie.

No. 114. Ned. Bond van Jongel.-vereenigingen op Geref. Grondslag.

Platen, brochures, foto's, gedenkboek, leiddraden en andere uitgaven.

No. 115. Ned. Coöp. Vrouwenbond.

Brochures, boeken, leerplannen, platen.

De bezoeker komt thans aan de inzending van N.V. Philip's Gloeilampenfabrieken, lokaal 48. Zie de beschrijving aan het eind van den Catalogus.

No. 116. V. Æ. V. O. Vereeniging tot bevordering van het æsthetisch element in het voortgezet onderwijs.

Origineele grafische kunst (o.a. twee V. Æ. V. O.-prenten) reproducties naar beeldende kunsten, foto's van gipsafgietsels, dienende als aanschouwingsmateriaal bij æstetisch onderwijs, en voor schoolversiering. Losse nummers van het orgaan V. Æ. V. O. en prospecti.

No. 117. V. E. O., Ver. t. Vereenvoudiging van Examens en Onderwijs.

Uitgaven der Vereeniging.

No. 118. Tucht-Unie. Goedgekeurd bij Kon. Besl. van 19 Juni 1909, No. 69.

Doel: de tuchteloosheid onder het Nederlandsche volk te bestrijden, ten einde zijne zedelijke, geestelijke en lichamelijke kracht te verhoogen.
Aangesloten zijn 53 aanzienlijke bonden en vereenigingen en 1700 persoonlijke leden.
De Unie heeft de navolgende afzonderlijke *commissies:*
A. voor bevordering der Verkeersveiligheid.
B. voor Sport-, Spel-, Lichaamsoefening en Speelterreinen.

C. voor Drankbestrijding.
D. voor Verbetering van den Volkszang.
E. voor de Belangen van het Kind.
F. voor Zedelijke Opvoeding.
G. voor Juridische voorlichting.
H. voor Pers- en Redactiebelangen.
I. voor Propaganda.
K. voor Paedagogie.

In deze commissies hebben leiders op elk gebied zitting genomen.

Het *orgaan* is het Maandblad „De Gong".

De Unie oefent uitsluitend invloed uit van zedelijken aard en richt zich daartoe met woord en geschrift tot de Regeering, de Volksvertegenwoordiging en het Volk. Zij stelt daarvan eenige proeven ten toon om den geest van haren arbeid uit te drukken.

Zij oefende in de tien jaren van haar bestaan onmiskenbaren invloed uit op de Besturen van Rijk, Provincies, en Gemeenten; op de pers en het vereenigingsleven en tracht langs alle wegen opvoedend en waar noodig ingrijpend op te treden.

Het *Algemeen Secretariaat* is gevestigd te Dordrecht: Van Strijsingel 320, tel. 602.

No. **119. Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren (V. D. B.),** Afdeeling 's-Gravenhage.

Geschriften, boeken en platen.

No. **120. Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren (V. D. B.)**

Geschriften.
Prentbriefkaarten.
Ontwerpen voor een vignet (prijsvraag).

No. **121. Alg. Ned. Bond „Vrede door Recht"** (in reorganisatie).
Inzending van de Commissie voor Vredespropaganda onder de Jeugd.

a. Wandplaten.
b. Wandteksten.
c. Boekjes voor de Jeugd, uitgegeven door de 18-Mei-Commissie van „Vrede door Recht".
d. Verschillende brochures uit Binnen- en Buitenland.
e. Boekjes voor de jeugd, gerecenseerd door de Subcommissie voor de „Witte lijst".

Enkele buitenlandsche brochures betreffende de Jeugd en de Vredesbeweging.

I. Uitgaven van de „School Peace League" in Engeland.
II. Uitgaven der American School Peace League.
III. Uitgaven van het United States Bureau of Education.
IV. Schriften des Frankfurter Friedensvereins.

Wandplaten, Geschriften, Overzicht van het werk der Vereeniging.

Commissie voor de Witte Lijst.

Gerecenseerde boeken, recensies (in overzicht).

No. 122. **Vereeniging van Gemeentelijke en Particuliere Bioscoop-commissies in Nederland.**

Statistisch overzicht.

LOKAAL 49.

No. 123. **Nederlandsche Kinderbond.**

Interieur (clubkamer).

Inzendingen der afdeelingen (zie afzonderlijke catalogus).

Aan den linkerwand:

No. 124. **M. H. Nederburgh,** Stadhouderslaan 29, Leiden.

Drie wandspreuken (lithographie)

GANG 50.

No. 125. **Toynbee-Vereeniging „Jong Leven",** te Utrecht.

Tabellarisch overzicht der lessen.

No. 126. **Moral Education League.**

Een kleine verzameling boeken welke de Engelsche Moral Education League gebruikt.

Twee Hollandsche werkjes en een gratis circulaire over zedelijk maatschappelijke opvoeding.

No. 127. **Samenwerking Practische Idealisten Associatie.**

Affiches P. I. A.
Brochures der Associatie.

No. **128.** **Christian Science Pers-Comité,** 69 Westeinde, Voorburg.

Zondagscholen van:
First Church of Christ, Scientist, 's-Gravenhage,
Christian Science Society, Amsterdam.
Christian Science Society, Utrecht.
Boeken, Leerplan. enz.

No. **129.** **„Ons Huis",** Amsterdam.

Gegevens betreffende het Jeugdwerk van „Ons Huis", zooals dit verricht wordt in het hoofdgebouw, Rozenstraat, en in de afdeelingen, over de verschillende stadswijken verspreid, n.l,:

1⁰. Statuten en Reglementen.
2⁰. Geïllustreerd overzicht der werkzaamheden.
3⁰. Statistische gegevens.
4⁰. Verslag „Jongensvereeniging".
5⁰. Verslag „Vacantiehuis".
6⁰. Catalogus Jeugd-Bibliotheek.
7⁰. Clubwerk (ten deele modellen, ten deele werk van de clubleden zelf).
8⁰. Photographieën.
9⁰. Catalogus Bibliotheek voor Medewerkenden.

No. **130.** **„Ons Huis",** 's-Gravenhage.

Geschriften, foto's, (in overzicht). Portret Arnold Toynbee.

No. **131.** **Het Leidsche Volkshuis.**

Geschriften, foto's.

No. **132.** **Theosofische Vereeniging,** Nederlandsche Afdeeling.

Boeken over opvoeding en lectuur voor de rijpere jeugd.

No. **133.** Inzending van de **Rein Leven-Beweging.**

Toen door de Centrale Commissie der Rein Levenbeweging in beginsel was vastgesteld aan de Tentoonstelling „Opv. van de Jeugd boven den leerpl. leeft." deel te nemen, werd een commissie benoemd, die het werk hiervoor ter hand zou nemen. Deze stelde zich ten doel, zooveel mogelijk gegevens te verzamelen omtrent het sexueele vraagstuk in verband met de opvoeding van de rijpere jeugd. Dit zeer belangrijke vraagstuk in de opvoeding heeft in de laatste jaren aanleiding gegeven tot het schrijven van talrijke boekwerken en brochures, waaruit zoo goed mogelijk een

keuze is gedaan. De onderwerpen, waaraan de Commissie gedacht heeft bij haar keus en waardoor zij zich heeft laten leiden om in deze uitgebreide materie een overzicht aan de bezoekers der tentoonstelling te geven, zijn: *Sexueele Opvoeding, de Puberteitsjaren, het Prostitutievraagstuk, de gevaren der Onanie.* Hoewel beseffende, dat veel belangwekkends te vinden is in de litteratuur van onze zuidelijke, oostelijke en westelijke naburen en zelfs standaardwerken in hun talen in ons land burgerrecht verkregen hebben, heeft de Commissie, om zich in haar arbeid te beperken, zich tot de uitgaven in het Hollandsch bepaald. Bij de verzameling is getracht, het vraagstuk van zooveel mogelijk verschillende zijden te belichten, waarom boeken zijn opgenomen van Katholieke en Orthodox-Protestansche, zoowel als vrijzinnige schrijvers. Bij alle richtingen zijn de vooraanstaande personen in opvoeding en onderwijs tot de overtuiging gekomen van de groote waarde eener goede opvoeding op dat moeilijke punt, dat nog maar al te vaak eenvoudig wordt doodgezwegen. Meer en meer wordt getracht, door te dringen in de beteekenis van de eigenaardige ziels- en lichaamsveranderingen, die de leeftijd van 13—18 jaar met zich brengt. Een ieder, die met jonge menschen van dezen leeftijd in aanraking komt, hetzij door zijn ambt als opvoeder, hetzij als meest belanghebbende, als ouder, zal zeker wel eens de behoefte gevoelen aan goede lectuur. Een aandachtige beschouwing van onze inzending zal de overtuiging geven, dat over elk onderwerp op dit gebied inlichtingen te krijgen zijn en in een korte gids zal de commissie aangeven, welke boeken en brochures haar aanbevelenswaardig voorkomen, terwijl ze zooveel mogelijk in eenige rubrieken overzichtelijk daarin heeft gerangschikt. *Deze gids is gratis bij de uitstalling der Rein Leven-Beweging te verkrijgen.*

Behalve een verzameling van lectuur heeft de Commissie ook een overzicht gemaakt van het werk, dat door de Rein Leven Beweging speciaal op opvoedingsgebied is gedaan. Hierin is Groep Den Haag voorgegaan, die gedurende een tiental jaren vergaderingen heeft belegd voor de mannelijke leerlingen der hoogste klassen van de H.B.-scholen en Gymnasia en voor de leerlingen van de Ambachtschool, terwijl ook onlangs is overgegaan tot het houden van een bijeenkomst voor fabrieksmeisjes. Op al deze vergaderingen werd de jongelui gewezen op de gevaren, waaraan zij blootstaan, als zij het leven zelfstandig ingaan. Dit behoort zeker wel tot het meest practische opvoedingswerk, dat de Rein Leven Beweging verricht. Gelukkig mag zij hierbij meer en meer de steun en waardeering van ouders en

autoriteiten ondervinden. De Commissie hoopt, dat ook de belangstelling van de tentoonstellingbezoekers hiervoor gewekt wordt.

No. 134. **Broederschapsfederatie.**

Plaat met overzicht. Geschriftjes.

No. 135. **Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs".**

Bekroonde ontwerpen (prijsvraag inrichting schoollokalen 1914). Voorbeelden van wissellijstjes. Geschriften.

No. 136. **Bond ter Behartiging van de Belangen van het Kind.**

Geschriften, Maandbladen, Plaat der tentoonstelling van 1908. (Opvoeding van het Kind).

No. 137. **Mej. M. H. Nederburgh,** Leerares M.O. Leiden.

Plantstudies om als versiering en leermiddelen te gebruiken.

RUBRIEK V.

Jeugdorganisaties.

LOKAAL 47.

BEGINT de zucht tot clubvorming, het sociaal verschijnsel van organisatie, zich reeds te ontwikkelen in de laatste schooljaren, in het 12e, 13e jaar, het gaat met die eerste pogingen als met méér in de ziele-ontwikkeling: die ontwikkeling komt spoedig schijnbaar stop te staan, wanneer het kind de onvolkomenheid er van inziet; het gaat er mee als met het teekenen, het spontaan, naief uit-lijnen van wat de kinderlijke geest getroffen heeft. Zoolang het zijn belangstelling in hoofdzaak bepaalt tot zijn eigen producten, blijft het naief in het mooie daarvan gelooven. Maar zijn eigen ontwaakte kritiek ontwaakt door vergelijking met wat de groote-menschenwereld biedt, verlamt de spontaneïteit van het werk, maakt het schuchter, en de lust tot teekenen vermindert.
Parallel daarmee loopt eenigermate de clubvorming. De hoepelclub, de wandelclub, zijn eerste verschijnselen van het oplevend sociaal instinct. Het teekent den overgang van de vooral egoïstische naar de meer altruïstische periode in het kinderleven. Maar hoogst, hoogst zelden houdt die clubvorming stand. Eerst als de ouderen zich er mee gaan bemoeien, komt de lust tot aansluiting weer op. De adolescenten, en de jonge idealisten, volgen aanvankelijk de leiding, de aangeboden leiding, en hun organisatiezin ontwikkelt zich: ze bereiden zich, zonder het vaak zelf te weten, voor tot hun toekomstige taak als staatsburger en lid der maatschappij. Jeugdorganisatie is een vrucht van de voorbijgegane eeuw. Aanvankelijk bedoelden in ons land de organisaties voor de jeugd vooral hun geestelijke en gôdsdienstige vorming. De Christelijke Knapenvereenigingen bloeiden reeds, toen men in andere kringen nog niet aan organisatie der rijpere jeugd dacht.
Die knapenvereenigingen worden, evenals het meerendeel van de organisaties voor de jeugd, door ouderen geleid. 't Zelfde verschijnsel zien we in tal van andere, al dan niet

parallelle organisaties. Die leiding is meer of minder krachtig, grijpt dieper of minder diep in; alle graden van invloed der ouderen worden doorloopen. Die leiding blijkt in de meeste kringen gewaardeerd, maar ze trekt zich in verreweg de meeste gevallen terug, zoodra de organisatiezin voldoende ontwikkeld is. Zoodra de 16 à 17 jarige leeftijd bereikt wordt, komt de oorspronkelijke zin tot eigen organisatie weer boven; de hulp der ouderen wordt niet langer gewaardeerd; het vertrouwen in het doelmatige van eigen krachtsinspanning is gegroeid, en de jeugd-organisatie gaat haar *eigen* weg. De meeste der inzendende jeugdorganisaties geven ook dàn nog de leiding in handen van enkele der oudste leden. Maar: ze *geven* die in handen, ze *aanvaarden* haar niet langer. Van allerlei is hier in deze rubriek te vinden, voor wie van het vraagstuk der jeugdorganisatie op zich zelf kennis wil nemen. Mooi materiaal is door de inzendende vereenigingen verstrekt, die de bestudeering van het belangrijke verschijnsel van geestelijken groei vergemakkelijken.

J. LENS.

No. 138. **R.-Kath. Patronaatswerk.**

No. 139. **Arbeiders Jeugd-Centrale,** gev. Reguliersgracht 80, Amsterdam. Opgericht 18 Maart 1918.

Grafiek van het abonnementental op „Het Jonge Volk".
Staat van het ledental op 1 Juli 1919.
Grafiek van het ledental Jeugdgroep Amsterdam.
Foto's Pinksterfeest in Amsterdam en Zuidlaren 1919.
Administratiemateriaal van de Arbeiders Jeugd-Centrale en Jeugdgroepen.
Werkprogramma's, reglementen, vragenlijsten, leiddraad voor het Jeugdwerk, Liederenbundels en Jaarverslag.
Het Jeugdorgaan „Het Jonge Volk".
Een transparant met lantaarnplaatjes op het jeugdwerk betrekking hebbende.
Film van het Pinksterfeest te Amsterdam.

No. 140. **Vereeniging „Ernst, Nut, Ontspanning"** te 's-Gravenhage.

De vereeniging stelt zich ten doel jongens uit de volksklasse te vormen tot nuttige menschen in de maatschappij, door hen in hun vrijen tijd nuttig en aangenaam bezig te houden.
I. Naambord, ontworpen en vervaardigd door een der jongens der vereeniging.

II. Foto's van het Clubhuis, Tuin, Spreek- en Recreatie-zaal; van de zomerkampen der Ver.; het Fanfare-corps, en de verschillende afdeelingen, waar huisvlijt beoefend wordt. (Lijsten ontworpen en vervaardigd door de jongens der vereeniging).
III. Kamp-album, ontworpen door een der jongens.
IV. Voorwerpen, op de afdeelingen vervaardigd.
V. Statuten, Jaarverslagen, enz.

No. 141. **Nederlandsch Jongelingsverbond.**

Door de Commissie voor de Knapenvereenigingen in het Nederlandsch Jongelings-Verbond wordt ingezonden:
1o. een model van het Knapenkamp van Hoenderloo;
2o. diverse uitgaven voor Jongens, als: Jong Holland, weekblad; Lees- en Voordrachtenboekjes, 3 deeltjes, bewerkt resp. door de H.H. H. Gordeau Jr., J. Lens en J. Hoogwerf, enz.;
3o. diverse uitgaven voor Leiders van Jeugdwerk, als: 't Orgaan voor Leiders, Maandblad voor Leiders van Knapen-vereen., verschillende jaargangen enz.;
4o. eenige algemeene uitgaven van 't Nederl. Jong. Verb. als: De Jongelingsbode, Christophilus, jaarboekje; verslag van de Bondsdagen, verslag van Bond en commissies en referaten gehouden op den Bondsdag, Liederenbundel, Bonds-muziek, Zakkalender enz.;
5o. diverse proeven slöjd-werk;
6o. photo's van eigen gebouwen, jongelieden- en knapen-vereenigingen;
7o. reclame-platen (voetballende jongens) enz.

No. 142. **Nederlandsche Christen Studenten-Vereeniging. Jongens- en Meisjeswerk.**

De stand geeft een model slaaptent als gebruikt op de heide bij Nunspeet; typeerende photo's van jongens- en meisjes-werk in Nunspeet, Lunteren en Driebergen (Hardenbroek), benevens periodieken, circulaires etc.

No. 143. **J. W. Gerhard,** Amsterdam.
Eenige gegevens uit het buitenland inzake zorg voor de oudere jeugd.

Het doel dezer Tentoonstelling van 1919 is niet alleen, een beeld te geven van alles wat gedaan wordt voor de „Opvoeding der jeugd boven den leerplichtigen leeftijd", maar vòòr alles om aan te sporen tot verderen opbouw van het bestaande. Door niets zou dat doel beter bereikt kunnen worden dan door te laten zien, wat daarvoor in 't buiten-

land reeds te vinden is. Natuurlijk niet alles, maar alleen datgene, wat hier nog ontbreekt of wat daar beter georganiseerd is. De tijdsomstandigheden maakten het echter onmogelijk de Tentoonstelling in deze richting uit te breiden en te volmaken. Toch is de belangstellende bezoeker in de gelegenheid tenminste iets van dat buitenland te leeren kennen, dat ons Nederlanders 'n prikkel ter navolging kan zijn. Schrijver dezes had nl. al sinds jaren studie gemaakt van het onderwijs- en opvoedingswezen in binnen- en buitenland, en had daarvoor een uitgebreid en belangrijk materiaal vooral uit Zwitserland en Duitschland verzameld en in Amsterdam tentoongesteld in 1917 en 1918. In overeenstemming met den opzet der huidige tentoonstelling is thans alleen dat gedeelte tentoongesteld, dat betrekking heeft op de jeugd van 12 jaar of ouder. Een volledig beeld van de opvoeding dezer jeugd in Zwitserland en Duitschland wordt er niet door gegeven. Het zijn slechts enkele onderdeelen, welke echter van groot belang zijn, wijl ze juist leeren wat in Nederland nog ontbreekt, of slechts in heel geringen omvang aanwezig is. Belangstellenden verwijs ik verder naar mijn brochure: *Zorg voor de jeugd in Nederland, Zwitserland en Duitschland* [1]), en vooral naar de litteratuur uit Duitschland en Zwitserland zelve.

* * *

Hoe brengt de jeugd haar school- en arbeidsvrijen tijd door? Deze vraag is en blijft van 't allergrootste gewicht bij de opvoeding. De oplossing ervan ligt in handen van de Overheid, van particuliere vereenigingen en van de jeugd zelf. De Overheid doet tot heden zoo goed als niets in Nederland. Hier en daar geeft zij alleen 'n subsidie aan vereenigingen, die voor dat doel werkzaam zijn. Zulke vereenigingen zijn in Zwitserland en Duitschland zeer talrijk. Zeer belangwekkend is het: *„Jugendwerk der Neutralen Guttempler in Basel"*. Hoofddoel is: de kinderen (van 7—16 jaar!) buiten bezig te houden met wandelen, spelen, zwemmen enz.

Wellicht 't allerbeste, wat er door de jeugd gedaan kan worden is: *wandelen*. In 't bizonder zij dus de aandacht gevestigd op zulke vereenigingen, welke het wandelen der jeugd op hun programma hebben. Ik noem daarvan: de *„Verein*

---

[1]) 96 blz. gr. 8e. Prijs 75 cts. Nutsuitgeverij te Zaltbommel 1918.

für Volkshygiëne" in Leipzig, de *Zentralverein für Schülerwanderungen"* in Berlin, de *„Verein für Ferienwohlfahrtsbestrebungen"* in Hamburg.

* * *

Moet de jeugd in haar vrijen tijd geleid worden, of kan en moet zij daarbij ook geheel zelfstandig zijn? Deze vraag zal zeer verschillend beoordeeld worden, en iedereen zal gewichtige argumenten vóór of tegen zelfstandigheid der jeugd kunnen aanvoeren. Ik wil hier alleen dit ervan zeggen: de vraag kan nu alleen beantwoord worden, als men in aanmerking neemt 'n bepaalde jeugd, van 'n bepaalde ontwikwikkeling en met nog andere bepaalde omstandigheden. Men kan niet in 't algemeen zeggen: leiding van ouderen is altijd noodig en evenmin: het zelfstandig laten gaan is bij *elke* groep jongens of meisjes 't allerbeste. Daarom acht ik 't dringend noodig dat men studie maakt van de vrije jeugdbeweging, zooals die zich uit in de *Wandervogel, Vortrapk-Jugend* en *Freideutsche Jugend* in Duitschland. De kern daarvan acht ik zeer gezond en levenskrachtig, al doen er zich hier en daar minder gewenschte verschijnselen bij voor. Hiermee wil ik mijn toelichting bij 't tentoongestelde materiaal uit Zwitserland en Duitschland besluiten.

Amsterdam. J. W. GERHARD.

LITTERATUUR.

Jugendwerk der neutralen Guttempler in Basel: Jahresbericht 1916—1918; Festbüchlein zum Bazar.

Fereinwanderungen des Vereins für Volkshygiëne in Leipzig: 1913—18. Fröhliches Wandern. Verein des Vereins zur Hebung des Kinomotographencursus: 1914—15. Merkbüchlein für Leipziger Mädchen. Satzungen des Deutschen Jugend-Verbandes. 29 Jahresbericht der Schülerwerkstatt zu Leipzig-Gohlis. Richtliniën für den Landesausschuss für Jugendpflege in Sachsen. Satzungen und 8. Jahresbericht der Zentrale für Jugendfürsorge in Leipzig. Aus der Enge in die Weite: 25 Jahre Jugendpflege. Der Bund des Weissen Kreuze.

Jugendwanderungen. (56 Flugschrift des „Dürer-Bund"). Jahrbuch 1913 und 1914 des „Zentralausschuss für Wanderungen in Sachsen. Deutsches Wanderjahrbuch 1913 und 1914. Jugendspiel und Wandern. Die deutsche Studenten- und Schülerherbergen in 1914.

Verein für Ferienwohlfahrtsbestrebungen in Hamburg: Jahresbericht 1910—16; 4 bonboekjes der wandeltoeren; Plauder Ferien-Ausflüge 1917; Plan für Sonntagsausflüge für Lehrlinge 1912.

Jugendpflege im Guttemplerorden.

Satzungen und Jahresberichte des Vereins „Hamburgischer Landesverband für Jugendpflege: 1914 und 1915. Nachrichten des Landesverbandes: 18 Hefte van 1915—1919. Wegweiser für Hamburgs Jugend.

Zentral Verein für Schülerwanderungen in Berlin: Satzung und Jahresberichte für 1911, 1913—1915. Anleitung für Führer. An die Eltern Schülerwanderungen und Volksgesundheit. Wandertour und Fereinkolonie.

Die proletarische Jugendbewegung in Deutschland in 1914 und 1916. Das Wandervogelbuch. Wiking: Fahrtenblatt der Nordmärkischer Wandervögel (3 Helfte). Burschen heraus (8 Hefte). Märkischer Fahrtenspiegel (4 Hefte). Wandervogel im Rheinland (6 Hefte). Wandervogel (10 Hefte). Wandervogel in Bayern (7 Hefte). Niedersachsen-Gaublatt (3 Hefte). Wandervogel in Hessen (8 Hefte). Gau-Nieder-Sachsen (9 Hefte). Wandervogel in Posen (3 Hefte). Fahrtenblatt für Nordthüringgau (4 Hefte). Unsern Wandervogelsoldaten zur Freude.

Der Vortrupp (13 Hefte). Vortrupp-Flugschriften.

Freideutsche Jugend (3 Hefte). Die Jugendbewegung von Dr. med. K. Ahlborn. Die Freideutsche Jugendbewegung von K. Ahlborn (172 Flugschrift des „Dürer-Bund"). Bund der Landsgemeinden auf Fichtes Bahnen.

Nationale en soziale Jugendpflege (116 Flugschrift des „Dürer-Bund"), Ratgeher zur Jugendpflege. Weibliche Jugendpflege. Der Mädchenverein. Fortschritte der deutschen Jugendpflege. von 1913—1916. Deutsche Zentrale für Jugendfürsorge: Bericht über ihre Tätigkeit in 1913—1914.

Unsere Volksschüler im Stadttheater. Uebungen in der Betrachtung von Kunstwerken, von Alfred Lichtwark. Jugendkonzerte (30 Flugschrift „Dürer-Bund"). Der Kinomatograph (100 Flugschrift „Dürer-Bund"). Der Lebensführer von Prof. P. Barth.

Erster Jahresbericht der Lehrlingsabteiling der Fortbildungs. Schulen Münchens. Bericht über die Fach- und Fortbildungsschulen in Leipzig: 1913—1914. Bericht der Handelsschulabteilung des Frauen Gewerbevereins zu Leipzig. Die deutsche Fortbildungsschulen in 1909. Die Entwickeling des berlinischen Fortbildungsschulwesens. Die Mädchen-Fortbildingsschule.

Die Berufswahl der in 1914 und 1917 aus der Volksschule ausgetretenen Schüler, (Statistische Mitteilungen. Wegweiser zur Berufswahl: 1916 und 1917. Berufswahl und Lebenserfolg: Sind wir mit der Lehrlingsgesetzgebung auf dem rechten Wege? Veranstaltungen betr. Berufsberatung. Kreisschreiben betr. Förderung der Berufswahl. Berufswahl im Kanten Bern (in: Die Jugendfürsorge im Kanton Bern.) 6 nrs.: Ambtliches Schulblatt des Kantons Zürich.

* * *

Soziale Fürsorge in der Schweiz von A. Wild. (941 blz. 4e Prijs 14 francs. Verslag van gebr. Leeman, Zurich. 1919). Dit is 'n hoogst belangrijk werk, dat ruim 5900 vereenigingen, genootschappen en instituten in Zwitserland behandelt. 'n Groot deel daarvan op 't gebied der opvoeding van de jeugd tot 18 jaar.

No. 144. **Jongelieden Geheel-Onthoudersbond,** Alg. Secr. Broerenstraat 28, Zwolle.

1. Statuten en Reglementen.
2. Bonds-, Gewest- en Afdeelingsuitgaven, w.o. brochures, jaarboekjes, gedenkboeken, afd.-couranten, vlugschriften, etc.
3. Alle jaargangen van het Bondsorgaan „Jonge Strijd".
4. Verslagen van verschillende afdeelingen en werkprogramma's.
5. Statistieken.
6. Persberichten.
7. Foto's.
8. Diversen.

No. 145. **Kampvereeniging van den Nederl. Gymnasiastenbond.**

a. Annales N. G. B. met Statuten der Kampvereeniging.
b. Kampboekjes.
c. Lustrumboekjes.
d. Foto's van de meisjes- en jongenskampen te Vierhouten.

No. 146. **Ned. Bond van Gereformeerde Knapenleiders**, Rotterdam, Secr. M. Grashoff, Rodenrijschestraat 58a,

Overzicht van aard en omvang van den arbeid.
De bij den arbeid gebruikte periodieken. Bondslitteratuur. Afbeeldingen kamparbeid.

No. 147. **Bond van Haagsche Gymnasiasten.**

5 jaargangen van ons vereenigingsblad „Spectemur Agendo.
Enkele exemplaren van de Annales (jaarboekje) 1918.
Statuten en huishoudelijk reglement.

Enkele programma's van gehouden bijeenkomsten.

No. 148. **Verbond van Revolutionair Socialistische Jongeren.**

Bladen en Brochures.

No. 149. **Jongelieden Christen Geheel-Onthouders Bond**, Jasmijnstraat 35, Den Haag, W. Scheps.

Een collectie uitgaven van den Bond gedurende zijn 4-jarig bestaan.

No. 150. **Kweekelingen Chr. Geheel-Onthouders Bond,** Secretaris: T. C. Cammel, Paul Krugerplein 11, Den Haag.

De stand stelt voor onze talrijke geschriften:
1. *Almanakken* en *gedenkboek, brochures en periodieken.*
2. Verscheidene andere uitgaven, als: *wandversiering (kalenders* en *teksten),* sluitzegels en achtereenvolgende vormen van het orgaan: *Jonge Kracht.*

No. 151. **Nederl. Vereen. tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken,** J. Harders, Elis. Wolffstraat 5, Amsterdam, Secretaris.

Overzicht van het jeugdwerk der Nederl. Vereeniging tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken, thans ter zake samenwerkend met de N. O. G. C. in den Jeugdbond voor Onthouding.

No. 152. **Centraal Bureau voor Chr. Jeugdorganisatie te Utrecht.**

Wandkaart, met papieren, een overzicht gevend van doel en werkwijze der organisatie.

No. 153. **Young Man Christian Association.**

Enkele brochures en kaarten.

No. 154. **Natuur-historische Gymn.-Vereeniging te 's-Gravenhage.**

Reglementen, kieken, insignes, lidmaatschapskaarten.

No. 155. **Nederlandsche Bond van Abstinent-Studeerenden.**

Reglementen, Orgaan, enz.

No.156 . **Haagsche Cricket-club en Voetbal-Vereeniging.**

Orgaan enz.

No. 157. **De Schakel.** Leerlingen Ver. H. B. S., 3e v. d. Boschstraat.

Bestuursinsignes, reglementen, enz.

No. 158. **Hydra,** Natuurhistorische Vereeniging.

Bestuursinsignes, foto's, reglementen enz.

RUBRIEK XIII.

Ontwikkeling en Ontspanning.

DEZE rubriek neemt een zeer bescheiden ruimte in ten deele omdat de *geschikte* ruimte ontbrak, ten deele omdat zooveel dat op dit terrein ligt is ingezonden in de rubrieken voor Jeugdorganisatie en Godsdienstige, Zedelijke en Aesthetische Opvoeding, en in de inzending van de N.V. Philips Gloeilampen.
Desnoods hadden de inzendingen die wij hier bij elkaar hadden in die rubrieken kunnen worden ondergebracht. Dit deden wij echter niet, omdat wij hierdoor in de gelegenheid zijn nog eens de aandacht te vestigen op dit belangrijke onderwerp, dat ook zou kunnen worden omschreven als: „Besteding van den vrijen tijd".
Nu de achturen werkdag is ingevoerd, is dit vraagstuk vooral voor jeugdige arbeiders van het allergrootste gewicht.

No. 159. **A. N. W. B.,** Toeristenbond voor Nederland.

Ter ontwikkeling en ontspanning van de jeugd boven den leerplichtigen leeftijd zijn de uitgaven van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland, in vele opzichten geschikt. Het prachtwerk „Ons Eigen Land" en de verschillende boekjes met beschrijvingen van de door den A. N. W. B. in alle deelen van het land aangeduide wandelwegen, wekken de belangstelling en de liefde op voor het eigen land, zoowel in woord als in beeld.
De tekst dezer werken is vlot geschreven, terwijl de aandacht wordt gevestigd op geschiedkundige en aardrijkskundige bizonderheden van streken en plaatsen.
Boekjes over wenken voor wielrijders, over de regels voor het verkeer op de wegen, over wandkaartlezen, enz. zijn zeker ook van belang voor de jeugd.
De kaarten van de land- en waterwegen van Nederland en de plattegronden van steden, ten dienste van alle toerisme door den Bond samengesteld, kunnen de jeugd een goed denkbeeld geven van de vele en verschillende soorten van

verkeerswegen van ons land, waaromtrent weinig of niets gevonden wordt in de schoolatlassen.
Toerisme is voor de jeugd in de eerste plaats ontspanning, doch draagt in hooge mate bij tot haar ontwikkeling. Zij dient dus zoo vroeg mogelijk op de hoogte te worden gebracht van alles wat het maken van tochten te land en te water kan vergemakkelijken. Dit vindt men in de uitgaven van den Toeristenbond.

No. 160. **Het Nederlandsche Meisjesgilde,** voorzitster Mevr. Cijpher—van Wijngaarden.

Werk van de meisjes en gegevens omtrent het werk dezer vereeniging.

No. 161. **H. B. S.-Club „O. M. O.",** secretaresse K. Vlielander Hein, Riouwstraat 144.

De H. B. S.-Club „O. M. O", tooneelvereeniging van de eerste H. B. S. voor Meisjes te den Haag met hare onderdeelen, n.l. een sportclub en een debatingclub.

No. 162. **De Ned. Padvinders-Vereeniging,** Bureau Constantijn Huijgensstraat, Amsterdam.

Brochures, reglementen, handboekjes.

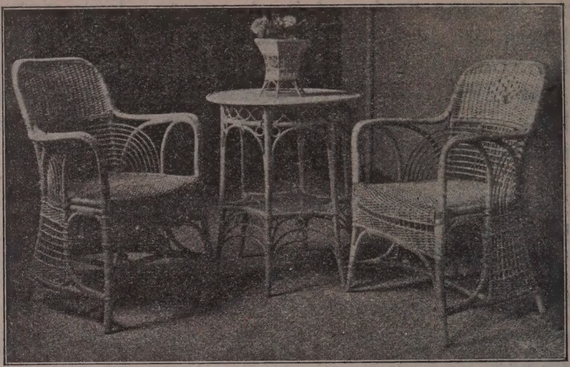

Model van Teen, Rijks Rietvlechtschool te Noordwolde.

RUBRIEK II.

Schoolwerk.

DE sub-commissie II had tot taak een verzameling schoolwerk bijeen te brengen om daarmee te laten zien, wat de school in onze dagen doet voor de opvoeding en ontwikkeling der jeugd boven den leerplichtigen leeftijd en zoo mogelijk daardoor aan te toonen in welk opzicht die arbeid aanvulling en verbetering behoeft. Uitgesloten waren die inrichtingen, welker leerlingen voor een bepaald vak worden opgeleld, of wier onderwijs bestemd was voor leerlingen, die van het normale type afwijken.
Zij moest zich dus bepalen tot de scholen voor algemeen ontwikkelend onderwijs.
Trots deze beperking was 't veld, dat dit onderdeel bestreek, zeer uitgebreid, daar er alle herhalingsscholen, M. U. L. O. scholen, H. B. S., Gymnasia, Lycea en de opleidingen voor aanstaande onderwijzers onder vielen.
Daarom heeft de Commissie gemeend vooral zulk werk te moeten exposeeren, dat zich door leergang of methode op bijzondere wijze van het gewone schoolwerk onderscheidde, hoewel dit laatste niet uitgesloten werd.
En opdat het tentoongestelde zoo getrouw mogelijk een beeld zou vertoonen, van datgene, wat door de school gepresteerd wordt, stelde zij bij de inzendingen op den voorgrond:
a. dat het ingezonden werk door den leerling zelf moest vervaardigd zijn onder toezicht van den leeraar;

b. of door eerstgenoemden in opdracht van den laatsten thuis zou zijn gemaakt.

Hoewel 't aantal inzendingen vrij groot is, zoo hebben toch de tijdsomstandigheden, die achter ons liggen, een ruimere deelname bemoeilijkt.

Van menige school ontving de Commissie bericht, dat er ditmaal geen tijd beschikbaar was om werk voor de tentoonstelling in gereedheid te brengen.

Van de 15 rubrieken, die de Commissie maakte, zullen niet op de tentoonstelling aanwezig zijn:

1. natuurkunde, 2. boetseeren, 3. kosmografie, 4. wiskunde, 5. bijbelsche geschiedenis en godsdienstleer, 6. scheikunde, 7. handelskennis, boekhouden en handelsrekenen, 8 muziek.

't Ingezondene omvat: 1. Nederlandsche en vreemde talen; opstellen in dialect, enz.; 2. Natuurlijke historie; kevers, vlinders, schelpen, herbaria, enz.; 3. hand- en rechtlijnig teekenwerk; 4. Aardrijkskunde: landkaarten, teekenatlassen; 5. Geschiedenis: kunstgeschiedenisschriften; 6. Slöydmodellen en vervaardigde voorwerpen; 7. Nuttige en fraaie handwerken; 8. Schrijven.

Sommige inrichtingen bepaalden zich er niet toe om van één of twee vakken de resultaten te laten zien, maar hebben getracht een beeld te geven van de geheele school. Zelfs leerplans, opgaven voor toelatingsexamens, een volledig stel werk van een eindexamen, e.d. zijn ingezonden.

De gemeente Utrecht stond een inzending af van het onderwijs in handel en administratie.

DE SUB-COMMISSIE II.

Voor deze rubriek is vooral veel teekenwerk ingezonden dat hoofdzakelijk in den gang is geplaatst.

GANG 52.

No. 163. **R. H. B. S., Breda.**

No. 164. **1e Gem. H. B. S. 3 j. c., Den Haag.**

No. 165. **H. B. S. 5 j. c., Haarlem.**

No. 166. **2e H. B. S. 5 j. c., Amsterdam.**

No. 167. **R. H. B. S., Zwolle.**

No. 168. **Middelbare Handelsschool, Bergen op Zoom.**

No. 169. **B. H. B. S., Utrecht.**

No. 170. **R. H. B. S., Warffum.**

No. 171. **R. H. B. S., Leiden** (de Jong).

No. 172. **R. H. B. S., Leiden** (Renaud).

No. 173. **Gem. H. B. S. 3 j. c., Haarlem.**

No. 174. **Gem. H. B. S. v. Meisjes, Leiden.**

No. 175. **2e Gem. H. B. S. 5 j. c., Den Haag.**

No.176. **Onderwijs voor Handel en Administratie** der Gemeente Utrecht.

Werk van de teekenles, de handwerkles, van leerlingen der dagschool, van den avondcursus en van den winkelbediendencursus.
Foto's van 't inwendige van 't gebouw.

No. 177. **Christelijke M. U. L. O.-school** te Bloemendaal, Dir. G. de Groot.

a. Meetkunde (vlakke) van leerlingen 7e leerjaar.
b. ,, ,, ,, ,, 8e ,,
c. ,, ,, ,, ,, 9e ,,
d. ,, (vlakke en ,,in de ruimte") van leerlingen 9e leerjaar.
e. Boekhouden; inventaris, journaals grootboek, van leerlingen 8e leerjaar.
f. Nederlandsch. Opstellen van leerlingen 9e leerjaar.

LOKAAL 53.

No, 178. **Openbare Burgerschool voor [M. U. L. O.,** van Beuningenstraat 53, Den Haag.

Teekeningen, handwerken.

No. 179. Inzending van den Heer **Sieds Heins** te Leeuwarden.

Eenige photo's, brochures enz. betreffende het onderwijs te Leeuwarden.
Werk eener herhalingsschool.

No. 180. **Meisjesachool van de dames Haaxman en Meyboom** te 's-Gravenhage.

Leerlingenwerk, geïllustreerde schriften, enz.

No. 181. **Jacob van Lennepschool**, Amsterdam (School voorM. U. L. O. met handelsprogramma).

Officiëel leerplan.
Uitgewerkt leerplan.
Opgaven Toelatingsexamen.
Opgaven eindexamen (6 stel).
Het volledige eindexamenwerk van Juni 1918

No. 182. **Vereeniging tot Bevordering van het Onderwijs in Handenarbeid** te 's-Gravenhage, School Wagenstraat 119.

Een serie karton-modellen, een serie hout-modellen, voorwerpen naar eigen initiatief der leerlingen.

No. 183. **Jan van Nassauschool,** Kweekschool ter Opl. van Onderwijzers en Onderwijzeressen, Nieuwe Gracht 94, Utrecht.

Inzending Opleiding Examen Nuttige Handwerken.
I. Naaien en knippen. II. Breien en mazen. III. Stoppen en merken. IV. Teekeningen. V. Hulpmiddelen van de leerlingen.
Inzending Slöjd (kartonwerk).
I. Oefeningen voor snijden en plakken met versiering. II. Voorwerpen met linnen rug. III. Doozen enz. bekleed met stof, IV. Slöjd in dienst van wiskunde. V. Innaaien en binden van boeken.
Inzending Teekeningen.
Carton I. Bladeren en bloemen naar de natuur.
„ II. Voorwerpen naar de natuur.
„ III. Voorwerpen naar de natuur.
„ IV. Voorwerpen naar de nataur.
„ V. Wandplaten en blok.
„ VI. Bloemen en bladeren naar de natuur.

No. 184. **H. B. S. 5-jarigen cursus** te Haarlem.

Teekeningen.
Glubwerk „F. O. T. O".
Clubwerk „Techniek".

No. 185. **Mej. A. C. Heerings,** 1e H.B.S. voor Meisjes, Den Haag.

Schetsboeken, geïllustreerde schriften kunstgeschiedenis.

No. 186. **Haarlemsche Schoolvereeniging,** Jacobijnestr. 16-17, Haarlem.

Handwerken, 8e, 9e en 10e leerjaar. Wieg met poppenuitzet, door een leerling uit het 10e leerjaar.
Handenarbeid. Cartonnagewerk. Vlechtwerk, 8e, 9e en 10e leerjaar.
Schrijven. Rondschriftcahiers, 8e en 9e leerjaar. Toepassing van het rondschrift op kalenders, enz., in de handenarbeidlessen vervaardigd, 9e en 10e leerjaar.
Plant- en Dierkunde. Gedroogde planten en zwammen. In de handenarbeidlessen achter glas gebracht en gebruikt als versiering van het schoollokaal.
Aardrijkskunde. Relief van Java, 9e leerjaar,
Schriften van leerlingen uit het 8e en 9e leerjaar, over Aardrijkskunde, Plant- en Dierkunde, Kunstgeschiedenis en Mythologie.

Serie platen, betrekking hebbende op gebeurtenissen, enz. tusschen 1813 en 1913; door leerlingen 8e leerjaar in 1913 verzameld en met teekeningen aangevuld.
Deze serie wordt gebruikt bij het onderwijs in de geschiedenis.
Serie platen betrekking hebbende op de Middeleeuwen, verzameld door leerlingen 7e en 8e leerjaar. Deze serie wordt gebruikt bij het onderwijs in de geschiedenis.
Serie kaarten van de provincies van Nederland, vervaardigd door een leerling uit het 10e leerjaar.
Foto van een schoollokaal, ter grootte van 1 vierkante M., waarvan de geheele inhoud is vervaardigd in de handenarbeidlessen. Dit werkstuk werd als geschenk afgezonden aan de Kartinischool te Semarang om zoodoende contact te verkrijgen tusschen de inlandsche leerlingen dier school en de leerlingen der Haarlemsche Schoolvereeniging.

No. 187. **2e H. B. S. voor Meisjes** te 's-Gravenhage.

Handwerken.
Eerste klasse: (2 × 50 minuten les), maaslappen, nethemdjes, voeten, naailappen, bonte handdoekjes, waarin is versteld en haaklappen.
Extra werk: babyschoentjes en slabbe, een taschje en het kantje aan het zakdoekje gehaakt.

Tweede klasse: (1 × 50 minuten les) mazen in recht breiwerk, een keukenschortje, waarin is versteld; hemden geknipt en genaaid.
Derde klasse A: (2 × 50 minuten les), hier is een stuk in recht breiwerk gebreid en gemaasd, naadjes gemaasd, flanel versteld, linnen weefsel gestopt, gesmockt en de onderjurken en broeken geknipt en genaaid.
Derde klasse B: (1 × 50 minuten les). Hier is een broek geknipt en genaaid, linnen weefsel gestopt en gesmockt.

LOKAAL 54.

No. 188. **2e H.B.S. 5-jarige Cursus,** Rotterdam.

Teekenwerk.

No. 189. **Hoogere Burgerschool voor Meisjes** te Deventer.

1. Teekenwerk, uitsluitend door de leerlingen der 1e klasse *zelf* ontworpen en uitgevoerd.
2. Idem, 2e klasse (naar de natnur gestyleerd).

3. Idem, 3e en 4e klasse.
4. Een aquarel door een leerlinge der 3e klasse.
5. Gebruiks- en luxevoorwerpen, versierd met door leerlingen der 3e klasse *zelf* ontworpen en uitgevoerde motieven.
6. Idem, 4e klasse.
7. Idem, door leerlingen van een vervolgcursus, gelijk te stellen met een 5e klasse, die aan deze H. B. S. niet bestaat. Deze cursus werd door de leerares der H. B. S. op eigen initiatief ingesteld, met veel succes.
De onder 5e, 6e en 7e vermelde werkstukken zijn deels gechabloneerd, deels uit de hand geschilderd.

No. 190. **H.B.S. Stadhouderslaan** te 's-Gravenhage.
Rechtlijnig teekenen.

No. 191. **Dr. B. Ter Haar,** Delft.
Teekening van $(a+b+c+d)^2 = a^2 \ldots\ldots$

No. 192. Inzending van eenige Gymnasia en H. B. School betreffende he probleem der **zelfwerkzaamheid.**

a. Verslagen practisch werken natuur- en scheikunde.
b. Herbaria. Preparaten en proeven door de leerlingen zelf gemaakt.
c. Reisboeken.

d. Albums „Paris" (onderwijs Fransche taal lagere klassen gymnasium.)
Toelichting bij de inzending.
Zie ook kamer 56, inzending instrumenten practisch werken.

No. 193. **Het Amsterdamsche Lyceum.**

Teekeningen gemaakt door de leerlingen Ie en IIe klasse van Het Amsterdamsch Lyceum. Het zijn zoogenaamde vrije teekeningen gemaakt op eigen initiatief om daaruit het karakter der leerlingen te leeren kennen. Daaruit blijkt dat het meerendeel der leerlingen meer zelfvertrouwen en durf moet hebben en ook dat enkele leerlingen, die geestelijk te sterk zijn in verhouding tot hun technisch kunnen, geremd moeten worden. De eersten zullen door gebrek aan zelfvertrouwen te slap teekenen, de laatsten wild en onbeheerscht door de disharmonie van geestelijke kracht en technische onkunde. Veel wordt uit het geheugen geteekend. De vormen der natuur worden daarbij gezegd in woorden, geschreven in letters en

geteekend in lijnen; dit alles om tot het juiste, zuivere begrip van die vormen te komen.

No. 194. Inzending van een collectie **Strandvoorwerpen** door de **Afd. Nat. Historie** van het **Eerste Sted. Gymnasium** te 's-Gravenhage.

Bijeengebracht v.n.l. door de **N**(atuurhistorische) **G**(ymnasiasten) **V**(ereeniging), een schoolclub met plm. 80 leden uit *alle* klassen. De school stelt beschikbaar:
de noodige verzamel- en conserveermaterialen, boeken en tijdschriften, bijv. „Strandboekjes", alle jaargangen van De Levende Natuur enz. voor bewaring, determineering, monteering, etiketteering, rangschikking der verzamelde voorwerpen *door de leerlingen zelf*, onder leiding van eenige der bekwaamsten.
Deze arbeid, waarvan hier een *deel* is tentoongesteld, geschiedt in de uren van 4 tot 5.30 na de middagschooltijden en op vrije (mid)dagen.
Door enkele leerlingen werden ook bezoeken gebracht aan het Rijksherbarium en 't Museum v. Nat. Historie te Leiden, om den naam te krijgen van moeilijk of niet determineerbare voorwerpen met welwillend verstrekte medewerking van de wetenschappelijke krachten der genoemde inrichtingen.
Leeraar Dr. G. Postma.

N. 195. **Dr. A. Schierbeek,** leeraar Nat. Historie, Sweelinckstraat 147, Den Haag.

A. Iquanodon. Uitgestorven reptiel. Wandplaat vervaardigd door een leerling uit de 3e klasse H. B. S. 5 jarige cursus a/d Stadhouderslaan te 's-Gravenhage.
Voorbeeld van samenwerking tusschen twee onderwijsvakken en van productief maken van de werkzaamheid der leerlingen.
B. Ontwikkelingsgeschiedenis van Amphioxus. Wandplaat vervaardigd door een leerling uit de 4e klasse,
A en *B* zijn vergroot naar figuren uit handboeken der dierkunde, onder leiding van den leeraar in het handteekenen.
C. Variabiliteit van den tuinslak. Door de leerlingen van de genoemde school werden leege slakkenhuisjes verzameld en door den leeraar in de Nat. Historie de variabiliteit in aantal en vorm der banden nagegaan. Het oorspronkelijk aantal is 5 banden. De banden kunnen ieder op zich zelf en gezamenlijk verdwijnen of zich uitbreiden en dan met andere versmelten.

No. 196. **Middelbare School voor Meisjes** te Groningen.
Werk der leerlingen, opstellen in Groningsch dialect.

No. 197. **Tweede Gymnasium** te 's-Gravenhage, Mej. Dr. A. Portengen.

I. *Nederlandsch Onderwijs;*
a. Een aantal op school in 1 uur in de tweede klasse gemaakte opstellen over: Het mooiste boek, dat ik gelezen heb.
b. Een aantal opstellen over een bezoek aan het Ethnographisch Museum te Leiden, eveneens van de tweede klasse, waarvan enkele geïllustreerd.
c. Een paar door de leerlingen geteekende dialectkaartjes van Nederland.
II. *Aardrijkskundig Onderwijs;*
a. Door de leerlingen der eerste klasse thuis geteekende grafische voorstellingen van de hoogten en diepten op aarde.
b. Idem van de wereldden en hun inwonersaantal.
c. „ „ de grootte der landen van Europa en hun inwonersaantal.
d. Idem van de verhouding der godsdiensten.
e. Verschillende door de leerlingen der eerste en tweede klasse geteekende kaartjes.
f. Enkele kaartjes van regenval, windrichting enz.
g. Atlasjes met economische kaartjes (eerste klasse) zooals we die bij de behandeling van elk land invullen.

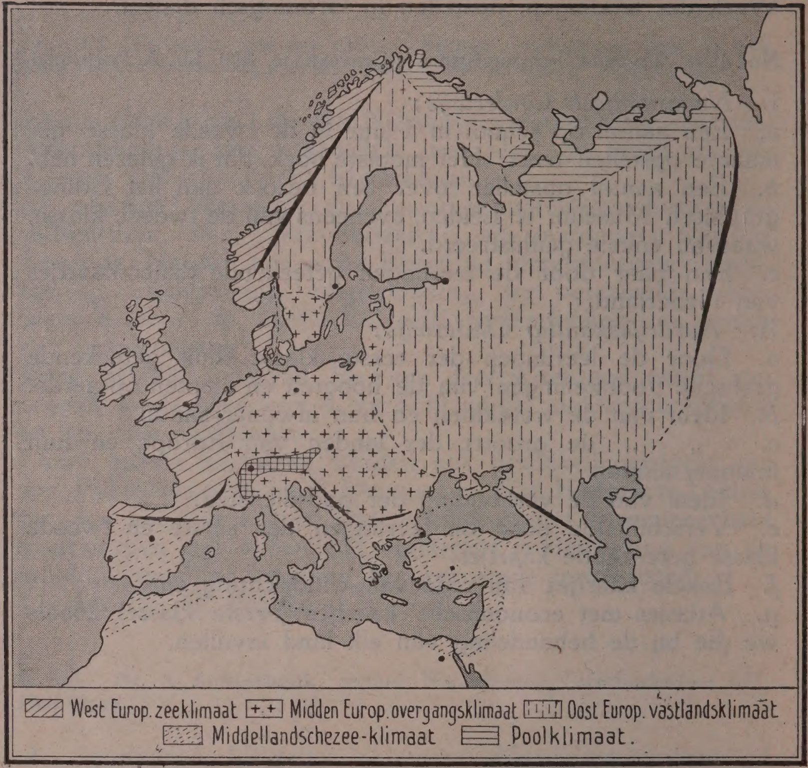

Klimaatprovincies van Europa.
Uit: M. Th. R. Jacobs en C. L. van Balen. Aardrijkskunde voor Leerlingen van M.U.L.O. scholen, J. B. Wolters, Groningen, Den Haag.

RUBRIEK I.

Leermiddelen.

HET is in onzen tijd niet noodig het nut te betoogen van aanschouwingsmiddelen bij het onderwijs. Spottende uitdrukkingen als Kreide und Schwamm Physik bewijzen, dat men algemeen overtuigd is van het nut der aanschouwing, vooral in de wis- en natuurkundige vakken. Over de eischen evenwel, waaraan goede leermiddelen hebben te voldoen is men het minder eens. In verband met het korte bestek, hierover slechts enkele opmerkingen.

Voor alles heeft men bij de samenstelling van leermiddelen rekening te houden met de natuurlijke belangstelling en neiging der kinderen, welke laatste, hoewel varieerende met den leeftijd, toch sterk uitgaat naar de zelfwerkzaamheid. De paedagogische waarde van een instrument schuilt in het algemeen niet in zijn kostbaarheid of geraffineerde uitvoering. Goede leermiddelen dienen veeleer eenvoudig en doorzichtig van constructie te zijn, zoodat ze suggestief werken op die aangeboren neiging om zelfstandig werkzaam te zijn. Treffende natuurverschijnselen gedemonstreerd met eenvoudige hulpmiddelen prikkelen de jeugd om zelf te knutselen en te experimenteeren, eene bezigheid, die den geest meer lenig en vaardig maakt dan het veelal passieve opnemen van andermans gedachten, welke dan nog vaak boven de bevatting der leerlingen gaan. Van niet minder belang is een goed leerboek. Het komt vaak voor, dat een docent, die een gangbaar leerboek gebruikt, moet toegeven, dat het eigenlijk niet past bij zijn methode van onderwijs geven. De meeste wiskundeboeken bijv. worden slechts gebruikt voor de vraagstukken. Dit bewijst wel het gebrek aan goede leerboeken. Voor het samenstellen van een waarlijk goed leerboek, meer algemeen voor het bedenken van goede leermiddelen (men ga eens na aan welke voorwaarden een goed leermiddel moet voldoen !) is behalve een grondige kennis van de psyche van de jeugd en de te onderwijzen vakken een groote liefde voor den paedagogischen arbeid een vereischte. De mannen en vrouwen, die bovengenoemde hoedanigheden in zich vereenigd hebben en niettegenstaande allerlei bezwaren hun denkbeelden in stoffelijken vorm weten te brengen, zijn niet velen in getal. Bovendien, waar het onderwijs niet in één hand is, is voor het verkrijgen van eenheid ook de samenwerking van verschillende leerkrachten noodig.
Het spreekt vanzelf dat eenige vrijheid bij het onderwijs noodzakelijk is, opdat ruimte blijve voor het ten uitvoerbrengen van bijzondere opvattingen, wanneer deze goed overwogen zijn. Ook voor ernstig bedoelde en goed gemotiveerde proefneming behoort gelegenheid te zijn. Door het voorschrijven van al te groote uniformiteit op het gebied van programma's en examens kan hier groote schade aan de ontwikkeling van het onderwijs worden toegebracht. Het is te hopen, dat dit bij wetswijzing door den wetgever niet uit het oog verloren zal worden.
Zooals reeds werd opgemerkt, wordt allengs beter ingezien het groote belang van het gebruik van doeltreffende leer-

middelen. Een niet meer te overziene industrie heeft zich hiervan ontwikkeld. Om er eenig overzicht over te krijgen, heeft men in de grootere steden schoolmusea opgericht; er blijft echter nog veel te wenschen over. Zoo zou het sterk aanbeveling verdienen, wanneer van regeeringswege in het centrum van ons land, b.v. in Utrecht, een centraal museum werd opgericht van alle mogelijke in het binnen- en buitenland vervaardigde leermiddelen, zoodat een leeraar bij de aanschaffing van leermiddelen en instrumenten aldaar een doelmatige keuze kan doen.

Dat op de tentoonstelling voor een afdeeling leermiddelen voor het algemeen ontwikkelend onderwijs een plaats wordt ingeruimd, is te begrijpen. Maar, wat door verscheidenen gevreesd werd, de tijdsomstandigheden hebben hier zeer hun invloed doen gevoelen. Verschillende voornemens konden hierdoor niet tot uitvoering komen; verscheidene fiirma's waarbij uit den aard der zaak de leermiddelenconstructie slechts een onderdeel van het bedrijf vormt, konden nu hun aandacht hieraan niet geven. Toch moge men hier een aantal leermiddelen vinden, die voor de belangstellende bezoekers de moeite van het exposeeren waard zijn.

Dr. W. F. DE GROOT.

LOKAAL 55.

No. 198. **J. Ploegsma,** uitgever, Zwolle.

Opvoedkundige werken en tijdschriften.

No. 199. **D. A. Daamen,** uitgever, Den Haag.

Idem.

No. 200. **Mej. Marie Le Noble,** Den Haag.

Slöjdartikelen, instrumenten.

No. 201. **Dr. Greebe,** Alkmaar.

Pop, ter demonstreering van klassieke kleederdrachten.

No. 202. **J. M. Meulenhoff,** Amsterdam.

Diverse uitgaven.

No. 203. **P. Noordhoff,** Groningen.

Platen, Schooluitgaven, enz.

No. 204. **Martinus Nijhoff**, Den Haag.

Diverse uitgaven.

GANG 52.

No. 205. **Dr. B. ter Haar**, Rector Gymnasium te Delft.

Wereldbol.

No. 206. **Lichtbeelden-Vereeniging te Amsterdam.**

Lantaarnplaatjes.

LOKAAL 56.

No. 207. **Dr. B. ter Haar** (als voren).

Overzichtskaart der Nederlandsche Dialecten.
Meetkundige lichamen in glas uitgevoerd.

No. 208. **Bureau Sriba**, Amsterdam.

Uitgaven Methode Wachman.

No. 209. **M. Prins en Co.**, Utrecht.

Instrumenten.

No. 210. **J. B. Wolters**, Uitg.-Mij., Groningen.

Platen en boeken.

No. 211. **Nederlandsch Lyceum**, Den Haag.

a. Eenige leermiddelen in gebruik bij het *praktisch werken door de leerlingen*, bij het onderwijs in *Natuurkunde* aan het Nederlandsch Lyceum te 's-Gravenhage.
b. Eenige *toestellen* en *hulpmiddelen* in gebruik bij het onderwijs in *Natuurkunde* aan scholen voor middelbaar en gymnasiaal onderwijs te 's-Gravenhage.
Zie ook kamer 54, inzending probleem: der zelfwerkzaamheid.

No. 212. **C. J. van Dishoeck**, Uitgever, Bussum.

Landkaarten, boeken.

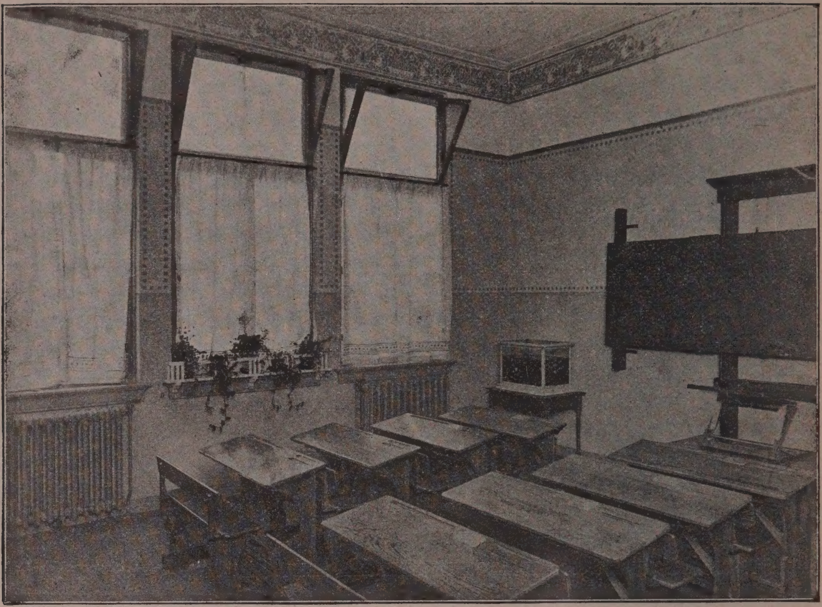

Uit „Schoonheid en Opvoeding", Model Schoollokaal.

RUBRIEK III.

Gebouwen voor Onderwijs enz.

DE school is een zeer belangrijke inrichting in de maatschappij. Ieder staatsburger en -burgeres is verplicht een groot aantal jaren in de school door te brengen en doet daar niet alleen kennis op, noodig voor het latere leven, doch verzamelt daar ook indrukken, die blijvend kunnen zijn.

Daarom is de wijze van bouw en inrichting van scholen zoo hoogst gewichtig; van het in voldoende mate aanwezig zijn van licht en lucht is de geestelijke zoowel als de lichamelijke ontwikkeling van een groot deel van het volk afhankelijk. Dit laatste wordt dan ook tegenwoordig algemeen en in de eerste plaats als eisch gesteld.

Ook de bouwvorm is van zeer grooten invloed. Het kind toch brengt de meeste voor indrukken vatbare jaren in de schoollokalen door en het behoeft wel geen betoog, dat plompe vormen en grove kleuren een ongunstigen invloed

hebben, terwijl door smaakvolle vertrekken in aangename tint, gevoel voor lijn en kleur ongemerkt aan het kind wordt bijgebracht.
Moet alzoo van het schoolgebouw een opwekkenden invloed uitgaan op lichaam en geest van het kind, dan is het zeker zaak, dat aan schoolbouw de noodige aandacht wordt gewijd, hoewel vaak verschillende omstandigheden verhinderen aan alle wenschen te voldoen.
Door het streven om de schoolgebouwen steeds idealer te doen zijn, zijn er sedert de laatste jaren reeds scholen gesticht, waarbij men van een zekeren welstand kan spreken. De vorderingen, die ten deze reeds gemaakt zijn, treden nog meer naar voren, wanneer men een blik in het verleden werpt. De historie van het schoolgebouw is tegelijk de geschiedenis van de school, waar in het begin de kloosters en gestichten toe dienden, die in de 9e en 10e eeuw de eenige opvoedingsplaatsen vormden.
De ontwikkeling der steden en groote handelscentra vergden in de 12e en 13e eeuw nog andere opleidingsgebouwen. Er werden Burgerscholen opgericht, waar men de jeugd vóór alles practische bekwaamheden bijbracht, terwijl geestelijken hun opleiding in de z.g. Latijnsche scholen ontvingen, waaruit zich onze Gymnasia ontwikkelden en waarnaast reeds vroeg de Hoogescholen ontstonden.
Vele dezer gebouwen zijn uit aesthetisch oogpunt *niet* altijd een zegen geweest. Overal vindt men nog scholen, die als droge steenmassa's niet tot verfraaiing van het stadsbeeld of de landelijke omgeving medewerken. Vreemd en storend staan deze vele smakelooze gebouwen in de steden, en waar men zulke stadsgebouwen in sommige dorpen als voorbeeld heeft nagemaakt, is de indruk, die ze daar maken, nog treuriger. Een gezonde opvatting omtrent de aesthetische beteekenis van het schoolgebouw is echter langzamerhand ontwaakt. De Gemeentebesturen zijn er trotsch op scholen op te richten, die tegemoet komen aan aesthetische zoowel als aan hygiënische eischen.
Vergelijkt men de scholen welke b.v. vóór 10 à 15 jaren werden gebouwd, met die welke den laatsten tijd zijn verrezen, dan valt reeds dadelijk in 't oog dat zoowel bij het uitwendige als inwendige, door vormen zoowel als door kleuren, is gestreefd het gebouw meer aantrekkelijkheid te geven.
Alleen reeds door toepassing van eenig beeldhouwwerk aan den gevel of ingang en door een oordeelkundige verdeeling van de te bebouwen ruimte, kan het gebouw een prettig

uiterlijk en een aangenamen vorm verkrijgen. Eveneens kan door oordeelkundige toepassing van kleuren reeds veel worden bereikt, zonder dat met een en ander groote geldelijke offers gepaard behoeven te gaan.
Kan dus aan het uiterlijk nog veel gedaan worden om de aantrekkelijkheid van het schoolgebouw te verhoogen, in nog sterker mate geldt dit voor het inwendige.
Door het in aangename tinten schilderen van de plafonds en de wandvlakken der lokalen, hier en daar onderbroken door eenvoudig decoratiewerk of een toepasselijke spreuk, zal het oog worden geboeid; evenzoo kunnen de meubelen van zoodanigen vorm en kleur zijn dat zij aangenaam aandoen. Wandversieringen, als platen, vazen, enz. zullen tot het verkrijgen van een aangenaam geheel medewerken.
Juist voor de leerlingen boven den leerplichtigen leeftijd moet in die richting gewerkt worden, omdat bij hen reeds een zeker schoonheidsgevoel is ontwikkeld. Hun moet het verblijf in de school zoo aangenaam mogelijk gemaakt worden om het onderwijs zoo vruchtdragend mogelijk te doen zijn. Met het in deze rubriek tentoongestelde wordt getracht meer belangstelling voor de schoonheid bij den bouw en de inrichting van scholen te wekken en in ruimer kring het streven daarnaar kenbaar te maken.

J. J. GORT Jr.

LOKAAL 57.

No. 213. **Het Amsterdamsch Lyceum.**

Perspectief-teekeningen en platte gronden van het schoolgebouw voor het Amsterdamsch Lyceum, ontworpen en uitgevoerd door de architecten H. A. J. en J. Baanders. Het gebouw zal verrijzen op het Valeriusplein te Amsterdam en wordt einde 1919 geopend.

No. 214. **Gemeente Groningen.**

Plannen van schoolgebouwen.

No. 215. **Gemeentewerken Arnhem.**

Plattegronden, gevel en foto's van de H.B.S. met 5 j. cursus, gebouwd in de jaren 1904—1905.
Plattegronden, gevels en foto's van de Midd. School v. Meisjes, gebouwd in de jaren 1915—1916.

No. 216. **Gemeente Dordrecht.**

Plannen van schoolgebouwen.

No. 217. H.B.S. 5 j. cursus, Haarlem.

Plannen van het schoolgebouw.

No. 218. M. van Crevel.

Plannen van de Nieuwe Meisjesschool, Jacob de Graefflaan 4 Den Haag.

No. 219. Gemeentewerken Rotterdam.

H.B.S. voor Meisjes met 5 j. cursus in het Park Rozenburg; teekeningen, foto's en model in gips.
De Zeevaartschool aan den Pieter de Hooghweg; teekeningen en foto's.
De H.B.S. met 5 j. cursus nabij de Jericholaan; teekeningen en foto's.

No. 220. Inzending der Gemeente Leiden.

3 teekeningen en 8 foto's van de in 1914—1915 gebouwde H. B. School met 5-jarigen cursus aan den Hooge Rijndijk.
Ontwerper: Ingenieur der Gemeentewerken W. M. Dudok.
De school is ingericht voor 3 × 5 = 15 klassen, d. i. voor 15 × 24 = 380 leerlingen.
Bouwsom inclusief meubilair ± f 230.000.— d. i. ongeveer f 10.60 per M^3.

LOKAAL 58.

No. 221. Gemeente 's-Gravenhage.

Afbeeldingen van diverse scholen.
Inzending van het Museum ten Bate van het Onderwijs te 's-Gravenhage, Nieuwe Markt 2.
Grafische staten.
Inrichting van het lokaal door den Heer Van der Zwart, architect.

SCHOOLTJE
uit Swilden's Vaderlandsch A. B.-boek voor de Nederlandsche Jeugd, 1781.
J. B. Wolters, Groningen, Den Haag.

RUBRIEK XIV.

Historische Afdeeling.

Eenige oude prenten, (genummerd 222) betrekking hebbende op het leven der *oudere jeugd* in *vorige eeuwen.*

Verder zal 24 Juli een *historische avond* worden gegeven, waarvan een afzonderlijk programma zal verschijnen. Tooneeltjes uit Sara Burgerhart en Camera Obscura, benevens een Arcadia zullen worden voorgesteld, afgewisseld door een menuet en een boerendans.

Afzonderlijke Inzendingen.

TWEEDE VERDIEPING, LOKAAL 48.

No. 223. **N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken, Eindhoven.**

Indien wij alles willen beschrijven, wat de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken direct en indirect voor haar personeel doet, en inzonderheid voor dat gedeelte, dat wij onder de „Jeugd" rekenen, zouden wij talrijke pagina,s noodig hebben. Waar ons hier die ruimte ontbreekt, zullen wij ons tot ons leedwezen tot een zeer kort uittreksel moeten beperken.

De zorg voor het personeel van circa 4000 man is door de directie der N. V. opgedragen aan onderstaande afdeeling. Deze afdeeling heeft getracht in haar inzending een beknopt beeld te geven van alles, wat door haar op het gebied van zedelijke ontwikkeling, maatschappelijk werk, ontspanning, hygiëne, huisvesting en sport, speciaal ten behoeve van de jeugd gedaan wordt.

1. *Zedelijke ontwikkeling.* Door gediplomeerde krachten worden voor rekening van de N. V. kosteloos de navolgende cursussen gehouden:

voor Jongens: Herhalings-Onderwijs, Nederlandsche Taal, Rekenen, Algebra, Meetkunde, Teekenen, Electrotechniek;

voor Jongens en Meisjes: Boekhouden, Fransch, Nederlandsch, Duitsch, Engelsch, Spaansch, Italiaansch en Russisch;

Reeds velen onder het personeel hebben aan dit onderwijs een hoogere maatschappelijke positie te danken.

Als eigenaardigheid zij hierbij vermeld, dat alle kaartjes onder de photo's, het naambord aan den ingang van dit lokaal, alsmede de statistiek van de Sportvereeniging door leerlingen van de teekenschool zijn ontworpen en uitgevoerd.

2. *Maatschappelijk werk.*

a. Cursussen voor vrouwelijk personeel in: naaien en verstellen, koken, voedingsleer.

b. Volkstuintjes.

c. Centrale Fabriekskeuken.

d. Restaurant.

e. Fröbelschool. (in voorbereiding)

f. Bibliotheek. („ „)

Ad a. *Cursussen voor het vrouwelijk personeel* zullen binnenkort aanmerkelijk worden uitgebreid. Vervolg naai- en verstelcursussen zullen worden georganiseerd, terwijl tevens leer-

gangen voor huishoudkunde, wasschen, strijken en verbandleer in voorbereiding zijn.
Groote voldoening mochten wij in de afgeloopen oorlogsjaren vooral smaken van de kook-cursussen. Meermalen kreeg de leerares tastbare bewijzen, dat, door bemiddeling van de kinderen, de huismoeders meer zorg gingen besteden aan de bereiding van het middagmaal.
Ad. b. Ook onze *Volkstuintjes* zijn een groot succes. In de kleine tweejaar tijds van hun bestaan, klom het totaal oppervlak der in huur gegeven tuintjes tot meer dan 250.000 M^2 De kunstmeststoffen, zaden, pootaardappelen, enz. worden tegen dan kostenden engros prijs onder de verschillende aanvragers verdeeld; de huurprijs bedraagt 45 cent per 100 M^2. Onder de leiding van hun ouders verricht de jeugd (16—20 jaar) hier een dankbaar werk. De oogst was in het afgeloopen jaar zeer bevredigend, wat zeer zeker voor een groot deel te danken is aan: 1o. de door onderstaande afdeeling uitgegeven „Mededeelingen" (opgesteld door den gediplomeerden landbouwkundigen adviseur), 2o. het behulpzaam zijn van een door de N. V. gesalarieerden tuinman bij het bewerken der tuintjes, 3o. het uitschrijven van wedstrijden en 4o. het voor rekening der N. V. voorzien van alle tuintjes van kalk of kalkmergel.
Ad c. Als derde succes in dezen crisistijd noemen wij onze *Centrale Fabriekskeuken*, die met ketels en al door ons binnen drie weken gebouwd en ingericht werd, en die, ten spijt van de alom heerschende schaarschte aan ingrediënten, steeds haar omzet verhoogde, en werkelijk in een groote behoefte bleek te voorzien. De kinderen, die in de aan de fabriek verbonden eetzalen in het middag-schaftuur de maaltijden nuttigen, maakten de moeders opmerkzaam op het bestaan van de keuken, en deze kwamen alras dagelijks eten halen, ook voor de kinderen, die niet bij de N.V. werkzaam zijn. Teneinde stagnatie in het bedrijf te voorkomen, nam onderstaande afdeeling de noodige hectaren grond in cultuur met aardappelen, erwten, bruine boonen en andere groenten.
De keuken staat onder gediplomeerde leiding; de spijzen worden verkocht tegen den kostenden prijs van 17 cent per liter, wat een hoeveelheid is van twee diepe borden flink vol.
Ad. d. Het *Restaurant* is hoofdzakelijk opgericht voor de vrijgezellen, die op kamers wonen. Het menu bestaat uit; aardappelen, vleesch en groenten, voorafgegaan door soep of gevolgd door toespijs. De prijs hiervan bedraagt 65 cent, zijnde de kostprijs.

Ad. e—f. *De Fröbelschool* zal een gebouw worden, dat geheel aan de eischen des tijds voldoet, waaraan verbonden zullen worden; een gymnastiek-lokaal, een repetitie-lokaal voor de Harmonie, waar te gelijkertijd zanglessen kunnen worden gegeven, een *bibliotheek* voor kinderen en volwassenen, een openbare leeszaal, een lokaal, waar de jeugd geregeld des avonds onder toezicht kan studeeren en verschillende lokalen voor clubs voor jongens en meisjes, terwijl bij de geheele bouw en inrichting rekening zal worden gehouden met de ontwikkeling van het aesthetisch gevoel van de jeugdige arbeiders(sters).

3. *Ontspanning.*

De ontspanning houdt nauw verband met de sport (waarover hieronder meer), waarbij wij ook wandeltochten, kampeertochten, en dergelijke indeelen. Buiten dezen tak van ontspanning hebben wij:

a. De Zangklasse voor meisjes.
b. De Harmonie.
c. Het houden van voordrachten. (muziek, declamatie, tooneel, enz.)

Ad *b.* De *Harmonie,* die vele jeugdige muzikanten onder hare leden telt, heeft zich in de negen jaren van haar bestaan flink opgewerkt. Op verschillende wedstrijden wist zij prijzen te behalen. Ten einde de muzikale ontwikkeling te bevorderen, geeft zij geregeld in ons Sportpark *volksconcerten,* waartoe ieder lid van het personeel vrijen toegang heeft. Speciale cursussen zijn geopend voor jeugdige klarinettisten, klaroenblazers en tambours. De harmonie telt op het oogenblik 70 leden.

4. *Hygiene en huisvesting.*

a. Keuren voor aanstelling.
b. Kostelooze medische hulp en uitzending naar ziekenhuizen of sanatoria.
c. Hygiëne in de fabrieken.
d. Badinrichting.
e. Gratis verstrekking van versterkende middelen.
f. Gratis uitgifte van thee.
g. Gratis distributie van zeep, dekens, matrassen, enz.
h. Strijd tegen vervalsching van levensmiddelen. (Coöperatieve Verbruiksvereeniging en Broodbakkerij.)
i. Bouwen van practische arbeiderswoningen (ook voor groote gezinnen).
j. Eigen woninginspectie.

Afd. a—b. *Het werk van onzen Dokter.* Alvorens definitef te worden aangesteld, wordt iedere sollicitant(e), zoowel voor

fabriek als voor kantoor, aan een nauwkeurig doktersonderzoek onderworpen. De Dokterskamer voldoet geheel aan de eischen des tijds (bezit o. a. een Röntgen-apparaat) en heeft allengs doen blijken een onmisbaar bezit te zijn. Tegen betaling van een zeer lage premie kunnen ook de jeugdige arbeiders(sters) opgenomen worden in het ziekenfonds der N.V.
Afd. c. De *hygiëne in de fabrieken* wordt gecontrôleerd door de hoofdverpleegster van de dokterskamer. Steeds wordt al het mogelijke gedaan om de zindelijkheid, zoowel wat betreft het personeel als de fabriek zelf, zoo hoog mogelijk te houden.
Ad. d. Van de *badinrichting* wordt geregeld een flink gebruik gemaakt. Ten einde hygiëne bij de arbeiders aan huis zooveel mogelijk te bevorderen, hebben hun vrouwen met de kinderen beneden 13 jaar toegang tot de verschillende baden. De badinrichting bevat 20 douchebaden en 4 kuipbaden. De prijs per douche-bad bedraagt 4 cent, per kuip-bad 8 cent, een en ander inclusief zeep en handdoek; personen, die zich uit den aard van hun werk dagelijks moeten baden, kunnen dit kosteloos doen.
Ad e. *Gratis verstrekking van versterkende middelen.* Ten einde vooral de jeugdigen onder het personeel in deze dure tijden tegen ondervoeding te beschermen, werd een *eigen veestapel* opgezet en de melk op advies van onzen medicus in hoeveelheden van 1—2 liter per dag aan bleekzuchtige of zwakke kinderen kosteloos verstrekt. In de afgeloopen maand werden op die manier een kleine 10.000 liter verstrekt.
Ad f. *Gratis uitgifte van thee.* Om het overmatig drinken van water in de fabriek tegen te gaan, wordt op medisch advies geregeld kosteloos thee verstrekt, waarbij voor iedere afdeeling in verband met den aard van het werk en de temperatuur, waarbij gewerkt wordt, een afzonderlijke hoeveelheid per hoofd wordt vastgesteld; in de afgeloopen maand werden ongeveer 50.000 liter thee uitgegeven.
Ad h. *Strijd tegen vervalsching van levensmiddelen. (Coöperatieve Verbruiksvereeniging en Broodbakkerij).* In de afgeloopen crisisjaren, toen een ieder had te kampen met de minderwaardige artikelen, die vaak tegen buitengewoon hoogen prijs den koopers overal in de handen werden gestopt, wendde het personeel zich tot onze Directie met het verzoek, het te willen helpen met het stichten van een Coöperatieve Verbruiksvereeniging. Deze vereeniging, die thans ongeveer een half jaar bestaat, bezit twee daartoe gebouwde winkels, die samen aan 7000 personen levensmiddelen verschaffen. Een van de voornaamste punten van

den snellen groei der vereeniging is wel het nauwkeurig scheikundig onderzoek op het fabriekslaboratorium, dat aan iederen aankoop vooraf gaat, hetgeen vooral de jeugd zeer ten goede komt. De aan de Coöperatie verbonden Broodfabriek is op het oogenblik nog in aanbouw en hoopt binnen enkele maanden met het afleveren van werkelijk goed brood te kunnen beginnen.

Ad i—j. *Woningbouw.* Om ook maar eenigszins een beknopte beschrijving te geven van het *Philipsdorp* is hier te eenenmale, hoewel zeer tot ons leedwezen, onmogelijk. Wij moeten de geachte bezoekers verwijzen naar de ingezonden photo's, blauwdrukken en teekeningen. Het is onnoodig te zeggen, dat de huisvesting van het arbeidersgezin altijd een punt van groote zorg is, en steeds al het mogelijke gedaan wordt om niet alleen den volwassene, maar ook het kind, een zoo aangenaam en hygiënisch mogelijk tehuis te bezorgen.

Door het instellen van een eigen woninginspectie zijn reeds vele wantoestanden, voortvloeiende uit het feit, dat sommige menschen niet weten, hoe zij een huis moeten bewonen, uit de wereld geholpen en is het ons aangenaam, hier te zeggen, dat deze maatregel, gezien het groote aantal kinderen in de meeste arbeidersgezinnen, ten zeerste bijgedragen heeft ter bevordering der hygiëne, in het bijzonder ten opzichte van de kinderen.

5. *Sport.*

De liefhebberij onder het personeel voor sport is groot en neemt met den dag nog toe. De Philips' Sportvereeniging, waarvan de meeste jeugdige arbeiders(sters) lid zijn, heeft verschillende onderafdeelingen voor: voetbal, korfbal, cricket, hockey, zwemmen, gymnastiek en athlethiek. Ieder jaar wordt door haar een werkprogramma opgesteld, terwijl doorgaans in de maand Augustus, groote athlethiek-wedstrijden worden gehouden. Zij heeft haar eigen gediplomeerden leider en waakt er ten strengste voor, dat van de jeugdige krachten niet meer gevergd wordt, dan zij bij behoorlijke oefening kunnen praesteeren.

De wandeltochten, door de vereeniging georganiseerd, vallen bij de jeugd bijzonder in den smaak. In groepen van 150—200 meisjes of jongens rukken zij, voorafgegaan door eigen hoornblazers en tambours, des Zaterdagsmiddags of Zondagsmorgens uit, houden, waar het terrein het toelaat, verschilende spelen en wedstrijden om eenvoudige prijzen; gebruiken het middagmaal, meestal bestaande uit rijstebrij, die met een der fabrieksvrachtauto's uit onze Centrale Fabriekskeuken

verstrekt wordt, in de open lucht en blijven, wanneer de weersgesteld het toelaat, onder speciaal door de jongens zelf voor dit doel ingerichte tenten, kampeeren. Het resultaat der zanglessen, die wij hierboven noemden, draagt er het zijne toe bij, dat de vroolijkheid onderweg niet ontbreekt. De door de Sportvereeniging georganiseerde clubavonden, die wekelijks gehouden worden en waar het nieuws uit de sportwereld besproken wordt, zorgen ervoor dat de band tusschen de verschillende leden nauw wordt aangehaald. Voor het verstrekken van verdere inlichtingen betreffende het werk van onderstaande afdeeling, zal iederen Woensdag en Zaterdag des namiddags een onzer op de tentoonstelling aanwezig zijn.
Tenslotte vestigen wij nog de aandacht op de inzending uit onze fabriek, waarbij de verschillende stadia uit de ontwikkelingsperiode van de Philips' lamp aanschouwelijk zijn ten toon gesteld.

Sociaal-Economische Afdeeling.

No. 224. **Bureau voor de Statistiek,** op verschillende plaatsen in het gebouw geplaatst.

Wij ontvingen van het *Centraal Bureau voor de Statistiek* de navolgende grafieken:
Aantal kinderen schuldig verklaard resp. niet vervolgd per 10.000 kinderen van gelijken leeftijd.
No. 225. A. Wegens rechtbankzaken.
No. 226. B. Wegens kantonrechterszaken.
No. 227. Aantal kinderen aanwezig geweest in de Tuchtscholen en Rijksopvoedingsgestichten per 100.000 van de totale bevolking des Rijks van 10 t m 20 jaar.
No. 228. Criminaliteit van Jongens en Meisjes.
Aantal kinderen schuldig verklaard resp. niet vervolgd per 1000 kinderen van gelijken leeftijd in de jaren 1912 t/m 1916.
A. Wegens rechtbankzaken. B. Wegens kantonrechterszaken.
No. 229. Indeeling naar kerkgenootschappen.
Jeugdige delinquenten wegens rechtbankzaken schuldig verklaard.
No. 230. Grafische voorstelling van de arbeidsbemiddeling in Nederland met toelichting.
No. 231. Maanschrift 14e Jaargang afl. 6.
No. 232. Loonen der jeugdige arbeiders in de Boek- en Steendrukkerijen. 2 stuks.
No. 233. Loonen der jeugdige arbeiders in de Schoenfabrieken en Leerlooierijen. 2 stuks.

No. 234. Aantal geborenen uit moeders beneden de 18 jaar.
No. 235. Aantal huwenden beneden de 18 jaar.
No. 236. Aantal personen van 12—18 jaar werkzaam in eenig bedrijf, enz.

GANG 52.

No. 237. **Vlaamsche inzending van Dr. M. G. J. Minnaert** te Soest.

Deze afdeeling is met groote inspanning tot stand gebracht, in verband met de buitengewone oorlogsomstandigheden. Zonder dus aanspraak te maken op volledigheid, is gepoogd hier aan het N.-Nederlandsch publiek een algemeen denkbeeld te geven van de verfransching in het middelbaar en hooger onderwijs. Verder moge blijken hoe men begonnen is op Vlaamsch-nationalen grondslag verbetering in den toestand te brengen.

I. Wandplaten en Kaarten.
II. Verzameling boeken, brochures, tijdschriften.
III. Toestellen voor practische oefeningen in de Natuurkunde (optica).
Deze toestellen werden ontworpen door Dr. M. Minnaert, en door Mej. H. Mahy, toegepast bij haar onderwijs aan de Vlaamsche Regentesseschool te Gent (1917—1918). Alle leerlingen (of groepen van 2 leerlingen) voerden gelijktijdig dezelfde proef uit; het onderwijs werd tusschen de proeven ingevlochten. Resultaten: zeer bevredigend; groote belangstelling vanwege de leerlingen.
Het zijn de eerste practische oefeningen in de natuurkunde die in Vlaanderen voor 't Middelbaar Onderwijs werden ingericht.
1. Opstelling van onderzoek van een hollen spiegel en afleiding der formule.
2. Id. voor lenzen.
3. Model van een astronomischen kijker.
4. Model van een tooneelkijker.
5. Verschillende toepassingen der prismaplaat; speldemethode; wet der breking; prisma's van 60° en 30°; refractometer van Pulfrich; refractometer van Abbe.
6. Opstelling voor studie van den regenboog.
IV. Wandplaten.
V. Verzameling boeken, brochures, tijdschriften
VI. Twintig photo's van de Vlaamsche Hoogeschool.

GEBROEDERS WILLEMSEN

STATIONSSTRAAT 81, DORDRECHT

TELEFOON 897 - TELEGRAM-ADRES „WILDORD"

GROSSIERS IN KOLONIALE WAREN

SPECIALITEIT IN OOST- EN WEST-INDISCHE SPECEREIËN

Perzisch Importhuis

MARTON KULCSAR

DEN HAAG
NOORDEINDE 11

stond welwillend de Perzische tapijten af voor de Officieele Plechtigheden in de Aula van het GYMNASIUM bij gelegenheid van de TENTOONSTELLING EN HET CONGRES „OPVOEDING VAN DE JEUGD BOVEN DEN LEERPLICHTIGEN LEEFTIJD". ::

INHOUD.

Blz.

Plattegrond Begane grond . . . . . . Ongenummerd
Advertenties 3
Plattegrond 1e verdieping 15
„ 2e „ 16
Inleiding 17
Comité's 18
Afdeelingen der Tentoonstelling 27
Rubriek IV. Vakopleiding enz. 29
Meisjes-vakonderwijs 30
IVb. Opleiding voor de Koloniën 35
Kunst- en Ambachtsscholen 38
IVa. Militaire opleiding 44
Rubriek IX. Lichamelijke Opvoeding 47
„ XII. Arbeid van jeugdige personen 50
„ VII. Tucht- en Opvoedingswezen 52
„ VI. Afwijkende jeugd 68
„ X. Hygiëne 76
„ XI. Kinderstudie 79
„ VIII. Godsdienstige Opvoeding enz. 80
„ V. Jeugdorganisatie 92
„ XIII. Ontwikkeling en Ontspanning 100
„ II. Schoolwerk 102
„ I. Leermiddelen 110
„ III. Schoolgebouwen 114
„ XIV. Geschiedkundige afdeeling 118
Afzonderlijke inzendingen 119
Inhoud 128

* * *

Rubriek I. Leermiddelen 110
„ II. Schoolwerk 102
„ III. Schoolgebouwen 114
„ IV. Vakopleiding enz. 29
„ V. Jeugdorganisaties 92
„ VI. Afwijkende jeugd 68
„ VII. Tucht- en Opvoedingswezen 52
„ VIII. Godsdienstige Opvoeding enz. 80
„ IX. Lichamelijke Opvoeding 47
„ X. Hygiëne 76
„ XI. Kinderstudie 79
„ XII Arbeid van jeugdige personen 50
„ XIII. Ontwikkeling en Ontspanning 100
„ XIV. Geschiedkundige afdeeling 118

85-B16098